

YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ ZAMANAŞIMINA ETKİŐİ

The Effect of Parliamentary Inviolability on Statute of Limitations

Dr. Çetin ARSLAN*

Giriş, I. Genel Olarak Yasama Dokunulmazlığı, A. Kavram, B. Hukuki Niteliği, C. Kapsamı, 1. Kişiler Açısından, 2. Suçlar Açısından, 3. Konu Açısından, a. Muhakeme İşlemlerini Engellemesi, b. Cezanın İnfazını Engellemesi, 4. Süre Açısından, II. Yasama Dokunulmazlığının Zamanaşımına Etkisi, A. Genel Olarak, B. Zamanaşımı Kavramı ve Hukuki Niteliği, 1. Zamanaşımı Kavramı, 2. Hukuki Niteliği, C. Anayasa'nın 83/3.Maddesindeki "...Üyelik Süresince Zamanaşımı İşlemez" Hükmünün Değerlendirilmesi, 1. Genel Olarak, 2. Hükmün Sadece Ceza Zamanaşımına İlişkin Olduğu Yönündeki Görüş ve Uygulama, 3. Hükmün Ceza Zamanaşımı Yanında Dava Zamanaşımına da İlişkin Olduğu Yönündeki Görüş ve Uygulama, 4. Görüşümüz, D. Dava ve Ceza Zamanaşımının Yasama Dokunulmazlığı Nedeniyle Durması, 1. Genel Olarak, 2. Dava Zamanaşımını Durduran Sebepler, a. TCK'nin 67/1. Maddesinde Öngörülen Durma Sebepleri, aa. İzin veya Karar Alınması, bb. Bekletici Meselenin (Mesel'i müstehhirenin) Çözülmesi, cc. Suç Faili Hakkında Kaçak Olduğu Hususunda Karar Verilmesi, b. Diğer Kanunlarda Öngörülen Durma Sebepleri, aa. Görev Uyuşmazlığının Çözümünün Beklenmesi, bb. Uzlaşma Süreci, Kamu Davasının Açılmasının ve Hükmün Açıklanmasının Ertelenmesi, cc. Askerlik Hizmeti, c. Anayasa'nın 83/3. Maddesinde Öngörülen Durma Sebebi: Yasama Dokunulmazlığı, aa. Milletvekilleri Açısından, bb. Bakanlar Açısından, 3. Ceza Zamanaşımını Durduran Sebepler, a. Genel Olarak, b. Askerlik Hizmeti, c. Diğer Bir Cezanın İnfaz Ediliyor Olması, d. Yasama Dokunulmazlığı, **Sonuç**

* Yargıtay Cumhuriyet Savcısı.

ÖZET

Kural olarak bir suçun işlenmesinden sonra kanunda gösterilen süreler içerisinde davanın açılmaması veya açılan davanın sonuçlandırılmamış olması nedeniyle ceza ilişkisi; ceza verilip kesinleştikten sonra yine kanunda gösterilen süreler içinde infazına başlanılmamış olması halinde infaz ilişkisi, zamanaşımı nedeniyle düşmektedir. Zamanaşımı kurumu esas itibarıyla TCK'de düzenlenmiş ise de, başka kanunlarda da konuya ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Söz konusu hükümlerden biri de Anayasa'nın "*Yasama Dokunulmazlığı*" başlıklı 83.maddesinde yer alan "*üyelik süresince zamanaşımı işlemez*" kuralıdır. Anılan hüküm, özellikle, ceza zamanaşımı yanında dava zamanaşımını da kapsayıp kapsamadığı, dava zamanaşımı kapsamakta ise, soruşturma veya kovuşturma merciinin herhangi bir işlemine gerek kalmaksızın dava zamanaşımını durdurup durdurmadığı noktalarında tartışılmaktadır. Çalışmamızda bu tartışmalara, Yüksek Mahkemelerin konuya ilişkin kararları da irdelenerek katkı sağlanmaya çalışılmış ve sorunun çözümü için maddede yeniden düzenleme yapılmasının gerekliliğine işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yasama sorumsuzluğu, yasama dokunulmazlığı, zamanaşımı, dava zamanaşımı, ceza zamanaşımı

ABSTRACT

As a rule, the relation between a criminal procedure and its execution of the penalty abates because of the statute of limitations; if the suit has not been filed, the case could not brought to a result or the execution of penalty could not begin. The concept of statute of limitations in general is regulated in the Turkish Penal Code, but there are some regulations formulated in other laws too. One of these rules is the provision in the Turkish Constitution that pronounces that during membership in the Parliament, the statute of limitations does not proceed (is tolled). This rule of the Constitution is debated particularly with regards to two points: if the statute of limitations, formulated in the constitution covers the limitation periods pertaining to criminal proceedings and penalties, or it does not. If the rule should cover the limitation periods pertaining to criminal proceedings, it is disputed too, if the period of limitation ceases without the intervention of the investigating or prosecuting authorities. Our study has been tried to contribute to this debate by examining the case law of the high courts and to draw attention to the need of a new regulation.

Keywords: Parliamentary privileges, parliamentary inviolability, prescription, statute of limitations, limitation periods pertaining to criminal proceedings

GİRİŞ

“Eşitlik ilkesi” uzun, sürekli ve meşakkatli çabaların sonucu, uygarlığın en önemli kazanımlarından birisi olarak ortaya çıkan ve hukukun merkezinde bulunan bir kavramdır. Hemen bütün insan hakları belgelerinde ve uygar ülkelerin anayasalarında yerini almış olan bu ilke, zikredilen yönüyle kamu hukukunun vazgeçilmez esaslarından birisidir.

“Eşitlik ilkesi”nin kâğıt üzerinde kalmaması/yaşama geçirilebilmesi için, başta ceza kanunları olmak üzere diğer kanun ve düzenlemelerle içeriğinin somutlaştırılması, kuralların buna göre konulması kaçınılmaz bir husus olmakla birlikte, bu konuda mutlak bir uygulama her zaman mümkün değildir. Gerçekten anılan ilkeye tam olarak uyulması hukukta ideal bir nirengi noktası olmakla birlikte, kamu yararının sağlanması amacıyla belli koşul ve şekillerde istisnalar öngörülmesi de, başka bir zorunluluk olarak ortaya çıkabilmektedir.

Milletvekillerinin görevlerini yerine getirirken verdikleri oy, söyledikleri söz veya açıkladıkları düşüncelerden dolayı sorumlu olmamalarını sağlayan veya suç işlediklerinden bahisle Meclisin kararı olmadıkça cezai kovuşturmayaya maruz bırakılmalarına engel teşkil eden “*yasama bağışlıkları/parlamentar muafiyetler*” (AY md.83); kamu yararının sağlanması pahasına eşitlik ilkesinin feda edilmesinin örneklerinden biridir.

Bütün parlamento imtiyazları gibi İngiltere de doğmuş bulunan “*yasama bağışlıkları*” bizde, Fransa örneği esas alınarak, 1876 Kanun-ı Esasisi’yle (md.47, 48, 79) kabul edilmiştir¹. 1921 Anayasamızda söz edilmeyen bu kuruma, 1924 Anayasası (md.17)² ve *-kapsamı genişletilmek*

¹ **Kıratlı, Metin**, *Parlamentar Muafiyetler -Bizde ve Yabancı Memleketlerde-* (Doktora Tezi), Sevinç Matbaası, Ankara 1961, s.7–23, 71, 76–77; 1876 Kanun-ı Esasi’nin tam metni için bkz. **Kili, Suna /Gözübüyük, A.Şeref**, *Sened-i İttifak’tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yenilenmiş 2.Baskı, İstanbul 2000, s.43–55; Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. **Kuzu, Burhan**, “*Anayasalarımızda Suç Muhakemesine İlişkin Hükmeler (Mukayeseli Bir İnceleme)*”, Prof. Dr. İlhan E. Postacıoğlu’na Armağan, İÜHF, Bayrak Matbaacılık, İstanbul 1990, s. 156 vd; **Aktaş, Kadir**, “*Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun Türkiye’deki Gelişimi*”, *Yasama*, Sa.3, Ekim-Kasım-Aralık 2006, s.85–114([http:// www.yasader.org/web/yasama_ dergisi/ 2006/ sayi3/ Yasama_ Dokunulmazligi_ Kurumunun_ Turkiyedeki_ Gelisimi .pdf](http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2006/sayi3/Yasama_Dokunulmazligi_Kurumunun_Turkiyedeki_Gelisimi.pdf), 16.12.07).

² “**Madde 17.-Bir milletvekili ne Meclis içindeki oy, düşünce ve demeçlerinden ne de Meclisteki oy, düşünce ve demeçlerini Meclis dışında söylemek ve açığa vurmaktan sorumlu değildir. Seçiminden gerek önce ve gerek sonra üstüne suç atılan bir milletvekili Kamutayın kararı olmadıkça sanık olarak sorgulanamaz, tutulamaz ve yargılanamaz. Cinayetten suçüstü yakalanma hali bu hükmün dışındadır. Ancak bu halde yetkili makam bunu hemen Meclise bildirmek ödevindedir. Seçiminden önce veya sonra bir milletvekili hakkında verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi milletvekilliği süresinin sonuna bırakılır. Milletvekilliği süresi içinde zamanaşımı yürümez.**” ([http:// www.tbmm.gov.tr/ anayasa/ anayasa24. htm](http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm), 12.09.07).

suretiyle -1961 Anayasası'nda (md.79)³ tekrar yer verilmiş, 1982 Anayasamızın 83.maddesinde ise şu şekilde düzenlenmiştir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisce başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar./ Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14 üncü maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır./ Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; **üyelik süresince zamanasını işlemez.**/Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır./Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasî parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.”⁴

³ “**Madde 79.-Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar./ Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir Meclis üyesi, kendi Meclisinin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır; ancak, bu halde, yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya üyenin Meclisine bildirmek zorundadır./ Bir Meclis üyesi hakkında seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zamanasını işlemez./ Tekrar seçilen Meclis üyesi hakkındaki tâkibat, kendi Meclisinin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır./ Meclislerdeki siyasî parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.**” (http:// www.tbmm.gov.tr/ anayasa/ anayasa61.htm, 12.09.07).

⁴ http:// www.tbmm.gov.tr/ Anayasa.htm, 12.09.07; Madde “**Yasama dokunulmazlığı**” başlığını taşımakla birlikte, “*yasama sorumsuzluğu*” (f.1) ve “*yasama dokunulmazlığı*” (f.2-5) gibi birbirinden farklı iki kurumu düzenlediğinden, içeriği ile uyumlu değildir. Bu durum doktrinde haklı olarak eleştirilmiş ve başlığın *-her iki kurumu kapsayan bir üst kavram olarak-* “*yasama bağımsızlıkları*” veya “*parlamentar muafiyetler*” şeklinde değiştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Özbudun, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 5.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 1998, s.249); Aynı düşüncede: Tülen, Hikmet, “*Yasama Sorumsuzluğunun Mutlaklığı Üzerine Düşünceler*”, http:// www.jura.uni-sb.de/ turkish/ HTuelen.html, 09.09.07, s.1; Benzer gerekçeyle her iki kurumun ayrı maddelerde düzenlenmesi gerektiği yönündeki öneri için bkz. Fezyoğlu, Metin, “*Yasama Dokunulmazlığı*”, http:// auhf.ankara.edu.tr/ dergiler/ auhfd_arsiv/ AUHF- 1991- 1992- 42- 01- 04/ AUHF- 1991- 1992- 42- 01- 04- Fezyioglu.pdf, 20.09.07, s. 21 vd.; Anayasa Mahkemesi de bir kararında bu çelişkiye değinmiştir: “...Anayasa'nın 83. maddesi 'Yasama dokunulmazlığı' başlığını taşımakta ise de içeriğinde yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı olmak üzere farklı iki kurum düzenlenmektedir. Maddenin birinci fıkrasında, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin, Meclis çalışmalarındaki oy ve

Maddenin 2–5.fıkralarında yer alan “**yasama dokunulmazlığı**”nın zamanaşımına etkisi, özellikle Yüce Divanda görülen iki kamu davasında⁵ – sanık Bakanlara isnat edilen suçların zamanaşımına uğrayıp uğramadığı noktasında- gündeme gelmiş, mercilerin konuyla ilgili görüş ve kararları - bazılarının yeterli hukuki dayanağı olmamakla birlikte-, çeşitli açılardan eleştiri konusu olmuştur. Söz konusu görüşlerin çeşitliliği ve tartışmaların yoğunluğunun temelinde, kuşkusuz, maddedeki düzenlemenin açık olmaması ve doktrinde yeterince incelenmemiş olması yatmaktadır.

İşaret edelim ki, konunun dikkate değer diğer bir yönü, tartışmanın güncelliğine rağmen, gerek Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından bazı akademisyenlere hazırlatılan ve basına yansıyan “*Anayasa Taslağı*”nda⁶ ve

sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamayacakları belirtilmektedir. /Maddenin ikinci fıkrasında ise, seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekilinin, Meclisin kararı olmadıkça tutulamayacağı, sorguya çekilemeyeceği, tutuklanamayacağı ve yargılanamayacağı kuralı konulmuş, yalnızca ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ile seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak koşuluyla Anayasa'nın 14. maddesindeki durumlar bu hükmün dışında bırakılmıştır...” (AYM, 21.3.1994,1994/15- 34, [http:// www. anayasa. gov. tr/ eskisite/ KARARLAR/ IPTALITIRAZ/ K1994/ K1994- 34.htm](http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1994/K1994-34.htm), 27.11.07).

⁵ **Yüce Divan Kararları Yaşar Topçu Kararı /A.Mesut Yılmaz ve Güneş Taner Kararı**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Cilt 4, Ankara 2006; Bu kararlar internet ortamında da yayınlanmıştır: **Ahmet Mesut Yılmaz ve Güneş Taner Kararı (23.06.2006 T, 2004/2 E, 2006/3 K)**, [http:// www. anayasa. gov. tr/ images/ loaded/ pdf_dosyaları/ 02- yilmaz- taner_ 05_ 02. pdf](http://www.anayasa.gov.tr/images/loaded/pdf_dosyaları/02-yilmaz-taner_05_02.pdf), 26.11.07; **Yaşar Topçu Kararı (26.05.2006 T, 2004/5 E, 2006/2 K)**, [http:// www. anayasa. gov. tr/ images/ loaded/ pdf_dosyaları/ 02- yilmaz- taner_ 05_ 02. pdf](http://www.anayasa.gov.tr/images/loaded/pdf_dosyaları/02-yilmaz-taner_05_02.pdf), 26.11.07.

⁶ “*Yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı*”/Madde 60- (1) Milletvekilleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar./ (2) Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. **Milletvekili hakkında seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, milletvekilliği sıfatının sona ermesine bırakılır ve milletvekilliği süresince zamanaşımı işlemez.** Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır./Alternatif 1/(3) Ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçlarda suçüstü hali dokunulmazlık kapsamı dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam durumu hemen Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirir./Alternatif 2/(3) Ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçlarda suçüstü hali ile zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, hileli iflâs, kaçakçılık, ihaleye fesat karıştırma ve edimin ifasına fesat karıştırma suçlarından dolayı bir milletvekilinin sorguya çekilmesi ve yargılanması için Meclisin kararı aranmaz. Bu hallerde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, durumu hemen Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirir./ (4) Hakkında suç isnadı bulunan milletvekili, Meclis Başkanlığına başvurmak suretiyle, isnat edilen suçla ilgili olarak dokunulmazlığından feragat edebilir./ (5) Dokunulmazlık kapsamında olmayan suçları işleyen, dokunulmazlığı kaldırılan veya dokunulmazlıktan feragat eden milletvekillerinin

gerekse konuyla ilgili diğer önerilerde⁷ yer alan ilgili hükmün, yaşanan tereddütleri ortadan kaldıracak ve tartışmalara son verecek nitelikte olmayışıdır.

Makalenin amacı zikredilen tartışmalara, Yüksek Mahkemelerimizin ve özellikle Yüce Divanın kararları da irdelenmek suretiyle, kısmen de olsa katkı sağlamaktır. Çalışmanın merkezini, yasama dokunulmazlığının dava ve ceza zamanaşımına ilişkin hukuki sonuçları oluşturduğundan, gerek yasama dokunulmazlığına gerekse dava ve ceza zamanaşımı kurumlarına, incelemenin gerektirdiği sınır aşılmayacak şekilde değinilecektir.

I. GENEL OLARAK YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

A. KAVRAM

Çağdaş demokratik ülkelerde⁸, yasama meclisi üyelerine, görevlerini layıkıyla ve kesintisiz bir şekilde yerine getirebilmelerini ve bu şekilde kamu yararının daha iyi sağlanmak amacıyla, diğer kişilerden farklı bir statü sağlayan bazı bağımsızlıklar (muafiyetler) tanınmıştır⁹. “*Yasama*

yargılanmaları, tutuksuz olarak ve yasama çalışmaları engellenmeyecek şekilde yürütülür./(6) Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınmaz./(7) Milletvekilleri hakkındaki ceza davaları Yargıtayda görülür. Bu davalarla ilgili hazırlık soruşturmasının yürütülmesi, kamu davasının açılması, hükmün temyizi ve diğer yargılama esasları kanunla düzenlenir.” ([http:// www. ntvmsnbc. com/ news/ 419868. asp](http://www.ntvmsnbc.com/news/419868.asp), 14.09.07).

⁷ Ör. bkz. **Türkiye Barolar Birliği Anayasa Önerisi**, Geliştirilmiş Gerekçeli Yeni Metin, 3. Baskı, Kasım 2007, s.182–186.

⁸ Örneğin Alman Anayasası'nın 46/1–2, Belçika Anayasası'nın 58, 59, Danimarka Anayasası'nın 57, Fransız Anayasası'nın 26/1–3, İrlanda Anayasası'nın 15/13, İspanyol Anayasası'nın 71/1–3, İtalyan Anayasa'nın 68, Lüksemburg Anayasa'nın 68–69, Portekiz Anayasası'nın 157/1–3 ve Yunan Anayasası'nın 61/1, 62. maddelerinde yasama bağımsızlıklarına yer verildiği görülmektedir (**Centel, Nur/ Zafer, Hamide/ Çakmut, Özlem**, Türk Ceza Hukukuna Giriş, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile İlgili Mevzuata Göre Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 4.Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2006, s.152–153, 158–159); Yirmi dört yabancı ülkenin (ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Yeni Zelanda ve Yunanistan) ve Ülkemizin bu konudaki anayasal düzenlemelerinin karşılaştırmalı olarak incelendiği bir çalışmada, bu ülkelerden sadece Hollanda ve Yeni Zelanda'da yasama dokunulmazlığı kurumunun mevcut olmadığına işaret edilmektedir: **Gözler, Kemal** “*Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 56, No 3, Temmuz-Eylül 2001, s.71–101 ([www. anayasa. gen. tr/ dokunulmazlik. htm](http://www.anayasa.gen.tr/dokunulmazlik.htm), 27.11.07).

⁹ **Özbudun**, s. 249; **Teziç, Erdoğan**, Anayasa Hukuku, Beta Basım Yayın Dağıtım, A.Ş., İstanbul 1986, s.380; **Tanör, Bülent/ Yüzbaşıoğlu, Nemci**, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, Yapı Kredi Yayınları–1447, İstanbul 2001, s.225–234; **Artuk, Mehmet Emin/Gökçen, Ahmet/Yenidünya, A.Caner**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Yeniden Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2007, s.226; **Soyaslan, Doğan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Güncelleştirilmiş 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2005, s.171

bağışıklıkları” veya “*teşrii/parlamenter muafiyetler (parliamentary immunities, legislative/parliamentary privileges)*” olarak adlandırılan söz konusu kurumun, “*yasama sorumsuzluğu (parliamentary non-accountability/non-liability)*” ve “*yasama dokunulmazlığı (parliamentary inviolability)*” olmak üzere birbirinden oldukça farklı iki şekli olup¹⁰, bunlardan “*yasama sorumsuzluğu*”¹¹, milletvekillerinin (ve bakanların) Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamamalarını ifade etmektedir. Zikredilen sorumsuzluk sürekli/daimi olması, Meclis tarafından kaldırılmaması ve hem cezai, hem de hukuki ve mali kovuşturmalardan koruması nedeniyle “*mutlak*” nitelikte¹² olup, bu nedenle “*mutlak*

vd; “...Bütün demokratik ülkelerde, Yasama Meclisleri üyelerine, yasama görevlerini gereği gibi yerine getirebilmelerini sağlamak amacıyla bazı bağışıklıklar ve dokunulmazlıklar tanınmıştır. Yasama Meclisi üyelerini bu biçimde diğer vatandaşlardan farklı bir statüye bağlı tutmanın amacı, kuşkusuz onları ayrıcalıklı ve hukukun üstünde bir grup durumuna getirmek olarak anlaşılabilir./Yasama dokunulmazlığı, bir amaç olmayıp milletvekillerinin halkın iradesini meclise tam olarak yansıtarak millî iradenin eksiksiz gerçekleşmesini sağlamalarının aracıdır./...Anayasa koyucunun yasama dokunulmazlığına 83. maddede yer vermekle güttüğü erek, yasama görevini yürütenlerin bu görevi her türlü kaygı ve baskıdan uzak olarak güvenceli bir biçimde ve gereği gibi yapmalarını sağlamaktır. Diğer bir deyişle, yasama dokunulmazlığının amacı, milletvekillerinin, keyfi bir ceza kovuşturmasıyla, geçici bir süre için de olsa, görevlerini yapmaktan alıkonulmalarını önlemektir. Böyle olunca, yasama organının bu konudaki takdiri, kurumun Anayasa'ya getiriliş amacıyla sınırlıdır...” (AYM, 21.3.1994,1994/15- 34, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1994/K1994-34.htm>, 27.11.07).

¹⁰ Özbudun, s. 249–252; Yüce, Turhan Tufan, Ceza Hukuku Dersleri, C.1, Manisa 1982, s.173–179; İçel, Kayıhan /Erman, Barış, “Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı”, Prof. Dr. Çetin Özek Armağanı, Galatasaray Üniversitesi Yayınları: 32, İstanbul 2004, s.475; Artuk/Gökçen/Yenidünya, s.226, 231–240; Demirbaş, Timur, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 2.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2005, s.136–141; Yalçın, Türkan, “Yasama Sorumsuzluğu”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sa.2, 1992, s. 217; Yayla, Yıldızhan, “Milletvekili Dokunulmazlığı Bakanların Sorumluluğu Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu (Sunuş)”, Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı 9–13 Ocak 2001, Türkiye Barolar Birliği, Ankara 2001, s.479; Akyürek, Akman, Parlamenterlerin Yasama Faaliyetlerinden Dolayı Hukuki ve Cezai Sorumlulukları (Doktrin- Uygulama-Yargıtay İçtihatları), Parlamento Hukuk Dizisi No.1, Ankara 1991.

¹¹ Yasama sorumsuzluğu, “milletvekili sorumsuzluğu” (Ünal, Şeref, “Yasama Dokunulmazlığı”, Adalet Dergisi, Yıl 78, Sa.6, Kasım-Aralık 1987, s.7 vd; Centel/ Zafer/ Çakmut, s. 151) ve “kesin dokunulmazlık/sorumsuzluk” (Erem, Faruk/ Danışman, Ahmet/ Artuk, Mehmet Emin, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 1997, s.171 vd.) şeklinde de ifade edilmektedir. Bu konuda ayrıca bkz. Yalçın, s. 215–238; Keskinsoy, Ömer, Yasama Sorumsuzluğu, Turhan Kitabevi, Ankara 2007.

¹² Bu nitelenin isabetsiz olduğu yönündeki düşünce için bkz. Tülen, s. 3 vd.

masuniyet/muaflık/dokunulmazlık (teşrii adem-i mesuliyet/ teşrii mesuliyetsizlik)” olarak da adlandırılmaktadır¹³.

¹³ **Dönmezer, Sulhi/Erman, Sahir**, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, C. 1, 9.Bası, İstanbul 1985, s.249–255; **Yüce**, CHD, s.173–179; Ayrıca bkz. **Türk Hukuk Lügati**, Türk Hukuk Kurumu, 4. Baskı, Ankara 1998, s.219–220; **Yılmaz, Ejder**, Hukuk Sözlüğü, Yenilenmiş 9. Baskı, Yetkin Yayınevi, Ankara 2005, s.1333; **Özbudun**, s. 249–250; **Gözler, Kemal**, Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi Yayınları, Üçüncü Baskı, Bursa 2003, s.243–243; **Özek**, bu kurumun “*sorumsuzluk*” olarak isimlendirilmesini doğru bulmadığı belirtmekte ve “*mutlak yasama dokunulmazlığı*” ibaresini kullanmaktadır: **Özek, Çetin**, “*Mutlak Yasama Dokunulmazlığı Sınırlanabilir mi?*”, İÜHFMD, Cilt XXXI, Sa.1–4, İstanbul 1966, s. 79 vd.; Öztürk/Erдем de bu ibareyi tercih etmektedirler (**Öztürk, Bahri/ Erdem, Mustafa Ruhan**, Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku-Yeni TCK’ ya Göre Yenilenmiş 9.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2006, s.98). Önemle işaret edelim ki buradaki mutlak sorumsuzluk, “*milletvekillerinin Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan*” ibaret olup; bunlarla ilgili olmayan düşünce açıklamalarının yasama sorumsuzluğu kapsamına girmesi söz konusu olmadığı gibi, Meclis çalışmaları sırasında dahi olsa oy vermenin ve düşünce açıklamanın dışında kalan eylem ve işlemlerin yasama sorumsuzluğundan yararlanması da mümkün değildir. Örneğin Meclis çalışmaları sırasında bir milletvekilinin başka bir milletvekilini veya bir üçüncü şahsı yaralaması, hırsızlık yapması veya rüşvet alması halinde de yasama sorumsuzluğundan bahsedilemez (**Tanör/Yüzbaşıoğlu**, s.228–229; **Tülen**, s.4); Yasama sorumsuzluğu ile korunan şeyin Meclis çalışmalarındaki oy, söz ve düşünceler olduğu; dolayısıyla bu kapsamda olmadığı aşikâr olan hakaret, sövme ve iftira vb. söz ve düşünce ifadelerinin de sorumsuzluk kapsamında düşünülemeyeceği –*haklı olarak* ifade edilmiştir (**Yayla**, s.479; Aynı yönde: **Soyaslan**, s.172). Yargıtay uygulaması da bu yöndedir: “...Davacı, 17.12.1999 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 36. birleşiminde Tahkim Yasa Tasarısı hakkında görüşlerini meclis kürsüsünden dile getirirken davalı milletvekili meclis sırasındaki yerinden davacıya hitaben ‘sen yalan söylüyorsun, riya yapıyorsun’ sözleri ile sataşmada bulunmuştur./Anayasanın 83. maddesine göre TBMM üyeleri meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamaz iseler de, bu sorumsuzluk mutlak bir şekilde sınırsız değildir. Anayasanın bu ilkesinin kötüye kullanılıp kullanılmadığı değerlendirilirken özellikle (kamu yararı kişisel yarar dengesinin) iyi kurulması gerekmektedir. Bir milletvekili sırf kişisel kinini tatmin için bir kimseye başkasının kişilik değerlerine saldırı teşkil edecek, bu bağlamda hakaret etmişse bu kişinin milletvekili dokunulmazlığından yararlandırılması dokunulmazlık kurumunun var oluş amacı ve nedeni ile bağdaşmaz./Anayasanın 83. maddesinde yer alan düzenlemenin amacı, milletvekilinin, yasamaya ilişkin olan yetkisini daha özgürce kullanmasını ve bu doğrultudaki çalışmalarını güvence altına almaktır. Madde ile güvence altına alınan ve dokunulmazlığı sağlanan, salt yasama faaliyeti ile sınırlı olan eylemlerdir. Bu faaliyetin sınırı dışına çıkılması durumunda, dokunulmazlığın korunmasına yönelik amaç ortadan kalkar. Bunun sonucu olarak da dokunulmazlığın varlığına ilişkin savunmaya itibar edilemez. Somut olayda, davacı milletvekilliği görevi nedeniyle yasa tasarısı hakkındaki düşüncesini ve eleştirilerini belirtmiştir. Davalının, bu eleştirilere karşı verdiği yanıt, yasama faaliyeti ile uyumluluk teşkil etmeyip doğrudan davacının kişiliğini hedef alan, onur ve saygınlığına saldırı oluşturan hakaret niteliğindedir. Davacının eleştirileri karşısında, ona duyulan kişisel öfke ve kızgınlıkla söylenmiştir. Bu nedenle yasama dokunulmazlığı sınırları içinde değerlendirilemez. Mahkemece, davalı eyleminin hukuka uygun olmadığı gözetilmeksizin

Milletvekilinin yasama görevi nedeniyle sorumsuzluğu bu yolla (AY md.83/1) sağlanmakla birlikte, şu veya bu sebeple Meclisteki çalışmalara katılmalarına engel olunabiliyorsa, o milletvekili veya Meclisin tam anlamıyla bağımsızlığından söz edilemez. Bu nedenle yasama meclisi üyelerinin görevlerini ifa ederken herhangi bir kesintinin oluşmasını engellemek, özellikle gerçek olmayan suçlamalar ile bunların haksız sonuçlarına karşı güvence oluşturmak ve bu bağlamda milletvekillerinin, yasama göreviyle ilgili olmayan suçlardan dolayı da, Meclisin izni olmaksızın kovuşturmalara maruz kalmalarının engellenmesi gerekmektedir. İşte bu ihtiyacı karşılamak ve yasama sorumsuzluğunu tamamlamak üzere öngörülen¹⁴ “*yasama dokunulmazlığı (teşrii masuniyet)*”¹⁵ ise, *-bazı istisnalar dışında-* seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen milletvekilinin, üyelik süresince Meclisin kararı olmadıkça tutulmaması, sorguya çekilememesi, tutuklanmaması, yargılanmaması ve hakkındaki kesinleşmiş ceza hükmünün yerine getirilememesini ifade etmektedir. Yasama dokunulmazlığı, sorumsuzluktan farklı olarak, sadece üyelik sıfatı bulunduğu sürece devam etmesi, Meclis tarafından kaldırılabilmesi, sadece cezai kovuşturmalardan koruması (hukuki takibatlardan ve cebri icradan korumaması)¹⁶ ve doğrudan doğruya Anayasa’da bazı istisnalarının öngörülmüş olması karşısında, “*nispi*” nitelikte olup¹⁷, bu nedenlerle “*geçici donulmazlık/muvakkat masuniyet*”¹⁸, “*kovuşturma yasağı*”¹⁹ olarak da anılmaktadır.

davanın tümünden reddedilmiş olması doğru değildir. Bu nedenle mahkemece yapılacak iş belirlenecek tazminata hükmedilmek üzere kararın bozulması gerekmiştir...” (Yargıtay 4.HD, 1.10.2001, 2001/4476-8768); Alman Anayasa’nın 46, Portekiz Anayasası’nın ise 89.maddelerinde bu konuda açık hüküm vardır (Erem / Danışman / Artuk, s. 175).

¹⁴ Kıratlı, s. 78-79; Tanör/Yüzbaşıoğlu, s.230; İçel, Kayıhan/ Donay, Süheyl, Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku Genel Kısım, 1.Kitap, Yeni Yasalara Göre Güncellenmiş 5.Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2006, s.155; Demirbaş, s.139; Centel/ Zafer/ Çakmut, s. 157.

¹⁵ Tosun esasen bu ibareyi benimsemekle birlikte buna “*parlamento sorumsuzluğu*” da denilebileceğini belirtmektedir (Tosun, Öztekin, Suç Hukuku El Kitabı, 2. Baskı, Ar Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1982, s.207-208).

¹⁶ Önemle işaret edelim ki, yasama dokunulmazlığı genelde sadece cezai koruma sağlamakla beraber, ülkeden ülkeye de değişebilmektedir. Örneğin Gözler’in çalışmasında incelediği ülkelerden dördünde (ABD, Avustralya, İngiltere, İrlanda ve Kanada’da) yasama dokunulmazlığı sadece hukukî alanda, keza dördünde (Danimarka, İsrail, Lüksemburg ve Norveç’te) hem cezaî, hem de hukukî alanda, çoğunluğu oluşturan on dört ülkede (Almanya, Avusturya, Belçika, Finlandiya, Fransa, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan’da) ise sadece cezaî alanda geçerlidir (Gözler, YD, www. anayasa. gen. tr/ dokunulmazlik. htm, 27.11.07).

¹⁷ Özbudun, s. 251-252; Gözler, AHG, s. 244-246; Yurcan’ın tercih ettiği ibare “*nispi dokunulmazlık*”tır (Yurtcan, Erdener, Ceza Yargılaması Hukuku, Alfa Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2002, s.102-103).

¹⁸ Dönmezer /Erman, I, s.255 vd. ; Erem / Danışman / Artuk, s. 177 vd; Yüce, CHD, s.179.

B. HUKUKİ NİTELİĞİ

Anayasa ve Ceza Hukuku yönü bulunan “*yasama dokunulmazlığı*”, Anayasa Hukuku yönünden “*temsili vekâlet*”in²⁰ himayesi metotlarını teşkil eder. Bu açıdan yasama dokunulmazlığının, yasama sorumsuzluğundan bir farkı yoktur; her ikisi de, milletvekillerinin ve dolayısıyla parlamentonun görevini tam olarak yerine getirebilmesini sağlamaya yardımcı olurlar²¹.

Ceza Hukuku açısından baktığımızda ise, yasama dokunulmazlığı, hem “*muhakeme engeli*” (md.83/2)²², hem de “*infaz engeli*” (md.83/3) olarak karşımıza çıkmaktadır²³. Bu nedenle “*muhakeme şartı*”²⁴ ve “*infaz şartı*” yerine gelmediği, bu bağlamda milletvekilliği sona ermediği veya dokunulmazlık kaldırılmadığı (yani yasama dokunulmazlığı sona ermediği)²⁵ sürece, milletvekili açısından muhakeme ve infaz engeli söz konusudur²⁶.

¹⁹ **İçel/ Donay**, s.148, 155; **İçel/Erman**, s.475–476; **Hakeri, Hakan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2007, s.85.

²⁰ 1989 Fransız İhtilalinden bu yana millet ile milletvekilleri arasındaki ilişkinin “*temsili vekâlet*” olduğu kabul edilmektedir. Söz konusu ilişki, özünde bir vekâlet ilişkisi olmakla birlikte özel hukuktakinden farklı bazı yönleri vardır. Buna göre, milletvekili seçildiği seçim çevresini değil, bütün milleti temsil edecek (bütün milletin temsili ilkesi), milletin vekâleti bir bütün olarak ve meclisin bütününe ait olacak (kolektif vekâlet ilkesi) ve seçmenler milletvekillerine emir ve talimat veremeyecek (emredici vekâlet yasağı) ve milletvekili kendisini seçen millet tarafından görevden alınamayacaktır (azil yasağı) (**Gözler**, AHG, s.119–120); Bu konuda ayrıca bkz. **Gülsoy, Tevfik**, “*Milletin Temsili*”, Kamu Hukuku Arşivi (KHUKA), Eylül 2006 ([http:// www. akader. org/ KHUKA/ 2006_eylul/6. pdf](http://www.akader.org/KHUKA/2006_eylul/6.pdf), 26.11.07), s.71–86.

²¹ **Kıratlı**, s. 28–29, 79–80; Teziç bu korumanın, özellikle muhalefet için işlevsel ve önemli olduğuna işaret etmektedir (**Teziç**, s.396–397).

²² **Önder, Ayhan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Cilt I, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1991, s.207–209; **Hakeri, Hakan/ Ünver, Yener**, Ceza Muhakemesi Hukuku Temel Bilgiler, Adalet Yayınevi, Ankara 2007, s.34; **Turhan, Faruk**, Ceza Muhakemesi Hukuku, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2006, s.132; Buna doktrinde kovuşturma engeli de denilmektedir: **İçel/Erman**, s.475.

²³ Doktrinde **Yüce** (CHD, s.179), bu statüye “*dava engeli*” demektedir.

²⁴ Öztürk/Erdem ve Özbek “*Ceza Muhakemesi Şartları*” ibaresini esas alarak dava açılması için gerekli olanlara “*dava şartları*”, yargılama yapılması için gerekli olanlara ise “*yargılama şartları*” demektedir ve yasama dokunulmazlığını yargılama şartları kapsamında incelemektedirler (**Öztürk/Erdem**, UCH, s.87–117; **Öztürk/Erdem**, UCH, s. s.99, 114–122; **Özbek, Veli Özer** Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayınevi, Ankara 2006, s.122–145).

²⁵ Bu durumda “*yasama dokunulmazlığı*” bir muhakeme ve infaz engeli, olmaması/ bulunmaması ise muhakeme ve infaz şartıdır (**Feyzioğlu**, YD, s. 22–24).

²⁶ **Kıratlı**, s. 78–79; **Kunter, Nurullah/Yenisey, Feridun/Nuhoğlu, Ayşe**, Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, Onbeşinci Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2006, s.93–94; **Artuk/Gökçen/Yenidünya**, s.236–237; **Feyzioğlu, Metin**, “*Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler*”, [http:// www. turkhukuksitesi. com/ makale_ 114.htm](http://www.turkhukuksitesi.com/makale_114.htm), 20.09.07, s.3; **Şahin, Cumhur**, Ceza Muhakemesi Hukuku I, Seçkin Yayınevi, Ankara 2007, s.46–48, 60; **Gönenç, Levent /Ergül, Ozan**, “*1982 Anayasası’na Göre Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı*”, Yaşayan Anayasa ([http:// www.](http://www.)

Gerçekten milletvekilinin bu sıfatı sona ermeden veya yasama dokunulmazlığı Meclis tarafından kaldırılmadan kovuşturmanın devam etmesi mümkün olmadığından, yargılama durdurulacaktır (CMK md.223/8). Dolayısıyla burada yasama sorumsuzluğunun aksine cezai sorumluluğun esasıyla ilgili, cezasızlık sonucunu doğuran bir sorumsuzluk değil²⁷, özgürlüğü sınırlayıcı nitelikteki ceza muhakemesi işlemlerinden geçici olarak istisna tutulmaktan/ ertelemekten ibaret bir “*usul işlemi*” söz konusudur²⁸.

Yasama dokunulmazlığı görevin gereği gibi yerine getirilebilmesini temin amaçlı olup; kişiye bağlı bir ayrıcalık olmadığından kamu düzenine ilişkindir. Dolayısıyla milletvekili veya bakanın kovuşturmaya rıza göstermesinin bir önemi olmadığı gibi, dikkate alınması için ileri sürülmesine de gerek yoktur; resen gözetilir²⁹.

C. KAPSAMI

1. Kişiler Açısından

Yasama dokunulmazlığından kural olarak sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri yani milletvekili yararlanabilir (AY md.83). Bakanlar aynı zamanda milletvekili ise doğal olarak yasama dokunulmazlığına sahiptirler. Bunların yanında istisnaen milletvekili olmayan Bakanlar Kurulu üyeleri de,

yasayanayasa. ankar. edu.tr/ docs/ analizler/ yasama_ dokunulmazligi. pdf, 09.09.07), s.4.

²⁷ İşaret edelim ki, yasama sorumsuzluğu bir hukuka uygunluk nedeni olmayıp, belirli koşulların bulunması halinde sadece milletvekili sıfatı taşıyanların cezalandırılmasını engelleyen “*kişisel/şahsi cezasızlık nedeni*”dir. Bu nedenle sadece onu gerçekleştiren kişinin cezalandırılmaması sonucunu doğurmakla birlikte, eylemin hukuka aykırılığını/ suç olma niteliğini ortadan kaldırmaz ve dolayısıyla bundan kaynaklanan sonuçlarını doğurmaya devam eder (Özek, MYDS, s. 79 dn. 1, 93 vd.; Erem / Danışman / Artuk, s. 172; Teziç, s.380; İçel/ Donay, s.149; Centel / Zafer / Çakmut, s.153; Öztürk/Erdem, UCH, s.100). Doktrinde Tosun, yasama dokunulmazlığının suçun “*cezalandırılabilirlik unsurunu*” (yazar buna “*cezasızlık nedeni*” de denilebileceğini belirtmektedir) ortadan kaldırması nedeniyle suçun oluşmadığını/eylemin suça dönüşmediğini savunmaktadır (Tosun, s.208); Yasama sorumsuzluğunun hukuki niteliği konusundaki görüşler ve bunların eleştirisi hakkında gbi. ayrıca bkz. Yalçın, s. 217–226.

²⁸ Kırathı, s. 28–29, 79–80; Dönmezer /Erman, I, s.255; Tanör/ Yüzbaşıoğlu, s.230; Teziç, s.389; Tülen, s.2; “...Yasama dokunulmazlığının kaldırılması, ceza kovuşturmasının açılması ya da ceza verilmesi niteliğinde olmayan, yalnızca yasama meclisleri üyelerini kimi ayrı durumlarda üyelik teminatından sıyrarak adalet karşısında öteki yurttaşlarla bir düzeye getirmekten ibaret bir işlemdir. Yasama dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili ceza yargılamasında herhangi bir yurttaş gibidir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve yasalarının tanıdığı bütün güvencelerden yararlanabilir. Tüm vatandaşlara uygulanan hükümler ona da aynen uygulanır. Bu bağlamda gözlem altına alınabilir, sorguya çekilebilir, tutuklanabilir ve sonuç olarak herhangi bir yurttaş gibi yargılamanın bütün kurallarına bağlı olur...” (AYM, 21.3.1994,1994/15- 34, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1994/K1994-34.htm>, 27.11.07).

²⁹ Teziç, s.396.

bakan sıfatını taşıdıkları sürece milletvekillerinin tabi oldukları kayıt ve şartlara uyarlar ve yasama dokunulmazlığına sahip bulunurlar (AY md.112/4). Doktrinde milletvekili olmayan bakanların sahip olduğu bu dokunulmazlığa, bakanların yaptıkları işlerin yasama değil yürütme olduğu gerekçesiyle, “bakanlık dokunulmazlığı” denmektedir³⁰.

Milletvekili ve bakanlar hangi sıfatla hareket ederse etsinler dokunulmazlıktan faydalanabilir³¹. Ancak Cumhurbaşkanı seçilen milletvekilinin Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona ereceğinden (AY md.101/4), yasama dokunulmazlığından yararlanamaz³².

Yasama dokunulmazlığı, milletvekilinin işlediği fiili suç olmaktan çıkartmadığından, milletvekilinin suçuna iştirak ettiği (TCK md.37–41) ileri sürülen kişiler, hiçbir şekilde dokunulmazlık kapsamında değildir; haklarında gerekli soruşturma ve kovuşturma işlemleri yapılabilir³³.

2.Suçlar Açısından

Dokunulmazlık Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ve bakanların, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve -o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisce başka bir karar alınmadıkça- bunları, Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmak dışındaki fiillerini kapsar. Zira bunlardan dolayı, yasama sorumsuzluğu kapsamında hiçbir zaman ve hiçbir şekilde sorumlu tutulamazlar (AY md.83/1).

Anayasa'nın 83/2.maddesine göre yasama dokunulmazlığının kapsamı seçimden önce veya sonra işlendiği ileri sürülen “suç”tur. Anayasa suçtan söz ettiğinden, biraz sonra zikredilecek olan istisna dışında suçun niteliğinin, öngörülen müeyyidenin veya seçimlerden önce ya da sonra işlenmiş olmasının bir önemi yoktur. Bununla birlikte isnat edilen suç, soruşturmasına seçimden önce başlanılmış olmak kaydıyla Anayasa'nın 14. maddesi kapsamında ise, dokunulmazlık (ve dolayısıyla kaldırılması) söz konusu olmadığından, yasama dokunulmazlığına ilişkin kuralların kısıtlayıcı ve engelleyici etkisi söz konusu olmaksızın, soruşturma ve kovuşturma devam

³⁰ Kunter /Yenisey /Nuhoglu, s.94 ve dn.106; Fezyioğlu, YD, s.26–27; Şahin, CMH I, Seçkin Yayınevi, Ankara 2007, s.60; Bu konuda ayrıca bkz. Özcan, Hüseyin, “Bakanların Yasama Sorumsuzluğu”, Kamu Hukuku Arşivi (KHUKA), Eylül 2006 (http://www.akader.org/KHUKA/2006_eylul/6.pdf, 26.11.07), s.110–120.

³¹ Özcan, s.114,117–118.

³² Gözübüyük, A.Şeref, Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, 9.Bası, Ankara 2000, s.231; Artuk/ Gökçen/ Yenidünya, s. 223; Gözler, AHG, s. 289; Yaşar, Yusuf/Kırıt, Emrah, “Cumhurbaşkanlarının Siyasi ve Hukuki Sorumluluğu”, Cumhuriyet (19.01.07), s.2; Farklı yöndeki ve aksi görüşler için bkz: Özbudun, s. 290; Tanör/ Yüzbaşıoğlu, s.317; Önder, I, s.201–202; Öztürk/ Erdem, UCH, s.98; Demirbaş, s.136; Centel / Zafer / Çakmut, s.149; Fezyioğlu, YD, s.27. Fezyioğlu bu dokunulmazlığa “Cumhurbaşkanı dokunulmazlığı” demektedir.

³³ Kıratlı, s. 81.

edecektir. Ancak, bu halde yetkili makam durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır (AY md.83/2). Anayasa'nın açık metni karşısında 14.maddedeki durumlar kapsamında olsa dahi, suç seçimden önce işlenilmemiş veya seçimden önce işlenilmiş olmakla birlikte şu veya bu sebeple soruşturmasına³⁴ seçimden önce başlanılmamış ise, soruşturma artık yasama dokunulmazlığının gerektirdiği prosedüre göre yapılacaktır.

Anayasa'nın 14.maddesinde doğrudan doğruya belli suç tiplerinden bahsedilmemektedir. Dolayısıyla hangi suçların bu kapsamda olduğunu, maddede sayılan hususlar göz önünde tutulmak suretiyle, soruşturma ve kovuşturma organı tarafından takdir edilecektir³⁵. Bu bağlamda işlendiği iddia edilen fiil, niteliği itibariyle Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan veya Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesi yahut Anayasa'da belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan faaliyetler şeklinde (AY md.14) ise, madde kapsamında düşünülmesi gereken bir suç söz konusudur. İşaret edelim ki, bu nitelikteki suçun TCK'de veya başka bir kanunda düzenlenmiş olmasının bir önemi bulunmamaktadır.

“**Kabahat**”, karşılığında idari yaptırım uygulanması öngörülen haksızlık olduğundan (KK md.2, 16–19), suç değildir ve bu nedenle dokunulmazlık kapsamında düşünülemez³⁶. Gerçekten, idari yaptırım uygulanmasına ilişkin süreçte kişinin, Anayasa'nın aradığı anlamda tutulması (yakalanması/gözaltına alınması), sorguya çekilmesi, tutuklanması, yargılanması (AY md.83/2) veya verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi (AY md.83/3) söz konusu değildir³⁷.

³⁴ **Hakeri** (s.89), buradaki soruşturmadan, kamu davasının açılmış olmasını anlamak gerektiğini belirtmektedir. CMK'ye göre “**soruşturma**”, yetkili mercilerce suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar geçen evreyi (CMK md.2/1-e, 157–169) ifade ettiğine göre, *-kanımızca-* yetkili mercice suç şüphesinin öğrenildiği anda, soruşturmanın başlamış olduğu kabul edilmelidir.

³⁵ Dolayısıyla mahkemece bu kapsamda görülen bir suçun, TBMM'ce *-aksi kanaatle-* dokunulmazlık kapsamında değerlendirilmesi ve bu şekilde kovuşturmanın engellenmesi mümkün değildir (AY md.6, 138) (**Feyzioğlu**, YDD, s. 7).

³⁶ **Hakeri**, s.88; **Aktaş**, YDTG, s. 109–112; 765 sayılı mülga TCK'nin yürürlükte olduğu dönem hakkında 1961 Anayasasının getirdiği sistem açısından aksi düşünce: **Kıratlı**, s. 83 dn.38. Ancak yazar 1924 Anayasası hükmü dikkate alındığında kabahatlerin dokunulmazlık kapsamında olmadığını belirtmektedir (**Kıratlı**, s. 83); Belirtelim ki, 765 sayılı mülga TCK sistemi gereğince kabahatler de yasama dokunulmazlığı kapsamındaydı (**Dönmezer /Erman**, I, s.256).

³⁷ 765 sayılı mülga TCK'nin yürürlükte olduğu dönemde kabahatlerde de dokunulmazlığın kabul edilmesinin gerektiği yönündeki görüş ve dayanakları için bkz. **Özgen, Eralp**, “*Yeni Anayasamız ve Milletvekili Dokunulmazlığı*”, AÜHFD, XVII, Sa.1–4, 1960 (<http://auhfd.ankara.edu.tr/auhfd/auhfd-dergisi/yil-1960-cilt-17-sayi-1-4,02.10.07>), s.252–254;

İşaret edelim ki bazı ülkelerde belli ağırlığın üzerindeki suçlar için dokunulmazlık kabul edilmemiştir. Örneğin Portekiz Anayasası'na göre (md.157/2, 160) dokunulmazlık, üç yıldan az özgürlü bağlayıcı cezayı gerektiren suçlar açısından söz konusudur³⁸.

3. Konu Açısından

a. Muhakeme İşlemlerini Engelleme

“*Yasama dokunulmazlığı*” özgürlüğü kısıtlayıcı nitelikte birer ceza muhakemesi işlemi olan gözaltına alma (CMK md.91 vd.)³⁹, sorguya çekme (CMK md.147–148)⁴⁰, tutuklama (CMK md.100–108) ve yargılama (CMK md.175 vd.) (AY md.83/2) işlemlerinin yapılmasını engeller. Bunların yapılabilmesi için üyelik sıfatının sona ermesi veya yasama dokunulmazlığının kaldırılması zorunlu olduğundan, “*yasama dokunulmazlığının bulunmaması*” –yukarıda da değinildiği üzere- bir “*muhakeme şartı*”dır⁴¹.

Yasama dokunulmazlığı bulunduğu sürece yapılması mümkün olmayan muhakeme işlemleri açıklananlarla sınırlı olduğundan, bunlar haricindekiler açısından bir engel söz konusu değildir⁴². Örneğin soruşturma (CMK md.157 vd.)⁴³ ve bu kapsamda arama (üstü hariç)⁴⁴ ve elkoyma işlemleri (CMK

Aksi düşünce: **Arşel, İlhan**, Türk Anayasa Hukuku, Ankara 1959, s.200 vd. (zkr. **Özgen**, s.249–252).

³⁸ **Centel/ Zafer/ Çakmut**, s. 161.

³⁹ Anayasanın tutma (md.83/2) ve yakalama (md.19) olarak farklı şekillerde ifade edilen husus aslında hareket özgürlüğünü kısıtlayıcı nitelikteki her türlü tedbirdir.

⁴⁰ Yurtcan Anayasa'nın sadece sorgu işlemi istisna etmesi karşısında, yasama dokunulmazlığından yararlanan milletvekili veya bakanın kolluk ya da savcı tarafından ifadesinin alınabileceğini belirtmektedir (**Yurtcan**, s.103). “*İfade alma*” işleminde, sorguda olduğu gibi kısa süre için de olsa hareket özgürlüğünün sınırlanması söz konusu olup, bu yönüyle birbirine benzemektedirler. Hâkimin dahi yapamayacağı nitelikteki bir işlemin, savcı veya kolluk tarafından yapabileceği görüşü, yasama dokunulmazlığı ile getirilmek istenen teminatın ruhuna uygun değildir (**Feyzioğlu**, YDD, s.3).

⁴¹ **Kunter /Yenisey /Nuhoglu**, s.93–94; **Centel, Nur/Zafer, Hamide**, Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 3.Bası, İstanbul 2005, s. 61, 464; **Öztürk / Erdem**, UCH, s.99, 121; **Öztürk, Bahri/ Erdem, Mustafa Ruhan**, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Yeni Ceza Muhakemesi Kanununa Göre Yenilenmiş 10.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2006, s.116. Daha önce de belirttiğimiz üzere (bkz. dn. 23) **Öztürk / Erdem**, “*yargılama şartı*” ibaresini kullanmaktadırlar.

⁴² **Dönmezer /Erman**, I, s.256; **Toroslu, Nevzat**, Ceza Hukuku Genel Kısım, 8. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara 2005, s.79.

⁴³ Ancak Danıştay milletvekili seçilen belediye başkanının dokunulmazlığı kalkmadan 4483 sayılı Kanuna göre karar verilemeyeceğine hükmetmiştir: “...2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 83 üncü maddesinin 2 nci fıkrasında; ‘seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz’ hükmü uyarınca Milletvekili olan ...’in yasama dokunulmazlığı bulunduğu ve bu aşamada hakkında ceza kovuşturması yapılmasının mümkün olmadığı anlaşıldığından, hakkında soruşturma izni verilen ...’in

md.116–134) yapılabilir⁴⁵, telekomünikasyon yoluyla yaptığı iletişim denetlenilebilir (CMK md.135–138), tanık olarak dinlenilebilir⁴⁶. Ancak işaret edelim ki, bu ve benzer işlemler sırasında milletvekili, gözüaltına alınma veya

dokunulmazlığının kaldırılıp, kaldırılamayacağı konusunda gereğinin yapılması amacıyla dosyanın adı geçene ilişkin kısmının tefrik edilip Adalet Bakanlığı'na gönderilmesi, diğer görevliler hakkında 4483 sayılı Kanun'un 10, 11, 12 ve 13 üncü maddeleri uyarınca Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığınca gereğinin yapılması için dosyanın yerine çevrilmesine... oybirliği ile karar verildi.” (Danıştay 2.D, 7.11.2002/809–3740) (<http://www.danistay.gov.tr/kerisim/container.jsp>, 29.11.07).

⁴⁴ Zira bu durumda kısa süreliğine de olsa hareket özgürlüğünün sınırlanması söz konusudur (**Feyzioğlu**, YDD, s. 4).

⁴⁵ İtalyan Anayasası'na (md.68) göre, milletvekilinin evinin ve üstünün aranmaması da yasama dokunulmazlığı kapsamındadır (**Centel/ Zafer/ Çakmut**, s. 162).

⁴⁶ **Centel/ Zafer/ Çakmut**, s. 162; Adalet Bakanlığının konuyla ilgili genelgesi de *-delillerin toplanması açısından-* bu yöndedir: “Bazı yer Cumhuriyet başsavcılıklarınca, suç işledikleri ihbar veya şikâyet edilen Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri hakkında soruşturma yapılmaksızın yalnızca ihbar veya şikâyeti kapsayan dilekçeler ya da yapılan soruşturma sonunda kamu davasını açmaya yeterli delil elde edilmediği incelenip değerlendirilmeden yahut deliller tam olarak toplanılmadan evrakın; Bakanlığa, kimi zaman da doğrudan Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına gönderildiği Bakanlığımıza intikal eden bilgilerden anlaşılmaktadır.../Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, bu arada Meclis üyesi olmayan bakanların da Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça, bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan mutlak olarak sorumlu tutulamayacakları göz önünde bulundurularak, bu tür eylemlerin takibine tevessül edilmemesi,/Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Genel Sekreterliği'nin 17 Kasım 1997 tarih ve 9427/23887 sayılı yazısında da belirtildiği üzere; görevde bulunan veya görevinden ayrılan Başbakan ve bakanlar hakkında Bakanlar Kurulu'nun genel siyaseti veya Bakanlıkların görevleriyle ilgili olarak yapılan şikâyet ve ihbarların, ancak Anayasa'nın 100'üncü ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 107'nci maddelerine göre işleme tâbi tutulacağı, bu gibi başvuruların belirtilen şartlar oluşmadan TBMM Başkanlığına intikal ettirileceğine dair yasal bir dayanak bulunmadığı ve Bakanlığımızca da yapılacak başkaca bir işlem olmadığı cihetle bu tür evrakın Bakanlığımıza gönderilmemesi,/Kişisel suç niteliğindeki iddialarda ise, Başbakan, bakanlar ve milletvekillerinin ifadesine başvurulmadan, soruşturmanın bizzat Cumhuriyet başsavcısı ya da Cumhuriyet başsavcivekili tarafından yapılarak leh ve aleyhte eksiksiz olarak toplanan deliller suçun işlendiği hususunda yeterli şüphe oluşturuyorsa, varsa maktul, mağdur, suçtan zarar gören kişi veya şikâyetçinin kimliği, yüklenen suç, işleniş şekli, delilleri ve suça temas eden kanun maddelerini de içerecek şekilde yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin olarak düzenlenecek fezlekeye bağlı evrakın, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulmak üzere Bakanlığımız Ceza İşleri Genel Müdürlüğüne gönderilmesi.../ Kamu davasının açılması için yeterli şüphe oluşturacak delil elde edilememesi ve kovuşturma imkânının bulunmaması hâllerinde, Cumhuriyet başsavcısı ya da Cumhuriyet başsavcivekili tarafından, mahallinde yasal gereğinin yerine getirilmesi, herhangi bir bilgi veya belge gönderilmemesi...” [**Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması ile İlgili İşlemler Hakkında Genelge** (Ceza İşleri Genel Müdürlüğü) (20.01.2006 tarih ve B. 03. 0. CİG. 0. 00. 00. 05/ 010. 06. 02/46 sayılı), <http://mevzuat.adalet.gov.tr/html/26764.html>, 20.09.07].

tutuklama gibi özgürlüğünün kısıtlanması sonucunu doğuracak bir muameleye tabi tutulmaz⁴⁷.

Anayasa'daki istisnalar dışında kaldığı için milletvekili hakkında kamu davası açılabilir⁴⁸. Özellikle belli bir sürenin geçmesiyle açılmayacak bir dava söz konusu ise⁴⁹, mutlaka süresinde açılmalıdır⁵⁰. Ancak bu halde, yani yasama dokunulmazlığı mevcut iken kamu davası açıldığında veya açılmış bir kamu davası sürerken yasama dokunulmazlığı kazanıldığında, muhakeme şartının gerçekleşmesini (yasama dokunulmazlığının kalkmasını) beklemek üzere, durma kararı verilmelidir (CMK md.223/8)⁵¹.

⁴⁷ Örneğin adli kontrol altına alınmasına karar verilemez. Zira bu durumda yasama görevinin yerine getirilmesine engel olacak nitelikte hareket özgürlüğünün sınırlanması (CMK md.109) söz konusu olabilecektir.

⁴⁸ **Alacakaptan, Uğur**, "Milletvekili Dokunulmazlığı Bakanların Sorumluluğu Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu (Tartışmacı)", Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı 9-13 Ocak 2001, Türkiye Barolar Birliği, Ankara 2001, s.510; **Öztürk/ Erdem**, UCMH, s.116; **Demirbaş**, s.139; Aksi düşünce: **Yüce, Turhan Tufan**, Ceza Hukukunun Temel Kavramları, Ankara 1985, s.198; **Hakeri/ Ünver**, s.34; Danıştay içtihadı da dava açılmayacağı yönündedir: "...Seçiminden önce veya sonra işlenen bir suç nedeniyle milletvekili hakkında kamu davası açılması, milletvekili seçiminden önce açılmış bulunan bir kamu davasının hükme bağlanması ya da hükmedilmiş bir cezanın infazı, muvakkat (geçici) dokunulmazlığın sona ermesi ile mümkündür. ..." (Danıştay 1.D, 15.1.2003/ 2002-1232, 2003-31) (<http://www.danistay.gov.tr/kerisim/container.jsp>, 29.11.07); İşaret edelim ki, Adalet Bakanlığının "Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması ile İlgili İşlemler Hakkında Genelge"sinde (bk.dn.46), koşulların mevcut olması halinde yasama dokunulmazlığının kaldırılması isteminin kamu davası açılmadan önce yapılması istenmektedir ki, bu yönüyle hukuka aykırıdır. Aynı yönde: "...**haklarında kamu davasının açılması**, izin veya karar alınmasına bağlı bulunan kişiler hakkında, yasama dokunulmazlığı saklı kalmak üzere, doğrudan soruşturma yapılır." [Soruşturmaların Yürütülmesi, Soruşturma Evrakının Düzenlenmesinde ve Tamamlanmasında Dikkat Edilecek Hususlar Hakkında Genelge (Ceza İşleri Genel Müdürlüğü) (01.01.2006, No:2), <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/26661.html>, 16.12.07].

⁴⁹ Örneğin 5187 sayılı Basın Kanunu (md. 26), Türkiye Radyo Televizyon Kanunu (md. 28), Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (md.75) ve Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütüğü Hakkında Kanun (md.180)'da, kamu davası açmak -bir dava şartı olarak- belli sürelerle sınırlandırılmıştır.

⁵⁰ **Kunter /Yenisey /Nuhoğlu**, s.94; **Centel/ Zafer/ Çakmut**, s. 162.

⁵¹ **Öztürk/ Erdem**, UCMH, s.116; **Şahin**, CMH I, s.60; "...Sanığın 19. Dönem milletvekili olduğunun anlaşılmasına nazaran Anayasa'nın 83 ve CMUK'nun 253/3. maddeleri uyarınca muhakemenin durmasına karar verilmesi gerekirken, yazılı şekilde mahkûmiyet kararı verilmesi usul ve yasaya aykırı bulunduğundan milletvekili sıfatını iktisap ettiği tarihten sonraki tüm usulî işlemler ile verilen cezanın hükümsüz (olduğunun) kabulüyle... kararın Anayasanın 83 ve CMUK'un 343.maddesi uyarınca bozulmasına, müteakip işlemlerin sanığın üyelik sıfatı sona erdikten sonra mahallinde icrasına..." [Yargıtay 8. CD. 10.07.1995, 10560/11036 (**Yaşar, Osman**, Uygulamada Türk Ceza Yasası Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Ankara 2000, s.1512)]; "...9.2.1995 tarihinde dikkatsizlik ve tedbirsizlikle bir kişinin yaralanmasına neden olmak suçundan hakkında 13.11.1995 tarihli iddianame ile kamu davası açılan sanığın 19.12.1995 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçiminde Zonguldak Milletvekili seçildiği dosyadaki belgeden anlaşılmasına göre,

b. Cezanın İnfazını Engellemesi

Anayasa'ya göre (md.83/3) Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılacak ve bu zaman zarfında zamanaşımı işlemeyecektir⁵². Burada yasama dokunulmazlığının “*infaz engeli*” olma niteliği ortaya çıkmakta ve kesinleşmiş ceza mahkûmiyetinin infazı ertelenmektedir⁵³. Önemle ifade edelim ki, infaz engeli olan bu dokunulmazlık, muhakeme engeli olan dokunulmazlığın aksine kaldırılamaz ise de, milletvekili seçilmeye engel bir suçtan (AY md.76/1⁵⁴; TBMM İçtüzüğü md.135⁵⁵) verilen ve kesinleşen mahkeme kararının TBMM Genel Kuruluna bildirilmesiyle kendiliğinden son bulur (AY md.84/2)⁵⁶.

Anayasa'da ceza hükmünden bahsedildiğine göre, bunun hapis veya adli para cezası veyahut hapis cezasına seçenек olan diğеr bir yaptırım (TCK md.50) olması arasında herhangi bir fark yoktur⁵⁷. Gerçekten, seçenек yaptırımların gereklerinin yerine getirilmemesi veya adli para cezasının ödenmemesi halinde tekrar hapis cezası gündeme geleceğinden (TCK

mahkemeye bu tarihten sonra yargılamaya devam edilmeyerek CMUK'nun 253/4. maddesi uyarınca yargılamanın durdurulmasına karar verilmek gerekirken yargılamaya devamla 27.11.1996 tarihinde hüküm kurulması yasaya aykırı olduğundan...” (Yargıtay 2.CD, 14.10.1997, 1997/14100–13205, Yargıtay Kararları Dergisi, Cilt 24, Sa. 2, Şubat 1998, s. 442–443) (zkr. **Feyzioğlu**, YDD s. 27 dn.16).

⁵² İşaret edelim ki, burada söz konusu edilen zamanaşımının, dava zamanaşımını da kapsayıp kapsamadığı tartışmalı olup, ileride ayrıntılarıyla üzerinde durulacaktır.

⁵³ **Dönmezer /Erman**, I, s.257; **Demirbaş**, s.140; **Erem / Danışman / Artuk** (s. 172;177–178), yasama dokunulmazlığını, “*geçici dokunulmazlık*” başlığı altında “*sanıklık*” ve “*hükümlülük*” olarak incelenmektedir. Doktrinde kesinleşmiş bir cezanın infazının engellenmesinin doğru olmadığı gerekçesiyle, bu hükmün kaldırılması önerilmektedir (**Alacakaptan**, MDT, s.510).

⁵⁴ “*En az ilkökul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.*”

⁵⁵ “*İstifa eden, Türkiye Büyük Millet Meclisine seçilmeye engel bir suçtan dolayı hüküm giyen, kısıtlanan, üyelikle bağdaşmayan bir hizmeti sürdürmekte ısrar eden, Meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak bir ay içinde toplam beş birleşim günü katılmayan milletvekilinin üyeliği, 136, 137 ve 138 inci maddelere göre düşer.*”

⁵⁶ **Teziç**, s.391–392, 394; **Onar, Erdal**, “1982 Anayasasında Milletvekilliğinin Düşmesi”, Anayasa Yargısı, Cilt 14, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 1997, s.388; **Tanör/ Yüzbaşıoğlu**, s.230; **Ersoy, Yüksel**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2002, s.59–60; **Feyzioğlu**, YDD, s.3–4, 24 dn.6.

⁵⁷ Adli para cezası açısından aynı düşünce için bkz. **Feyzioğlu**, YDD, s.4; Aksi düşünce: **Bilir, Faruk**, Türkiye’de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001, s.112.

md.50/6; CGTİHK md.106), yine infaz engeli ile karşılaşılacaktır. Keza bu bağlamda hapis cezasının ertelenmiş olup olmaması da önemli değildir. Zira hapis cezasının ertelenmesi halinde öngörülebilecek tedbirler, yasama görevini engelleyecek nitelikte kısıtlamalar içermektedir (TCK md.51).

4. Süre Açısından

Yasama dokunulmazlığı üyelik süresince devam eder. Bazı ülkelerin aksine⁵⁸ bizim sistemimizde Meclisin tatilde olup olmaması, bu açıdan önemsizdir⁵⁹.

Yasama dokunulmazlığı, milletvekilliği veya -*TBMM üyesi olmayanlar arasından atandığında*- bakanlık statüsünün kazanılması ile birlikte başlar ve bu sıfatların kaybedilmesiyle⁶⁰ veya doğrudan doğruya kaldırılmakla⁶¹ son bulur.

Milletvekilliği sıfatı, 10.06.1983 ve 2839 sayılı “*Milletvekili Seçimi Kanunu*”nun⁶² 35.maddesi gereğince ilgili il seçim kurulu başkanının alınan sonuçlara göre, o seçim çevresindeki adaylardan seçilenleri tespit edip tutanağa bağlamasıyla kazanılır⁶³. Tutanağın ilanının veya verilmesinin veyahut da göreve başlarken yemin edilmesinin (AY md.81) bu açıdan bir önemi yoktur⁶⁴.

Anayasa'nın 109/3.maddesine göre, milletvekili olmayan bakanlar milletvekili seçilme yeterliğine sahip kişiler arasından, diğer bakanlarda olduğu gibi, Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir/azledilir. Bu durumda yasama dokunulmazlığının kazanılma ve

⁵⁸ Örneğin ABD (md. 1 b.6), Avustralya (sek.49), Belçika (md.59), İrlanda (md.15/13), İsviçre (md.162), İzlanda (md.48), Japonya (md.50), Kanada (md.18), Lüksemburg (md.69) Anayasaları ile İngiltere’de yasama dokunulmazlığı “*toplantı dönemi (session)*” boyunca koruma sağlamaktadır (**Gözler**, YD, www. anayasa. gen.tr/ dokunulmazlik. htm, 27.11.07). 1958 Anayasası’ndan (md.26/2) önceki dönemde Fransa’da da bu sistem geçerliydi.

⁵⁹ **Dönmezer /Erman**, I, s.256.

⁶⁰ Milletvekilliği sıfatı, sürenin bitmesi ve/veya tekrar seçilmemesiyle, Cumhurbaşkanı seçilmekle, vatandaşlığın kaybıyla veya üyeliğin düşmesiyle (AY md.84; TBMM İçtüzüğü 135–138) veyahut da çeşitli seçilme engelleri nedeniyle Yüksek Seçim Kurulu kararıyla kaybedilebilecektir (Tüm bu konularda gibi. bkz. **Bilir**, s.129–180; **Onar**, s.388–413; **İba, Şeref**, 100 Soruda Türk Parlamento Hukuku, Gözden Geçirilmiş 3.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2006, s.38–41; **Keskinsoy**, s.128–148); Seçilişleri iptal edilen milletvekilleri iptal anına kadar dokunulmazlıktan yararlanırlar (Yasama sorumsuzluğu açısından aynı düşüncede: **Yalçın**, s. 215–238).

⁶¹ Yasama dokunulmazlığının kaldırılması ve milletvekilliğinin düşmesine (Anayasa’nın 84. maddenin birinci, üçüncü veya dördüncü fıkralarına göre) ilişkin kararların iptali için Anayasa Mahkemesine başvurulabilir (AY md.85). İşaret edelim ki, yasama dokunulmazlığının kaldırılması, milletvekilliği sıfatını sona erdirmez.

⁶² RG, 13.06.1983/18076.

⁶³ **Feyzioğlu**, YDD, s. 8–9; **Bilir**, s.87; **İba**, s.34.

⁶⁴ Bu konudaki tartışmalar ve gibi. bkz. **Bilir**, s.84–87.

kaybedilme anları, kararnamenin (Başbakanın konuyla ilgili yazısının) Cumhurbaşkanınca imzalanma anıdır. Anayasa'nın 99.maddesi gereğince gensoru sonucunda (güvensizlik oyuyla) düşürülmesi veya 113/3.maddesine göre TBMM'nin kararıyla Yüce Divana verilen bir bakanın bakanlıktan düşmesi ve Başbakanın Yüce Divana sevki halinde ise hükümet istifa etmiş sayılması hallerinde de, milletvekili olmayan bakanın yasama dokunulmazlığı kendiliğinden kalkacaktır⁶⁵. Bunun yanında göreve başlarken veya görev esnasında TBMM'nin güvensizlik oyu (AY md.110–111), milletvekili seçilme yeterliliğinin kaybedilmesi ve istifa, bakanlık sıfatının ve dolayısıyla yasama dokunulmazlığının kaybedilmesi nedenleridir⁶⁶.

Bu başlık altında üzerinde durulması gereken bir husus da hemen bütün anayasalarda olduğu gibi⁶⁷ bizim Anayasamızda da yasama dokunulmazlığının Meclis tarafından kaldırılmasının bir istisnası olarak öngörülen, “*ağır cezayı gerektiren suçüstü hali*”dir (AY md.83/2). Böyle bir durumda yasama dokunulmazlığı söz konusu olmadığından gerek soruşturma ve gerekse kovuşturma yapılabilecek ve Meclisin kararına gerek olmaksızın tutma (gözaltına alma), tutuklama, sorgu ve yargılama dâhil her türlü muhakeme işlemi yapılabilecektir. Bununla birlikte yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirecektir⁶⁸.

⁶⁵ Bu konuda gbi. bkz. **Arslan, Çetin**, Yüce Divan Olarak Anayasa Mahkemesi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1999, s.87, 90–93.

⁶⁶ Bu konuda gbi. bkz. **Şahin, Ali Oğuz**, Başbakanların ve Bakanların Görevleriyle İlgili Cezaî Sorumlulukları, Palme Yayıncılık, Ankara 1999, s.33–49.

⁶⁷ Örneğin Alman (md.46/2), Avusturya (md.57/2), Belçika (md.59/1), Danimarka (md.57),), Fransa (md.26/2), İspanya (md.71), İsrail (md.17 ve atfen 1951 tarihli Kanun md.3), İsveç (3. Bölüm md.8), İsviçre (md.162), İtalya (md.68), İzlanda (md.49), Japonya (md.50 ve atfen Diet Kanunu md.33), Lüksemburg (md.69), Norveç (md.66), Portekiz (md.160) ve Yunanistan (md.62) Anayasaları, suçüstü hallerinde dokunulmazlık sağlamamaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinde de Kongre üyelerinin işledikleri suçlardan dolayı, her türlü ceza davasında tutuklanmaları mümkündür. Yasama dokunulmazlığını cezaî alanda tanıyan ülkelerde, dokunulmazlık -suçüstü hâli gibi istisnalar haricinde- parlamento tarafından kaldırılabilir (**Gözler**, YD, www. anayasa. gen.tr/ dokunulmazlik. htm, 27.11.07). Doğaldır ki, yasama dokunulmazlığının cezaî koruma sağlamadığı ülkelerde, işlenen fiilin suçüstü olup olmadığının bu açıdan bir önemi yoktur.

⁶⁸ Bilgi Adalet bakanlığına değil, doğrudan TBMM'ye verilmelidir. Nitekim Adalet Bakanlığının genelgesi de bu yöndedir: “...*Ağır cezayı gerektiren suçüstü hâli ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasa'nın 14'üncü maddesinde belirtilen durumlar sebebiyle soruşturmaya başlanıldığı takdirde, milletvekillerinin tutulmalarının, sorguya çekilmelerinin, tutuklanmalarının ve yargılanmalarının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararına bağlı olmadığından hatırdan çıkartılmayarak, keyfiyetin en sür'atli şekilde Türkiye Büyük Millet Meclisine ve Bakanlığımız Ceza İşleri Genel Müdürlüğüne bildirilmesi, gereksiz yazışmalara ve gecikmelere sebebiyet verilmemesi...*” [**Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması ile İlgili İşlemler Hakkında Genelge**, http:// mevzuat. adalet. gov. tr/ html/ 26764. html, 20.09.07].

İşaret edelim ki, işlenen fiilin/suçun zikredilen istisna kapsamında değerlendirilebilmesi için, suçüstü hali ile ağır cezayı gerektirme niteliklerinin birlikte mevcut olması gerekir. “**Suçüstü**”, “...1. İşlenmekte olan suç./ 2. Henüz işlenmiş olan fiil ile fiilin işlenmesinden hemen sonra kolluk, suçtan zarar gören veya başkaları tarafından takip edilerek yakalanan kişinin işlediği suç./ 3. Fiilin pek az önce işlendiğini gösteren eşya veya delille yakalanan kimsenin işlediği suç...” ifade etmektedir (CMK md.2/1-j). “**Ağır cezayı gerektiren**” ibaresinden ise, 26.09.2004 tarih ve 5235 sayılı “**Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun**”un⁶⁹ 12.maddesi gereğince, “**Kanunların ayrıca görevli kıldığı haller saklı kalmak üzere, Türk Ceza Kanununda yer alan yağma (m.148), irtikap (m. 250/1 ve 2), resmi belgede sahtecilik (m.204/2), nitelikli dolandırıcılık (m. 158), hileli iflas (m. 161) suçları ile ağırlaştırılmış müebbet hapis, müebbet hapis ve on yıldan fazla hapis cezalarını gerektiren suçlarla ilgili dava ve işler...**” anlaşılmalıdır⁷⁰.

Dokunulmazlığın amaçlarından birisinin de milletvekilinin gerçek/ciddi olmayan isnatlardan korunması olduğu gözetildiğinde, ağır cezayı gerektiren suçüstü halinde dokunulmazlık zırhının bulunmaması yerindedir. Zira bu durumlarda artık isnadın ciddiliği konusunda kuvvetli bir karine mevcuttur⁷¹.

II. YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ ZAMANAŞIMINA ETKİSİ

A. GENEL OLARAK

Yukarıdaki açıklanmalardan da anlaşılacağı üzere temelde bir Anayasa/Anayasa Hukuku Kurumu olan yasama dokunulmazlığının, Ceza Hukukuna da yansımaları vardır⁷². Yasama dokunulmazlığı bir muhakeme ve infaz engeli olarak –*kimi istisnalar hariç*-, ceza kovuşturmaları ile

⁶⁹ RG, 07.10.2004/25606.

⁷⁰ Soyaslan, s. 175–176; Artuk/Gökçen/Yenidünya, s.237; Demirbaş, s.140; Doktrinde Centel/ Zafer (s. 62–63), dokunulmazlığın cezanın ve dolayısıyla suçun ağırlığı dikkate alınarak düzenlenmiş bir kurum olduğunu, bu nedenle 765 sayılı mülga TCK uygulamasında “*ağır cezayı*” gerektiren ibaresinden, karşılığında “*ağır hapis cezası*” öngörülen suçlar anlaşıldığını, ancak bu Kanunda hürriyeti bağlayıcı cezalar konusunda benimsenen ağır hapis, hapis ve hafif hapis şeklindeki derecelendirmenin 5237 sayılı TCK’de değiştirildiğini, dolayısıyla bu konuda bir boşluk oluştuğunu; oluşan boşluğun 5252 sayılı Kanun’un “*Mevzuatta, yürürlükten kaldırılan Türk Ceza Kanununa yapılan yollamalar, 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda bu hükümlerin karşılığını oluşturan maddelere yapılmış sayılır.*” (md.3/1) şeklindeki hükmü dikkate alınarak, milletvekiline isnat edilen suçun 765 sayılı mülga TCK’deki karşılığının ağır hapis cezasını gerektirip gerektirmediğine bakılarak doldurulması gerektiğini savunmaktadırlar.

⁷¹ Tanör/ Yüzbaşıoğlu, s.231; Feyzioğlu, YDD, s. 6.

⁷² Teziç, s.380.

mahkûmiyetlerinin infazını engellediğinden, bunun dava ve ceza zamanaşımına bazı etkileri olmaktadır.

Yasama dokunulmazlığının dava ve ceza zamanaşımına etkisini inceleyebilmek için *-çalışmamızın kapsamıyla sınırlı olmak üzere-* öncelikle zamanaşımı üzerinde durulmalıdır.

B. ZAMANAŞIMI KAVRAMI VE HUKUKİ NİTELİĞİ

1. Zamanaşımı Kavramı

“*Zaman*”, doğal ve sosyal yaşamda olduğu kadar hukukta da önemli etkilere sahip olan bir kavramdır. Gerçekten, hukukta normların yürürlüğü hakların kazanılması ve kaybedilmesi, yaptırımların uygulanması belirli sürelerle bağlanmıştır⁷³.

Sözlük anlamıyla bir işin üzerinden belirli bir zaman geçerek onun geçersiz/hükümsüz kalmasını ifade eden “*zamanaşımı (süre aşımı)*” ya da eski deyimıyla “*müruruzaman*”⁷⁴; Ceza Hukuku açısından, suçun işlenmesi veya ceza mahkûmiyetinin kesinleşmesine müteakip belli bir sürenin geçmesiyle, devletin ceza vermek ve verilen cezayı infaz ettirmek hak ve yetkisinin, sosyal yararın kaybolması nedeniyle ortadan kalkmasıdır⁷⁵.

Bir suçun işlenmesinden sonra, kanunda gösterilen süreler içerisinde davanın açılmaması veya açılan davanın sonuçlandırılmamış olması nedeniyle ceza ilişkisini düşüren zamanaşımına “*dava zamanaşımı*”; ceza verilip kesinleştikten sonra yine kanunda gösterilen süreler içinde infazına başlanmamış olması halinde infaz ilişkisini düşüren zamanaşımına ise, “*ceza zamanaşımı*” denmektedir⁷⁶.

⁷³ **Tutumlu, Mehmet Akif**, Türk Borçlar Hukukunda Zamanaşımı ve Uygulaması, Kazancı Hukuk Yayınları No: 96, İstanbul 1991, s.5.

⁷⁴ <http://www.tdk.gov.tr/>, 24.12.07; **Gökçen, Ahmet**, “*Türk Ceza Hukukunda Zamanaşımı*”, Kamu Hukuku Arşivi (KHUKA), http://www.akader.info/KHUKA/2004_mart/2.htm, 09.09.07.

⁷⁵ **Dönmezer, Sulhi /Erman, Sahir**, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Genel Kısım, Cilt III, Yeniden Gözden Geçirilmiş 12.Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1997, s. 243 vd.; **Dönmezer, Sulhi**, Genel Ceza Hukuku Dersleri, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s.364vd.; **Önder, Ayhan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Cilt II-III, Beta Yayınevi, İstanbul 1992, s.768, 776–777; **Yüce**, CHTK, s.192; **Artuk/Gökçen/Yenidünya**, s. 1068–1069; **Demirbaş**, s.620; **Toroslu**, s. 408–409.

⁷⁶ **Dönmezer**, s.364 vd.; **Artuk/Gökçen/Yenidünya**, s. 1068–1069; **Öztürk/ Erdem**, UCH, s. 368; **Demirbaş**, s.620 vd.; Doktrinde dava zamanaşımına “*cezalandırılabilme zamanaşımı*”, ceza zamanaşımına ise “*cezayı yerine getirme zamanaşımı*” da denmektedir [**Kunter, Nurullah**, Ceza Hukukunda Zamanaşımı (Doçentlik Tezi), İstanbul 1946 (Yayınlanmamıştır), s.4–7, 44, 117]. Keza “*dava zamanaşımı*”, “*koğuşurma ve dava zamanaşımı*” (**Özgenç, İzzet**, “*Banka Yolsuzlukları ve Zamanaşımı Sorunu*”, Türk Hukuk Dergisi, Sa.71, Ocak 2003, s. 3); “*ceza zamanaşımı*” ise, “*infaz zamanaşımı*” olarak da anılmaktadır (**Özgenç, İzzet**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Ankara 2006, s.664).

Kural olarak bütün suçlar zamanaşımına tabi olmakla birlikte, bu konuda kanunla bazı istisnalar öngörülebilir⁷⁷. Örneğin 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun İkinci Kitabının Dördüncü Kısımında yazılı ağırlaştırılmış müebbet veya müebbet veya on yıldan fazla hapis cezalarını gerektiren suçların yurt dışında işlenmesi hâlinde –duruma göre- dava ve ceza zamanaşımı uygulanmaz (TCK md.66/7, 68/3). Ayrıca TCK'ye göre “soykırım” (md.76) “insanlığa karşı suçlar” (md.77) ve bu suçları işlemek için “örgüt kurmak ve yönetmek” (md.78) suçlarından dolayı da “dava ve ceza zamanaşımı” işlemez⁷⁸.

2. Hukuki Niteliği

Zamanaşımının hukuki niteliği⁷⁹ eskiden beri tartışmalı olup; bu konuda belli başlı üç görüş ileri sürülmüştür⁸⁰. Bir grup yazar zamanaşımını maddi ceza hukuku kurumu olarak kabul ederken⁸¹, bazıları bir muhakeme hukuku kurumu olarak görmekte⁸² ve nihayet bazıları hem maddi ceza hukukunu

⁷⁷ Dönmezer, s.365.

⁷⁸ Özgenç, TCHGH, s.660 ve dn. 247, 665 ve dn.251; Özbek, Veli Özer/Kanbur, Nihat, TCK İzmir Şerhi Yeni Türk Ceza Kanununun Anlamı (Açıklamalı-Gerekçeli-İçtihatlı) Cilt 1, 2.Baskı, Ankara 2005, s.602–604, 623–624; Arslan, Çetin/Azizağaoğlu, Bahattin, Yeni Türk Ceza Kanunu Şerhi, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2004, s.252, 258; Bu istisnalardan biri olan ve 22.05.1930 tarih ve 1632 sayılı “Askeri Ceza Kanunu”nun (RG, 15.06.1930/1520) 49/1-B.maddesinde, “Hıyanet cürümleriyle maznun ve mahkûm olanlar hakkında mürruru zaman yoktur.” (f.1, bent B) şeklinde düzenlen hüküm, –kanımızca- kaldırılmıştır. Gerçekten Askeri Ceza Kanunu’na 31.03.2005 tarih ve 5329 sayılı Kanun’un 1.maddesiyle eklenen Ek madde 8’e göre, 26.9.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun genel hükümleri -bu Kanunun fer’î askerî cezalara ve cezaların ertelenmesine ilişkin hükümleri ile zamanaşımına ilişkin 49 uncu maddesinin (A) bendi hükümleri saklı kalmak kaydıyla- Askeri Ceza Kanunu’ndaki suçlar hakkında da uygulanacaktır. Dikkat edileceği üzere hükümde Askeri Ceza Kanunu’nun zamanaşımına ilişkin 49. (A) bendi hükümleri saklı tutulurken (B) bendi bu bağlamda kapsam dışı bırakılmıştır.

⁷⁹ Belirtelim ki, dava zamanaşımı ile ceza zamanaşımı arasında nitelik farkı bulunmamaktadır. Zira her iki zamanaşımı aynı kurumun iki ayrı uygulanma şekline ibarettir (Erem/Danışman/Artuk, s. 984).

⁸⁰ Bu konuda gbi. bkz. Dönmezer/Erman, III, s. 250–252; Erem/Danışman/Artuk, s.993–994; Önder, II-III, s.774–777; İçel, Kayıhan/ Sokullu Akıncı, Füsun/Özgenç, İzzet/ Sözüer, Adem/Mahmutoğlu, Fatih S./Ünver, Yener, İçel Yaptırım Teorisi, 3. Kitap, İstanbul 2000, s.349–351; Artuk/Gökçen/Yenidünya, s.1079–1080; Demirbaş, s. 623–624; Soyaslan, s. 584; Öztürk/ Erdem, UCH, s. 368.

⁸¹ Dönmezer/Erman, III, s.252; Dönmezer, s.365; Erem/Danışman/Artuk, s. 984–985, 993; İçel/ Sokullu Akıncı/Özgenç/ Sözüer/Mahmutoğlu/Ünver, s. 351; Artuk/Gökçen/Yenidünya, s.1079–1080; Demirbaş, s.624; Kayanççek, Murat, “Dava Zamanaşımı”, <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale1-2.htm>, 26.09.07.

⁸² Bu konuda bkz.bir önceki dn. belirtilen yelere.

hem de muhakeme hukukunu ilgilendiren karma nitelikte bir kurum olduğunu savunmaktadır⁸³.

Belirtelim ki, aradan geçen zaman nedeniyle cezanın amaçlarının herhangi birinin elde edilememesi, devletin cezalandırma hak ve yetkisinin ortadan kalkmasına neden olur ki, bu da zamanaşımının “*maddi ceza hukuku kurumu*” olmasından kaynaklanır. Gerçekten Devletin ceza vermek hak ve yetkisinin düşmesi, bir “*muhakeme engeli*” olarak kovuşturma yapılmasını engellemekle birlikte⁸⁴, zamanaşımı nedeniyle kamu davasının veya cezanın düşmesi, özel hukuka ilişkin olarak üçüncü kişilerin hakları etkilemez (TCK md.74/2–3)⁸⁵. Zira işlenen fiil zamanaşımının gerçekleşmiş olmasına rağmen hukuken onaylanmayan bir fiil ve dolayısıyla suç olma özelliğini korumaya devam etmektedir⁸⁶. Keza ceza zamanaşımının gerçekleşmesi halinde de ceza infaz edilmemekle birlikte, mahkûmiyet kararı varlığını muhafaza etmektedir⁸⁷. Kaldı ki, hukukumuzda anayasal bir norm olarak da (AY md.38/1) yer verilen suçta ve cezada kanunilik ilkesinin, suç ve ceza zamanaşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da geçerli olacağı yine anayasal düzeyde kabul edilmiştir (AY md.38/2)⁸⁸. Bunun yanında zamanaşımı ceza mevzuatımızda da –*esas itibariyle*- Ceza Muhakemesi Kanunu’nda değil, 5237 sayılı TCK’nin genel hükümlerin yer aldığı Birinci Kitabının yaptırımlar başlıklı Üçüncü Kısımının “*Dava ve Cezanın Düşürülmesi*” alt başlıklı Dördüncü Bölümünde (TCK md.66–72) düzenlenmiştir⁸⁹.

Zamanaşımının maddi ceza hukuku kurumu olmasının bir sonucu olarak, yeni kanun somut olayda/davada failin lehine sonuç doğuruyorsa

⁸³ **Yüce**, CHTK, s.193; **Centel/Zafer/Çakmut**, s.625–626: Dava zamanaşımı kaynağını ceza hukukundan almakla birlikte, etkisini ceza muhakemesi alanında gösterdiği için karma nitelikli bir kurumdur.

⁸⁴ **Erem / Danışman / Artuk**, s. 984–985, 993; **Hakeri/ Ünver**, s.35; **Turhan**, s.133.

⁸⁵ Zamanaşımı nedeniyle cezanın düşmesi yargılama giderlerine ilişkin hükümleri de etkilememektedir (TCK md.74/3).

⁸⁶ **Özgenç**, TCHGH, s.657. **Özgenç** (s.657) bu nedenle, dava zamanaşımının dolmasına nedeniyle ceza verilmeyen suçun, failin işlediği başka bir suçtan dolayı cezanın bireyselleştirilmesinde dikkate alınabileceği düşüncesindedir.

⁸⁷ **İçel/ Sokullu Akıncı/Özgenç/ Sözüer/Mahmutoğlu/Ünver**, s.349–351; **Özgenç**, TCHGH, s.664.

⁸⁸ “...*Türk Ceza Kanunu’nun dava ve ceza zamanaşımı ile ilgili genel hükümleri, 102–118 nci maddelerinde düzenlenmiştir. 1982 Tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nun 38/2 nci Maddesi uyarınca, suç (dava) ve ceza zamanaşımı ‘Kanunilik İlkesi’ne tabi kılınmıştır. Sanık suçu işlediği sırada geçerli olan dava zamanaşımı süresinden daha fazla bir dava zamanaşımı süresine tabi olamaz...*” (Askeri Yargıtay Daireler Kurulu Kararı, 08.06.2000, 2000/114–114) (Yayınlanmamıştır).

⁸⁹ İşaret edelim ki, zamanaşımı 765 sayılı TCK’nin “*Esaslar*” başlıklı birinci kitabının “*Dava ve Cezanın Sukutu*” alt başlığını taşıyan dokuzuncu babı içerisinde 102–118. maddelerinde düzenlenmiştir.

uygulanmalı, aksi halde *-geçmişe yürüme yasağı gözetilerek-* uygulanmamalıdır⁹⁰. Eski kanuna göre zamanaşımının gerçekleşmiş olması durumunda, doğaldır ki bu kanun uygulanacaktır⁹¹.

Suçun zamanaşımına uğramamış olması soruşturma ve kovuşturmanın her aşamasında aranan bir *“muhakeme şartı”*⁹² olup, kamu düzenine ilişkin olduğundan resen uygulanır ve bundan şüpheli, sanık veya hükümlü vazgeçemezler (TCK md.72/2; 765 sayılı mülga TCK md.117)⁹³.

C. ANAYASA’NIN 83/3.MADDESİNDEKİ “...ÜYELİK SÜRESİNCE ZAMANAŞIMI İŞLEMEZ” HÜKMÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Genel Olarak

Yukarıda ayrıntılarıyla değinildiği üzere Anayasamızın *“Yasama Dokunulmazlığı”* başlıklı 83.maddesinin 1.fıkrasında *“yasama sorumsuzluğu”*, diğer fıkralarında (f.2–5) ise *“yasama dokunulmazlığı”* düzenlenmiş ve zamanaşımına ilişkin kural maddenin 3.fıkrasında *“Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez.”* şeklinde yer almıştır. Bu hükümle ilgili olarak doktrinde değişik görüşler ileri sürüldüğü gibi, Yüksek Mahkemelerimizde de farklı şekillerde yorumlanıp uygulanmıştır.

⁹⁰ **Şen, Ersan**, Yeni Türk Ceza Kanunu Yorumu, Cilt I (m.1–140), Vedat Kitapçılık, İstanbul 2006, s.33–35, 209, 211–212; İşaret edelim ki, 26.4.1926 tarih ve 825 sayılı *“Ceza Kanununun Mevkii Mer’iyete Vaz’ına Müteallik Kanun”*un (RG, 5.5.1926/ 364) 22.maddesine göre eski ve yeni ceza kanunlarının zamanaşımı açısından farklı olmaları halinde, farklılığın süreler konusunda olması halinde lehe kanunun uygulanacağı (f.1) kabul edilmişken, durma ve kesilme sebepleri konusunda olması halinde mutlaka yeni kanunun uygulanacağı (f.2) hüküm altına alınmıştır.

⁹¹ Zamanaşımı bir *“muhakeme engeli”* olarak görüldüğü takdirde lehe kanunun geçmişe yürümesi kuralı geçerli olmayacağı gibi, sonradan yürürlüğe giren bir kanunla zamanaşımı süresinin uzatılmasına da engel bulunmamaktadır (**Öztürk/ Erdem**, UCH, s.93, 368).

⁹² **Centel/ Zafer**, s. 454, 466.

⁹³ *“...Zamanaşımı, devletin yargılama hakkının sona ermesi gibi bir sonuç doğurması nedeniyle soruşturma, kovuşturma, istinaf ve temyiz aşamalarının tümünde re’sen nazara alınır. Verilen bir karar kesinleşip hüküm halini alıncaya kadar, dava zamanaşımı işlemeye devam eder...”* (Yüce Divan, 23.06.2006, 2004/2, 2006/3, Yüce Divan Kararları, s. 319); *“...Sanık M’nin 18.4.1999 günü yapılan seçimde milletvekili seçildiği ve evrakının tefriki dilerek 27.9.1999 tarihli oturumda TBMM Başkanlığına gönderildiği halde, milletvekili sıfatının sona erip ermediği ve durma kararının akibeti araştırılmadan adı geçen sanık hakkında yargılama yapılması...”* [Yargıtay 11. CD. 11.05.2006, 2005/2310, 2006/4112 (**Bakıcı, Sedat**, 5237 Sayılı Yasa Kapsamında Ceza Hukuku Genel Hükümleri, Adalet Yayınevi, Ankara 2007, s.1313)].

Söz konusu görüş ve uygulamaların sınıflandırılarak irdelenmesi, yasama dokunulmazlığının zamanaşımına etkisini tespit edebilmek için zorunlu olup, esasen iki ana başlık altında toplanabilir: *a) Hüküm sadece ceza zamanaşımına ilişkindir, b) Hüküm ceza zamanaşımı yanında dava zamanaşımına da ilişkindir.* Belirtelim ki, bunlar kendi içinde bazı hususlarda ayrılmaktadırlar.

2. Hükümün Sadece Ceza Zamanaşımına İlişkin Olduğu Yönündeki Görüş ve Uygulama

Bu görüşün özünü, Anayasa'nın 83/3.maddesinde yer alan ibarenin sadece "*ceza zamanaşımı*"na ilişkin olduğu⁹⁴; zamanaşımının maddi ceza hukukuna ait bir kurum olması ve kanunilik ilkesine tabi olması karşısında, kıyas yoluyla dava zamanaşımını da kapsar şekilde yorumlanamayacağı⁹⁵ düşüncesi oluşturmaktadır.

Zikredilen görüş sahiplerinden Feyzioğlu, Anayasa'nın 83/3.maddesinde ceza mahkûmiyetinin infazının üyeliğin sonuna ertelenmesi hususunun ayrı bir fıkra halinde düzenlendiğini, zamanaşımının işlemeyeceğine ilişkin hükmün de bu fıkra da yer aldığı ve ceza hükmünün infazını erteleyen cümleye noktalı virgülle bağlanmış bir ibare olduğunu, dolayısıyla zamanaşımının durmasına ilişkin kuralın dava zamanaşımını da içerecek şekilde geniş yorumlanmasının imkânsız olduğunu belirtmektedir⁹⁶. Yazar ayrıca, yasama dokunulmazlığının dava açılmasına engel teşkil etmemesi nedeniyle kamu davasının açılmasının karar alınmasına bağlı olduğu hallerde, kararın alınmasına kadar zamanaşımının duracağını hükme bağlayan 765 sayılı mülga TCK'nin 107. maddesinin burada uygulanmayacağını, yani bu hükme göre de zamanaşımının durmayacağını savunmaktadır⁹⁷. Son noktada Feyzioğlu'ndan ayrılan Çağatay ise, yasama dokunulmazlığı olan kişinin Meclisin kararı olmadıkça tutulmaması, sorguya çekilememesi, tutuklanmaması ve yargılanmaması nedeniyle, TCK'nin 67.maddesi gereğince karar alınması gereken durumun ortaya çıkacağını ve bunun da dava zamanaşımını durduracağını belirtmektedir⁹⁸.

⁹⁴ Alacakaptan, MDT, s.510; Özgen, Eralp, Ceza ve Ceza Muhakeme Hukuku Bilgisi, Eskişehir 1988, s.100-101; Şahin, BCS, s.63-64; Çağatay, Mustafa, "Yüce Divan Yargılamasında 'Dava Zamanaşımı' Sorunu", Anayasa Yargısı İncelemeleri 1, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2006, s.438 vd.

⁹⁵ Feyzioğlu, YD, s. 32-33; Feyzioğlu, YDD, s. 4, 25-26 dn.13.

⁹⁶ Feyzioğlu, YD, s. 32-33; Feyzioğlu, YDD, s. 4, 25-26 dn.13.

⁹⁷ Feyzioğlu, YD, s. 32-33; Feyzioğlu, YDD, s. 4, 25-26 dn.13.

⁹⁸ Çağatay, s.440.

Gerek Askeri Yargıtay Daireler Kurulu içtihadı⁹⁹ ve gerekse Yüce Divanın 26.05.2006 tarih ve 2004/5 esas, 2006/2 karar sayılı kararı ile 23.06.2006 tarih ve 2004/2 esas, 2006/3 karar sayılı kararındaki karşı oylar bu görüş doğrultusundadır¹⁰⁰. Önemle ifade edelim ki, karşı oy gerekçesinde milletvekillerinin işledikleri suçlarla bakanların görevleriyle ilgili olmayan suçlarında genel hükümler çerçevesinde zamanaşımının durmasının mümkün

⁹⁹ "...Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin (Milletvekillerinin) 'Yasama Sorumsuzluğu' ve 'Yasama Dokunulmazlığı' ile ilgili 07.11.1982 gün ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 83 nci Maddesinin Üçüncü Fıkrasındaki 'Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez.' şeklindeki hüküm sadece ceza zamanaşımı ile ilgili olup, dava zamanaşımını içermemektedir. Söz konusu hükmün içeriği, konuluş amacı, özellikle; Üçüncü Fıkra'nın (Üyelik süresince zamanaşımı işlemez) şeklindeki son cümlesinin noktalı virgülle(;) Fıkra'da yer alması, Son Cümlelerin Üçüncü Fıkra'ya ait olduğunun, yalnızca kesinleşmiş cezanın infazıyla ve ceza zamanaşımıyla ilgili bulunduğu, dava zamanaşımını kapsamadığının kesin kanıtıdır (Yrd. Doç. Dr. Metin FEYZİOĞLU'da 'Yasama Dokunulmazlığı' adlı makalesinde... aynı görüşü benimsemiştir...). 1924 ve 1961 Tarihli Anayasalarda bu hükmün yazılış biçimi farklı olduğu gibi, son cümle noktalı virgülle cümleye bağlanmış değildir. 1924 Anayasası'nda bu konu tek fıkra halindedir (Md.17).1961 Anayasası'nda ayrı fıkra'da (Md.79/3) olmakla beraber, noktalı virgülle Fıkra'ya bağlılığa işaret edilmemiştir. Ancak; yine ceza zamanaşımı ile ilgili Fıkra'nın son cümlesidir. 1924 Anayasası'nda (Md.17) bu hüküm cezanın infazıyla ilgili cümleden sonra gelen son cümledir. Ayrıca; 1924 ve 1961 Tarihli Anayasalarımızda 1982 Anayasası'nın 38/2 nci Maddesindeki gibi dava (suç) ve ceza zamanaşımının kanunilik ilkesine tabi olduğuna dair bir hüküm de mevcut değildir. Açık yasa hükümleri karşısında yoruma, özellikle; aleyhe yoruma gidilemez..." (Askeri Yargıtay Daireler Kurulu Kararı, 08.06.2000, 2000/114-114) (Yayınlanmamıştır).

¹⁰⁰ "...Anayasa'nın 83. maddesinin gerekçesinde, dava zamanaşımı ile ilgili bir açıklamaya yer verilmemiş, yasama dokunulmazlığı konusunda 1961 Anayasası'nın 79. maddesinin aynen benimsendiği ifade edilmiştir./ 1961 Anayasası'nın 79. maddesinin üçüncü fıkrasında 'Bir Meclis üyesi hakkında seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zamanaşımı işlemez.' hükmü yer almıştır. Bununun 1982 Anayasası'nın 83. maddesinin üçüncü fıkrasından farkı, 'Üyelik süresince zamanaşımı işlemez.' kuralının fıkranın sonunda ayrı bir cümle olarak yer almasıdır. Bu maddenin gerekçesinde de dava zamanaşımı ile ilgili bir açıklık bulunmamaktadır./1961 Anayasası'nın 79. maddesinin üçüncü fıkrasındaki zamanaşımı kuralı, ayrı bir cümle olsa da, ceza hükmünün infazının ertelenmesini düzenleyen fıkrada bulunduğu, bu kuralın da dava zamanaşımını kapsamadığının kabulü gerekir. 1982 Anayasası'nın 83. maddesinin üçüncü fıkrasında ise ceza hükmünün ertelenmesinin düzenlenmesi yanında 'üyelik süresince zamanaşımı işlemez.' kuralı, tek cümle içinde yer aldığından bu husustaki bütün duraksamalar giderilmiştir. Bu nedenle, madde metni çok açık olduğundan kuralın dava zamanaşımını da kapsayacak şekilde geniş yorumlanması olanaksızdır. Kuralın kıyas yoluyla dava zamanaşımına da uygulanmasına ise zamanaşımının maddi ceza hukukuna ait bir kavram olması ve kanunilik ilkesine tabi bulunması engel oluşturmaktadır..." (Tuğcu, Tülay / Kantarcıoğlu, Fulya / Erten, Mehmet/ Özler, A. Nemci/ Apalak, Şevket, "Karşı Oy", in: Yüce Divan Kararları Yaşar Topçu Kararı /A.Mesut Yılmaz ve Güneş Taner Kararı, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Cilt 4, Ankara 2006, s. 146, 325-326).

olduğu kabul edilirken¹⁰¹, bakanların görev suçlarında zamaşaşımının durmasının öngörülmemiş olduğu ifade edilmektedir¹⁰².

3. Hükümün Ceza Zamaşaşımı Yanında Dava Zamaşaşımına da İlişkin Olduğu Yönündeki Görüş ve Uygulama

Doktrinde baskın olan bu görüşe göre, Anayasa'nın 83/3. maddesinde yer alan "üyelik süresince zamaşaşımı işlemez" hükmü, "ceza zamaşaşımı" yanında "dava zamaşaşımı" nı da kapsamaktadır¹⁰³. Önemle işaret edelim ki,

¹⁰¹ "...Anayasa'nın 83. maddesinde dava zamaşaşımının düzenlenmediği ve bu konuda ceza hukuku genel kurallarının uygulanmasının benimsendiği sonucuna varılmıştır. Bu durumda, ceza kanunlarının dava zamaşaşımının başlamasına, durmasına ve kesilmesine ilişkin hükümleri uygulanacaktır. Nitekim Askeri Yargıtay Daireler Kurulu'nun 08.06.2000 tarih ve 2000/114-114 Esas-Karar sayılı kararı da bu doğrultudadır..." (Tuğcu/Kantarçioğlu/Erten/Özler/Apalak, s. 146, 326).

¹⁰² "...Bakanlar Kurulu üyelerinin görev suçları söz konusu olduğunda, suç ihbarı adli makama yapılamamakta, Anayasa'nın 100. maddesinde belirtilen şartları taşıyan bir önerge ile soruşturma açılması Meclisten istenilmektedir. Meclisin soruşturma açılmasını kabul etmesi halinde soruşturmayı Melis Soruşturma Komisyonu yapmaktadır. İlgilinin Yüce Divana sevk edilip edilmemesine de Meclis Genel Kurulu karar vermektedir. Bu suretle, Bakanlar Kurulu üyelerinin görev suçlarında, suç ihbarından Yüce Divana sevke kadar bütün işlemler(soruşturma aşaması) Meclis tarafından yürütülmekte olup, bu konuda yetkili ve görevli başka bir adli makam da bulunmadığından, Meclis soruşturması ve Yüce Divana sevk kararı ile TBMM adli bir fonksiyon ifa etmektedir. /Meclis Soruşturması, Anayasa'da TBMM'nin denetim yollarından biri olarak düzenlenmiş ise de, bu müessesenin birincil amacı, göreve ilişkin suç ihbar ve şikâyetleri ile bunların soruşturulması ve karara bağlanması konusunda Bakanlar Kurulu üyelerine güvence sağlamaktır. Bu nedenle, Başbakan ve bakanlara görev suçlarında yasama dokunulmazlığından farklı böyle bir güvence sağlandığı için Anayasa'nın 83. maddesinde yer alan yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerin uygulanması olanaksızdır. /Bir görev suçu isnadı ile karşı karşıya olan Bakanlar Kurulu üyelerinin, bu husus bir sonuca ulaştırılmadan görevlerini sürdürmeleri hukuken ve siyaseten uygun ve doğru olmayacağından, Anayasa'da, isnadın bir an önce sonuçlandırılmasının amaçlandığı ve bunu sağlamaya yönelik düzenlemelere yer verildiği, genel hükümler dışında zamaşaşımı ile ilgili ayrı bir kural konulmasına da gerek görülmediği anlaşılmaktadır. /Bu duruma göre; Bakanlar Kurulu üyelerinin görev suçlarına ilişkin davalarda TCK'nin 104. ve YTCK'nin 67. maddelerinde belirtilen hallerin vukuunda, örneğin Yüce Divana sevk kararı verilerek haklarında dava açıldığında ve Yüce Divanda sorgusu yapıldığında zamaşaşımı kesilmiş olacak, buna mukabil TCK'nin 107. ve YTCK'nin 67. maddelerinde düzenlenen zamaşaşımının durmasına ilişkin nedenler gerçekleşmeyeceğinden zamaşaşımının durması söz konusu olmayacaktır..." (Tuğcu/ Kantarçioğlu/ Erten/ Özler/ Apalak, s. 147, 327).

¹⁰³ **Kunter, Nurullah**, "Ceza Davası Zamaşaşımının Durması", İstanbul Barosu Dergisi, Yıl 22, Sa.4, Nisan 1948, s.174-175; **Kırathı**, s. 107-108; **Dönmezer /Erman**, III, s. 276; **Dönmezer**, s. 370; **Erem / Damışman / Artuk**, s. 1014-1016; **Önder**, II-III, s.791; **Yüce**, CHTK, s.198; **İçel/ Sokullu Akıncı/Özgenç/ Sözüer/Mahmutoğlu/Ünver**, s.368; **Artuk/Gökçen/Yenidünya**, s. 1099-1100; **Centel/ Zafer/ Çakmut**, s. 630-631; **Soyaslan**, s.587; **Hafızoğulları, Zeki / H. Acar, Bülent**, "Cumhurbaşkanı Seçilme Yeterliliğinin Bir 'Suç İsnadı Altında Bulunmama' Koşulu", <http://www.baskent.edu.tr/~zekih/uygulamaci/CUMHUR.doc>, 04.12.2007; **Gökçen**, TCHZ, <http://www.akader.info/>

bu görüştekiler anılan temel noktada uyumlu olmakla birlikte, bazı konularda farklı düşünmektedirler. Gerçekten anılan görüşteki yazarların çoğunluğuna göre, soruşturma ve kovuşturması izin veya karar alınmasına bağlı olan suçlarda suçun işlenmesiyle birlikte zamanaşımı işlemeye başlayacak, savcının merciiine izin veya karar için başvurduğu günden itibaren duracak¹⁰⁴ ve karar veya izin verilmesinden itibaren de yeniden işlemeye başlayacaktır¹⁰⁵. Kovuşturma makamının talebinin kabul edilmemesi/yasama dokunulmazlığının kaldırılmaması [TBMM İçtüzüğü'ndeki (md.133/2 ifadeyle kovuşturmanın milletvekilliği veya bakanlık sıfatının sona ermesine kadar ertelenmesi] halinde ise, dava zamanaşımı işlemeyecek, duracaktır¹⁰⁶. Ancak söz konusu görüş sahipleri bu noktada ikiye ayrılmaktadırlar. Bunlardan birincisine göre, bu durumda dava zamanaşımı suçun işlendiği tarihten itibaren duracaktır¹⁰⁷. İkincisine göre ise zamanaşımı, suçun işlendiği tarihten değil, kovuşturma organının TBMM'ye başvuru tarihten itibaren duracak ve bu keyfiyet 765 sayılı TCK'nin 107.maddesi gereğince değil Anayasa'nın 83.maddesine göre

KHUKA/ 2004_ mart/2. htm, 09.09.07; **Aktaş, Yusuf**, Ceza Davalarında Yasayolları Zamanaşımı ve Süreler, Yasa Yayınları: 37, Bilim Bilgi Dizisi: 3, İstanbul 1979, s.30-31; **Kanadoğlu, Sabih**, “*Meclis Soruşturmasında Zamanaşımı*”, Cumhuriyet, 28.03.2006; **Özbek, Veli Özer / Bacaksız, Pınar/ Doğan, Koray**, Ceza Hukuku Bilgisi Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Ankara 2006, s. 379; **Savaş, Vural/ Mollamahmutoğlu, Sadık**, Türk Ceza Kanunu Yorumu, Cilt 1, Seçkin Yayınevi, Ankara 1994, s.1313-1314; **Bakıcı**, s.1286; **Erol, Haydar**, Gerekçeli, Açıklamalı ve İçtihatlı Yeni Türk Ceza Kanunu, Ankara 2005, s.316-317; **Günay, Erhan**, Dava ve Ceza Zamanaşımı Memnu Hakların İadesi Adli Sicil Kayıtlarının Silinmesi, Seçkin Yayınevi, Ankara 1998, s.50; **Taşdemir, Kubilay**, Ceza Davalarında Zamanaşımı, Adil Yayınevi, Ankara 2001, s.14; **Bağcı, Basri**, Türk Ceza Hukukunda Dava Zamanaşımı ve Müddetler, Adalet Yayınevi, Ankara 1999, s.121; **Aslan, Zeyid**, “*TBMM'nin 22. Dönem 3. Yasama Yılı 97. Birleşiminde Yapılan Konuşmalar*”, http://ww.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g.birlesim_baslangic?P4=14485&P5=B&page1=15&page2=15, 09.09.07, s.16; **Tuna, Hüsnü**, “*Kamu Vicdanında Aklanmak*”, http://www.hukukcular.org.tr/yazi_detay.php?Yazi_id=22&yazar=16, 20.09.07.

¹⁰⁴ **Kunter**, CDZD, s.174-175.

¹⁰⁵ **Dönmezer /Erman**, III, s. 276; **Dönmezer**, s.369-370; **Önder**, II-III, s.791; **İçel/ Sokullu Akıncı/Özgenç/ Sözüer/Mahmutoğlu/Ünver**, s.368; **Demirbaş**, s.632-633; **Centel/ Zafer/ Çakmut**, s. 630-631; **Soyaslan**, s.587; **Gökçen**, TCHZ, http://www.akader.info/KHUKA/2004_mart/2.htm, 09.09.07; **Özbek/ Bacaksız / Doğan**, s.379; **Savaş/Mollamahmutoğlu**, s. 1314; **Günay**, s.50; Kunter bu durumda zamanaşımının tekrar işlemeye başlaması için iznin savcıya varmasının gerekliliğine işaret etmektedir (**Kunter**, CDZD, s. 175-176).

¹⁰⁶ **Dönmezer /Erman**, III, s.276-277; **Önder**, II-III, s.791; **Erem / Danişman / Artuk**, s. 1014-1015; **İçel/ Sokullu Akıncı/Özgenç/ Sözüer/ Mahmutoğlu/ Ünver**, s.368; **Demirbaş**, s.633; **Centel/ Zafer/ Çakmut**, s. 630-631; **Savaş/Mollamahmutoğlu**, s. 1314); **Bakıcı**, s.1286; **Erol**, s.316-317; **Bağcı**, s.121.

¹⁰⁷ **Önder**, II-III, s.791; **Bakıcı**, s.1286; **Erol**, s.316-317; **Bağcı**, s.121.

gerçekleşecektir.¹⁰⁸ Bu gruptaki bütün görüşlerin doğal sonucu olarak, yasama dokunulmazlığının kaldırılması konusunda bir başvuru olmadığı takdirde zamanaşımının durması söz konusu olmayacak, işlemeye devam edecektir¹⁰⁹.

Konuya ilişkin olarak azınlıkta olan - ve aşağıda ayrıntılarıyla açıklayacağımız üzere bizim de katıldığımız- görüşe göre ise, Anayasa'nın 83/3.maddesindeki hüküm, TCK'nin 67/1.maddesine (765 sayılı mülga TCK md.107) göre özel ve üst norm olup, genel nitelikteki hükümleri devreden çıkarmakta ve dolayısıyla yasama dokunulmazlığının elde edilmesiyle birlikte zamanaşımı, herhangi bir işleme gerek olmaksızın durmaktadır¹¹⁰.

Yüce Divanın 26.05.2006 tarih ve 2004/5 esas, 2006/2 karar sayılı kararı ile 23.06.2006 tarih ve 2004/ 2 esas, 2006/3 karar sayılı kararı, aktarmaya çalıştığımız bu son görüşe paraleldir¹¹¹. Gerçekten Yüce Divanın anılan kararlarında 765 sayılı mülga TCK ile 5237 sayılı TCK'de zamanaşımına ilişkin yer alan hükümler irdelendikten sonra *-kanımızca isabetli bir şekilde-*, Anayasa'nın 83/3.maddesindeki hükmün hem dava hem de ceza zamanaşımını kapsadığı ve suç işleyen milletvekili hakkında yasama dokunulmazlığı süresince herhangi bir işleme gerek olmaksızın dava zamanaşımının duracağı kabul edilmiştir¹¹². Kararlarda bakanların gerek

¹⁰⁸ **Dönmezer /Erman, III, s.276–277; İçel/ Sokullu Akıncı/Özgenç/ Sözüer/ Mahmutoğlu/ Ünver, s.368; Demirbaş, s.633; Centel/ Zafer/ Çakmut, s. 630–631; Savaş/Mollamahmutoğlu, s. 1314; Ancak Erem/ Danışman/ Artuk (s. 1014–1015) – diğerlerinden farklı olarak -**, bu hususta Anayasa'nın 83/3.maddesine değil, 765 sayılı mülga TCK'nin 107.maddesine dayanmaktadır. Yargıtay 2.Ceza Dairesi de, Erem/ Danışman/ Artuk'un düşüncesi paralel şekilde, yasama dokunulmazlığı nedeniyle dava zamanaşımının duracağını kabul etmekle birlikte, dayanak olarak Anayasa'nın 83.maddesinin 3.fikrasını (yani özel normu) değil, aynı maddenin 2.fikrasıyla 765 sayılı mülga TCK'nin 107.maddesini almaktadır: “...Anayasanın 83/2.maddesinde seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen milletvekili Meclis kararı olmadıkça yargılanamaz hükmü mevcut olup TCK. nun 107.maddesi de milletvekilliği sona erinceye kadar zamanaşımının duracağını belirtmiştir. Yasalarda derpiş olunan bu hükümler emredici nitelikte olup milletvekili sıfatının kazanılması ile başkaca bir karara gerek olmadan hükmü ifade ettiğinden milletvekili sıfatının kazanıldığı tarihten itibaren yapılan işlemlere hukuki değer atfetmek ve hukuki değerden yoksun yargılamaya dayanan kararın da muhkeme kaziye oluşturduğunu kabul etmek olanaklı değildir...” [Yargıtay 2.CD, 14.10.1997, 1997/14400–13205 (Yaşar, s.1512).

¹⁰⁹ **Kıratlı, s. 107–108.**

¹¹⁰ **Aktaş, CDZ, s.30–31; Kanadoğlu, MSZ, Cumhuriyet, 28.03.2006; Aslan, TBMM'nin 22. Dönem 3. Yasama Yılı 97. Birleşiminde Yapılan Konuşmalar, s.16; 1924 Anayasası'nın yürürlükte olduğu dönem için aynı düşüncede: Kunter, CDZD, s.175.**

¹¹¹ Bkz. Yüce Divan Kararları, s. 144–148, 324–328.

¹¹² “...Milletvekilleri hakkında zamanaşımı konusu, Anayasa'nın 'Yasama dokunulmazlığı' başlıklı 83. maddesinin üçüncü fıkrasında... düzenlenmiştir./Doktrinde, 83. maddenin 3. fıkrasında düzenlenen zamanaşımının 'ceza zamanaşımı' olduğu konusunda bir ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak, hakim olan görüş, 83. maddenin üçüncü fıkrasının, aynı zamanda, 'dava zamanaşımı' nı da kapsayacak şekilde yorumlanması gerektiği yönündedir./

kişisel (görevleriyle ilgili olmayan) gerekse görev suçlarında milletvekillerinden farklı bir statülerinin bulunmadığı, zira her ikisi için Anayasa'da tek bir dokunulmazlık öngörüldüğü, farklılığın bakanların dokunulmazlığının kaldırılmasının usul ve şartlarında söz konusu olduğu, bunun dokunulmazlığın esası açısından bir önemi olmadığı, dolayısıyla yasama dokunulmazlığı bulunduğu sürece bakanların işlediği suçlarda da zamanaşımının işlemeyeceği ifade edilmiştir¹¹³.

Anayasa'nın 83. maddesinin üçüncü fıkrası ve TCK'nun 107. maddeleri birlikte değerlendirildiğinde, milletvekilliği süresince zamanaşımının işlemeyeceğine ilişkin kuralda kanun koyucunun iradesinin hem ceza hem de dava zamanaşımını kapsadığı ve milletvekilliği süresince dava zamanaşımının işlemeyeceği sonucuna varılmaktadır. Bir başka ifade ile, suç işleyen milletvekilleri hakkında, herhangi bir karara gerek olmaksızın, milletvekilliği süresince dava ve ceza zamanaşımı süreleri işlemeyecektir./Yasama dokunulmazlığı kurumunun ortaya çıkmasındaki neden, iktidara karşı görünen temsilcilerin iktidar tarafından keyfi, temelsiz ve zamansız kovuşturmalara uğratılarak yasama çalışmalarından alıkonulmamaları düşüncesidir. Dokunulmazlığın amacı milletvekillerini görevleri ile ilgili olmayan eylemlerden dolayı suçsuz saymak olmadığından suç olduğu konusunda duraksama olmayacak bir eylemin failini bu ayrıcalıktan yararlandırmak kurumun amacına ters düşer. Dokunulmazlık Meclisin kararı ile kaldırılabilmesi için mutlak bir nitelik taşımaz. Dokunulmazlık, sorumsuzluk gibi sürekli değildir. Milletvekilliği sıfatının devamı süresince sonuç doğurur, bu sıfatın ortadan kalkmasıyla son bulur. Üyelik sıfatı sona erdikten sonra meclis üyesi hakkında ceza kovuşturması yapılabilir. Bu nedenle de, 83. maddenin üçüncü fıkrasında üyelik süresince zamanaşımının işlemeyeceği kabul edilmiştir./Milletvekilinin dokunulmazlığının sona ermesinden sonra takibat yapılabilir. Yasama dokunulmazlığı da, üyelik süresinin bitmesi ve Meclis üyesinin yeniden seçilmemesi veya Anayasa'nın 84. maddesi gereğince üyelik sıfatının düşme sebeplerinden biri ile sona ermesi ya da yasama dokunulmazlığının Meclis tarafından kaldırılması ile sona erer..." (Yüce Divan, 23.06.2006, 2004/2, 2006/3, Yüce Divan Kararları, s. 320-321).

¹¹³ "...Bakanların görevleriyle ilgili olmayan suçları bakımından, milletvekillerinin tabi olduğu kayıt ve şartların aynen geçerli olduğu konusunda, doktrinde ve uygulamada her hangi bir tereddüt bulunmamaktadır. Anayasanın 112. maddesine göre, milletvekili olmayan bakanlar da bu sıfatları sona erene kadar, milletvekillerinin tabi olduğu hak ve yükümlülüklerle sahiptirler. Dolayısıyla, zamanaşımı konusunda, milletvekilleri için geçerli olan durum, burada aynen geçerlidir.../Bakanların görevleriyle ilgili suçlarla ilgili değerlendirmeye gelince;.../Başbakan ve bakanlar aynı zamanda milletvekili olmaları nedeniyle Anayasa'nın 83. maddesindeki yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığından yararlanmaktadırlar. Bakanlık sıfatı milletvekilliği sıfatını ortadan kaldırmamaktadır. Başbakan ve bakanlar hakkındaki Meclis Soruşturma yöntemini düzenleyen Anayasa'nın 100. maddesinde, bu kişilerin görevleriyle ilgili suçları yönünden zamanaşımının düzenlenmemiş olması, bu kişilerle ilgili eylemler bakımından genel zamanaşımı kurallarının uygulanması gerektiği anlamına gelmemelidir./Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının esas hakkında görüşünde de ileri sürülen, Anayasanın 100. maddesinde bakanlar için zamanaşımına ilişkin düzenlemelere yer verilmemesi nedeniyle, bakanların görevleriyle ilgili işledikleri suçlarda 83. maddenin uygulanamayacağına ilişkin görüşe itibar edilmemiştir. Çünkü, Anayasada milletvekili olmayan bakanların dahi, bakan sıfatını taşıdıkları sürece, milletvekillerinin tabi olduğu kayıt ve şartlara uyacakları ve yasama dokunulmazlıklarına sahip oldukları (md. 112/4) belirtilmişken; milletvekili olan bakanların bu hükümden (yasama dokunulmazlığı) muaf olduklarını ileri sürmek mümkün

Yargıtay (9. ve 11.Ceza Daireleri)¹¹⁴ ve Danıştay'ın¹¹⁵ istikrar kazanmış uygulamalarında da, Anayasa'nın 83/3.maddesindeki hükmün dava

değildir. /... Bir başka ifade ile Anayasa'da bakanlar ve milletvekilleri için geçerli olan tek bir dokunulmazlık vardır. O da Anayasa'nın 83. maddesinde düzenlenen yasama dokunulmazlığıdır. Milletvekilleriyle bakanların dokunulmazlıkları konusundaki farklılık, dokunulmazlıkların kaldırılması usul ve şartları bakımındandır. Bu konunun, milletvekilleri ile bakanların görev suçları açısından, Anayasa'da farklı düzenlenmesi, dokunulmazlığın esas bakımından bir farklılık bulunduğu anlamında yorumlanamaz. Bu nedenle milletvekilleri, Başbakan ve bakanlar aynı dokunulmazlığa sahiptirler ve bu dokunulmazlık nedeniyle TBMM üyelikleri süresince haklarında zamanaşımı da işlemez...” (Yüce Divan, 23.06.2006, 2004/2, 2006/3, Yüce Divan Kararları, s. 322–323).

¹¹⁴ “...Sanık 24.12.1995 tarihinden Kasım 2002 tarihine kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olup üyelik süresi içinde Anayasanın 83/3.maddesi gereğince zamanaşımının işlemeceği gözetilmeden, yazılı şekilde kamu davasının zamanaşımı nedeniyle düşürülmesine karar verilmesi...”[Yargıtay 9.CD, 30.01.2006, 2006/6936–243 (**Parlar, Ali/ Hatipoğlu, Muzaffer**, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu Yorumu (Madde 1–140) 1. Cilt, Ankara 2007, s.585)]; “...Anayasanın 83/3.maddesi uyarınca suçun işlendiği 16.08.1994 tarihinden milletvekilliğinin sona erdiği 22.02.1998 tarihine kadar zamanaşımı süresi durduğu cihetle tebliğnamedeki zamanaşımı süresinin dolduğuna ilişkin düşünceye iştirak edilmemiştir...” (Yargıtay 11.CD, 23.10.2002, 2002/ 9345–8295 (**Bakıcı**, s.1307–1308)].

¹¹⁵ “...2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 83 üncü maddesinin 2 nci fıkrasında belirtilen seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen milletvekilinin, Meclisin kararı olmadıkça tutulamayacağı, sorguya çekilemeyeceği, tutuklanamayacağı ve yargılanamayacağı hükmü ile; konusu suç olan fiillerden dolayı milletvekilleri hakkında cezai yönden işlem yapılabilmesini durduran bir başka ifadeyle askıya alan usuli nitelikte bir düzenleme getirilmiştir. Bu tür bir dokunulmazlık; anılan maddenin 1 inci fıkrasında belirtilen mutlak dokunulmazlıktan (yasama sorumsuzluğu) farklı, sınırlı, istisnaları bulunan ve geçici nitelikte olan bir dokunulmazlıktır. Bu dokunulmazlık, milletvekilinin fiilen Meclise gelmesinin önlenmesine engel olmak amacıyla tesis edilmiştir. Anılan fıkra (83/2 nci md.) hükmü ile getirilip milletvekilliğine özgü olan bu hukuki ayrıcalığın ceza hukukumuzda etkilerinden bir tanesi de zamanaşımı konusundadır. **Zamanaşımı süreleri, bu sürelerin hesabında kullanılacak kriterler, zamanaşımı süresini kesen sebepler ve vb. gibi pek çok hukuki düzenlemeye 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda yer verilmiştir. Anılan Kanunla getirilen genel düzenleme, zamanaşımı konusunun çerçevesini çizmekle birlikte, milletvekilliği süresince zamanaşımının işlemeceği kuralı 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 83 üncü maddesinin 3 üncü fıkrasında düzenlenmiştir.** Seçiminden önce veya sonra işlenen bir suç nedeniyle milletvekili hakkında kamu davası açılması, milletvekili seçiminden önce açılmış bulunan bir kamu davasının hükme bağlanması ya da hükmedilmiş bir cezanın infazı, muvakkat (geçici) dokunulmazlığın sona ermesi ile mümkündür. **Dolayısıyla milletvekilliği süresince cezai yönden işlem tesis edilememesi dava ve ceza zamanaşımı sürelerinin geçmesine sebep olacağından böyle bir olumsuzluğu engellemek isteyen kanun koyucu, Anayasal hükme bağlamak suretiyle muvakkat (geçici) dokunulmazlığın zamanaşımı süresini durduracağını bir başka ifadeyle askıya alacağını beyan etmiştir.** Bu açıklamalar ışığında, sanık ...'in üstüne atılan suçun zamanaşımına uğramadığına karar verilerek işin esasına geçildi...” [Danıştay 1.D, 15.1.2003/ 2002–1232, 2003–31 ([http:// www._danistay. gov.tr/ kerisim/ container. jsp](http://www.danistay.gov.tr/kerisim/container.jsp), 29.11.07]; Danıştay Genel Kurulu'nun 25.01.1945 tarih ve 143/7 sayılı kararı da bu yöndedir: Bu karar ve eleştirisi için bkz. **Özal, C**, “*Üzerlerine Suç Atılan ve Cezai Muhakeme Alanında Ayrıcalık İmtiyaz'dan İstifade Eden Milletvekilleri ile Halktan Suç*

zamanaşımını kapsadığı ve yasama dokunulmazlığı süresince dava zamanaşımının kendiliğinden duracağına kabul edilmiştir.

4. Görüşümüz

Anayasa'nın zamanaşımını düzenleyen "üyelik süresince zamanaşımı işlemez." hükmünün, yasama dokunulmazlığının bir infaz engeli olarak öngörüldüğü 83.maddenin 3.fıkrasındaki, "Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır..." cümlesine "noktalı virgülle (;)" bağlandığı ve bu şekilde esasen kendisinden evvelki cümleyle ilişkili hale geldiği açıktır¹¹⁶. Zikredilen hükmün -dil bilgisi kuralları açısından bakıldığında- üyelik süresinin sonuna ertelenen cezaya ve dolayısıyla ceza zamanaşımına ilişkin olduğu söylenebilirse de; bunun dava zamanaşımını da kapsayıp kapsamadığı hususunda net bir sonuca varabilmek için, öncelikle Anayasa koyucunun gerçek amacını ortaya çıkarmaya çalışmak yararlı olacaktır.

Anayasa'nın 83.maddesinin gerekçesi incelendiğinde¹¹⁷ Danışma Meclisinde 1961 Anayasası'nın 79.maddesinin 91.madde olarak aynen benimsendiği, Milli Güvenlik Kurulu Anayasa Komisyonunda ise -konumuzla ilgili olmayan iki istisna ilave dışında-¹¹⁸ herhangi bir değişiklik yapılmayarak, keza, aynen kabul edildiği görülmektedir. Nitekim doktrinde de, 1924 Anayasası'nın 17, 1961 Anayasası'nın 79 ve 1982 Anayasası'nın 83.maddelerinin (1982 Anayasası'nın 14. maddesindeki durumlara ilişkin olarak işlenen suçlar konusundaki istisna hariç) aynı hükümleri ihtiva ettiği tespiti yapılmaktadır¹¹⁹.

Görüldüğü üzere, 1924 Anayasası'nda benimsenen ve 1961 Anayasası'nda sürdürülen sistemin Anayasa koyucu tarafından 1982

Ortakları Hakkında Zamanaşımı", Hukuk Dergisi, 1945, Sa.18-22 (zkr. **Kıratlı**, s. 108 dn.127).

¹¹⁶ **Feyzioğlu**, YD, s. 32-33.

¹¹⁷ Bkz. **İzgi, Ömer/Gören, Zafer**, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu, Ankara 2002, s.788-789; **Aktaş**, YDTG, s.100-106.

¹¹⁸ Bu istisnalardan birincisi Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınması halinde, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden ve Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden sorumlu tutulabilmeleri, ikincisi ise soruşturmasına seçimden önce başlanılmış olmak kaydıyla Anayasa'nın 14. maddesindeki durumlarda işlenen suçlarda Meclisin kararının aranmamasıdır.

¹¹⁹ **Kuzu**, s. 159-160; İşaret edelim ki Kıratlı, yasama dokunulmazlığının gerek 1924 gerekse 1961 Anayasalarında hem dava hem de ceza zamanaşımını durduran bir sebep olarak öngörüldüğü görüşündedir (**Kıratlı**, s. 107). Feyzioğlu da, yasama dokunulmazlığının 1924 Anayasası'nın 17. maddesinde yasama sorumsuzluğu ile birlikte tek fıkra halinde düzenlenmesi ve maddede zikredilen zamanaşımının da dava veya ceza zamanaşımı olduğu yolunda bir açıklık bulunmaması karşısında, buradaki zamanaşımı kuralının hem dava hem de ceza zamanaşımını durdurduğunu kabul etmektedir (**Feyzioğlu**, YD, s. 32 dn.28).

Anayasası'nda terk edilerek, dava ve ceza zamanaşımına ilişkin kuralın sadece ceza zamanaşımına özgü olduğuna ilişkin elimizde yeterli veri ve gerekçe bulunmamaktadır. Anayasa koyucunun çok önemli bir işlevi olan ve kaldırılması halinde yasama dokunulmazlığına sahip kişilerin *-işledikleri suçların zamanaşımına uğrayacak olması nedeniyle-* fiilen sorumsuz olmaları sonucunu doğuracak bir kuraldan, herhangi bir gerekçe göstermeden vazgeçtiği düşünülemez. Dolayısıyla burada ortaya çıkan sorunun, önceki Anayasalarımızın aksine dava zamanaşımının Anayasa'nın kapsamı dışına çıkarılmak istenmesinden değil, maddenin kaleme alınışındaki özensizlikten kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Bilindiği üzere bakanlar hakkında görevlerinden dolayı işledikleri suçlar sebebiyle soruşturma açılmasının istenebilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önerge ile mümkün olmaktadır (AY md.100/1). Önemle işaret edelim gerek bu önergenin kabul edilerek¹²⁰ Meclis soruşturması yapılmasında ve gerekse Yüce Divana sevk kararı¹²¹ verilmesinde belirleyici olan, Meclis çoğunluğunu elinde tutan siyasi parti veya partilerin ve bu bağlamda hükümetin istek ve iradesidir. Dolayısıyla görevi başındaki bir başbakan veya bakan hakkında soruşturma açılması veya Yüce Divana sevk edilmesi tamamen iktidar partisinin tekelindedir. Bu durumda soruşturmada söz konusu olan şey, soruşturma organının bir engelle karşılaşması nedeniyle soruşturma yapamaması değil, yapmaması veya yapmak istememesidir ve her ikisinin sonucu da aynıdır: *Etkin ve/veya objektif bir soruşturma yapılmaması/yapılmaması nedeniyle işlenen suçun cezasız kalması*¹²². Ülkemizde yargı bağımsızlığı ve teminatının *-kanımızca-* tam anlamıyla sağlandığı ve kurumsallaştığı söylenemeyeceğinden, aynı sakıncalı sonucun kişisel suçlar (ve milletvekillerinin işlediği suçlar) açısından da ortaya çıkması mümkündür. Gerçekten, şu veya bu nedenle siyasi iktidarın arzuladığı yönde davranan yetkili merciin soruşturmayı gereği gibi veya hiç yapmayarak zamanaşımının gerçekleşmesine neden olması daima ihtimal dâhilindedir. Oysa zamanaşımı engellerinin temelinde, soruşturma ve/veya kovuşturma

¹²⁰ "Anayasada, başkaca bir hüküm yoksa, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz." (AY md.96/1).

¹²¹ "...Yüce Divana sevk kararı ancak üye tamsayısının salt çoğunluğunun gizli oyuyla alınır." (AY md.100/3).

¹²² "...Başbakan ve bakanlar hakkında suç tarihinden itibaren zamanaşımının işlemesi durumunda, başbakanlığı veya bakanlığı sırasında ve sonrasında iktidar partisi mensubu olanlar hakkında zamanaşımı süresinin dolması kaçınılmaz olacaktır. /Tüm bu nedenlerle, Anayasa'nın 83. maddesinin üçüncü fıkrası ile TCK'nun 107. maddesi birlikte değerlendirildiğinde, kanun koyucunun iradesinin hem ceza hem de dava zamanaşımını kapsadığı, milletvekilleri hakkında milletvekillikleri süresince dava zamanaşımının işlemeyeceği sonucuna varılmaktadır..." (Yüce Divan, 23.06.2006, 2004/2, 2006/3, Yüce Divan Kararları, s. 323).

organının serbest hareket edememesi ve bu nedenle yargılamanın zamanaşımı süresi içinde tamamlanamaması nedeniyle suçun zamanaşımına uğramasının önüne geçilmesi düşüncesi yatmaktadır. Gerçekten savcı veya duruma göre diğer yetkili mercii, fail hakkında çeşitli sebepler/engeller nedeniyle soruşturma veya kovuşturmayı olağan şekilde yapamamakta, ancak süre de işlemeye devam etmektedir. Örneğin sanık kaçak veya yasama dokunulmazlığına sahip olduğu için sorgusu yapılamamakta ve yargılama sonuçlandırılmamaktadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Anayasa koyucu yasama dokunulmazlığından yararlanacak kişilerin alelade kişilere oranla daha ayrıcalıklı bir duruma geçmemeleri için¹²³ zamanaşımı hususunu özel olarak düzenleme gereği duymuştur. Bunu yaparken de, yasama dokunulmazlığının engel olduğu muhakeme ve infaz işlemleri ile sanıkların kamusal gücünün nitelik ve etkinliğini göz önünde tutarak herhangi bir işleme gerek olmaksızın, yasama dokunulmazlığı süresince zamanaşımının işlemeyeceğini benimsemiştir. Böylece zamanaşımının durmasına ilişkin olarak, Anayasa'nın 83/3.maddesiyle 765 sayılı mülga TCK'nin 107 nci (TCK'nin 67/1) maddesi arasında “*özel norm-genel norm*” ilişkisi ortaya çıkmıştır¹²⁴. Özel normun önceliği ilkesi yanında -Anayasa'nın bağlayıcılığı (AY md.11) gereği-, somut nitelikteki Anayasa kuralının doğrudan doğruya uygulanmasının zorunlu olması karşısında¹²⁵, Anayasa'nın 83/3.maddesindeki zamanaşımına ilişkin hüküm gerek dava ve gerekse ceza zamanaşımında öncelikle uygulanacaktır. İşaret edelim ki, Fransız mevzuatında yasama dokunulmazlığının zamanaşımını durduracağı konusunda böyle bir hüküm bulunmadığı halde, milletvekilliği süresince zamanaşımının duracağı doktrin ve içtihatlar da kabul edilip uygulanmaktadır¹²⁶.

¹²³ Aktaş, CDZ, s.30.

¹²⁴ Savaş/Mollamahmutolu'na göre (s. 1314), Anayasa'nın bu hükmüyle TCK'nin 107.maddesi değiştirilmiş olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Erem/Danışman/Artuk'a göre ise (s.1015), burada Anayasa ile 765 sayılı TCK (md.107) arasındaki bir uyumsuzluk vardır. Bununla birlikte, kanun koyucunun gerçek iradesini Ceza Kanunundaki hükmün yansıttığı kabul edilmelidir. Zira Anayasa koyucu yasama dokunulmazlığına ilişkin hükmü vazederken milletvekillerinin durumunun diğer kimselerden daha ağır hale getirmeyi istemiş olamaz.

¹²⁵ Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası'nın 34.maddesinde yer alan “*ispat hakkı*” ile ilgili hükmün 765 sayılı mülga TCK'nin 481/1.maddesi ile uyumsuzluğuna işaret ettiği kararında (AYM, 06.05.1982, 1981/8, 1982/3, bkz. Özbudun, s. 389-390), Anayasa'da özü belirtilmiş temel hukuk kuralları yanında belirli konularda ayrıntılı/somut hükümlere yer verildiğine, bu gibi hallerde Anayasa'nın bağlayıcılığı nedeniyle mevzuattaki diğer hükümlerin değil, doğrudan doğruya Anayasa hükmünün uygulanması gerektiğine karar vermiştir.

¹²⁶ Erhard, “*La suspension de la prescription de l'action publique*”, Revue de science criminelle et de droit pénale comparé, 1937 IV, s.648 (zkr. Kunter, CDZD, s.175);

D. DAVA VE CEZA ZAMANAŞIMININ YASAMA DOKUNULMAZLIĞI NEDENİYLE DURMASI

1.Genel Olarak

Kural olarak bir suçun işlenmesi veya cezanın kesinleşmesiyle başlayan dava ve ceza zamanaşımaları, hiçbir engelle karşılaşmadığı takdirde kanunda öngörülen sürelerin dolması ile tamamlanarak sonuç ve etkilerini doğururlar. Bununla birlikte kanunda öngörülen sebeplerle karşılaşılması halinde işlemeye başlayan zamanaşımı durur veya kesilir. Zamanaşımı engeli ile karşılaşıldığında, daha önce işleyen zamanaşımı süresi korunmakta/yok sayılmamakta ve sebep ortadan kalkınca zamanaşımı kaldığı yerden işlemeye devam etmekte ise, “*zamanaşımının durması*”ndan; aksi halde, yani sürenin yeni baştan işlemeye başlaması ve daha önceki sürenin yanması/hesaba katılmaması halinde ise, “*zamanaşımının kesilmesi*”nden söz ederiz¹²⁷.

Kanunla farklı bir düzenleme benimsenmediği takdirde¹²⁸, kamu davası; ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektiren suçlarda otuz yıl, müebbet hapis cezasını gerektiren suçlarda yirmibeş yıl, yirmi yıldan aşağı olmamak üzere hapis cezasını gerektiren suçlarda yirmi yıl, beş yıldan fazla ve yirmi yıldan az hapis cezasını gerektiren suçlarda onbeş yıl, beş yıldan fazla olmamak üzere hapis veya adlî para cezasını gerektiren suçlarda sekiz yıl geçmesiyle zamanaşımına uğrar (TCK md.66/1)¹²⁹. Dava zamanaşımına ilişkin bu sürelerin belirlenmesinde¹³⁰ dosyadaki mevcut deliller itibarıyla suçun daha ağır cezayı gerektiren nitelikli hâlleri ile suçun kanunda yer alan cezasının yukarı sınırı göz önünde bulundurulur; ancak suç seçimlik cezaları

Termicourt, R.H., “*L’Immunité Parlementaire*”, Revue de Droit Pénal et de Criminologie, Décembre 1955, s.308 (zkr. **Kıratlı**, s. 107).

¹²⁷ Bkz. ve karş. **Kunter, Nurullah**, “*Ceza Hukukunda Zamanaşımının Kesilmesi*”, Adalet Dergisi, Yıl 37, Sa.6, Haziran 1946, s.547 vd; **Kunter**, CDZD, s.166 vd; **Dönmezer/Erman**, III, s.264–265.

¹²⁸ TCK’nin 66/1.maddesindeki bu hüküm karşısında gerek TCK’de gerekse diğer kanunlarda daha uzun veya daha kısa zamanaşımı süreleri belirlenebilecek ve özel norm olarak öncelikle uygulama alanı bulacaklardır. Hatta bu durumu, 5252 sayılı Kanunun Geçici 1.maddesi (Ek madde:11.05.2005 tarih ve 5349 sayılı Kanun md.6) “*Diğer kanunların, 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun Birinci Kitabında yer alan düzenlemelere aykırı hükümleri, ilgili kanunlarda gerekli değişiklikler yapıncaya ve en geç 31 Aralık 2008 tarihine kadar uygulanır.*” hükmünün sonuçları da değiştirmeyecektir.

¹²⁹ Bu süreler çocuklar açısından daha kısadır: “*Fiili işlediği sırada oniki yaşını doldurmuş olup da onbeş yaşını doldurmamış olanlar hakkında, bu sürelerin yarısının; onbeş yaşını doldurmuş olup da onsekiz yaşını doldurmamış olan kişiler hakkında ise, üçte ikisinin geçmesiyle kamu davası düşer.*” (TCK md.66/2). Bu hüküm 765 sayılı mülga TCK’ye göre bir yeniliktir.

¹³⁰ İfade edelim ki gerek dava gerekse ceza zamanaşımı süreleri gün, ay ve yıl hesabıyla belirlenir. Bir gün, yirmidört saat; bir ay, otuz gündür. Yıl, resmî takvime göre hesap edilir (TCK md.72/1).

gerektiriyorsa hapis cezası esas alınır (TCK md.66/3-4)¹³¹. Kanundaki bu düzenlemelerle dava zamanaşımı sürelerinin belirlenmesinde, o suçla ilgili hükmedilmesi mümkün en yüksek ceza esas alınmak suretiyle “*soyut ceza sistemi*” benimsenmiştir¹³².

Dava zamanaşımı tamamlanmış suçlarda suçun işlendiği, teşebbüs hâlinde kalan suçlarda son hareketin yapıldığı, kesintisiz suçlarda kesintinin gerçekleştiği, zincirleme suçlarda son suçun işlendiği ve çocuklara karşı üstsoy veya bunlar üzerinde hüküm ve nüfuzu olan kişiler tarafından işlenen suçlarda çocuğun onsekiz yaşını bitirdiği günden itibaren işlemeye başlar (TCK md.66/6). Ancak dava zamanaşımının başlangıcı bazı özel durumlarda ayrıca düzenlenmiştir. Örneğin evli olmasına rağmen, başkasıyla evlenme işlemi yaptırmak (TCK md.230/1) veya kendisi evli olmamakla birlikte, evli olduğunu bildiği bir kimse ile evlilik işlemi yaptırmak (TCK md.230/2) ve gerçek kimliğini saklamak suretiyle bir başkasıyla evlenme işlemi yaptırmak (TCK md.230/3) suçlarından, evlenmenin iptali kararının kesinleştiği (TCK md.230/4), iftira suçundan dolayı ise, mağdurun fiili işlemediğinin sabit olduğu tarihten itibaren başlar (TCK md.267/8). Keza, 22.05.1930 tarih ve 1632 sayılı “*Askeri Ceza Kanunu*”¹³³nun 49.maddesine göre, “*Yoklama kaçağı, bakaya, saklı ve firar fiilleri hakkında dava mürruru zamanı, bütün askeri mükellefiyetlerin veya bizzat girmiş oldukları taahhüdün bitmesinden itibaren...*” (f.1, bent A)¹³⁴ işlemeğe başlar.

Suç için öngörülen zamanaşımının gerçekleşmesi halinde kamu davası açılmayacağı gibi¹³⁵, açılmış bulunan kamu davasına devam edilmez; davanın düşmesine karar verilir (CMK md.223/1, 8)¹³⁶.

¹³¹ Bu konuda 765 sayılı mülga TCK döneminde yaşanan tartışmalar için bkz. **Kunter, Nurullah**, “*İki Çeşit Cezayı Gerektiren Suçlarda Dava Zamanaşımının Hesaplanması*”, İHFM, Cilt XXII, Sa. 3, 1947, s.1224-1233.

¹³² **Yüce**, CHTK, s. 194; **Soyaslan**, s. 584-585; **Özgenç**, TCHGH, s.659-660.

¹³³ RG, 15.06.1930/1520.

¹³⁴ Bu Kanun’a 31.03.2005 tarih ve 5329 sayılı Kanun’un 1.maddesiyle eklenen Ek madde 8’e göre, 26.9.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun genel hükümleri bu Kanunda yer verilen suçlar hakkında da uygulanır. Ancak, bu Kanunun fer’i askerî cezalara ve cezaların ertelenmesine ilişkin hükümleri ile zamanaşımına ilişkin 49 uncu maddesinin (A) bendi hükümleri saklıdır.

¹³⁵ **Toroslu**, s.410; **Hakeri**, s.495; Hafizoğulları’na göre 5237 sayılı TCK’de, 765 sayılı mülga TCK’den farklı olarak “*hukuku amme davası... ortadan kalkar*” ifadesi kullanılmamış, “... *kamu davası... düşer*” denmiştir. Açılmamış bir davanın düşmesi söz konusu olmayacağından, Cumhuriyet savcısı, zamanaşımının dolmuş olduğunu tespit etse bile, kovuşturmaya yer olmadığı kararı veremez; mutlaka kamu davasını açmak zorundadır (**Hafizoğulları, Zeki**, “*5237 s. Türk Ceza Kanununda Davanın ve Cezanın Düşürülmesi*”, <http://www.baskent.edu.tr/~zekih/ogrenci/makale.htm>, 19.06.07, s.6); Özgenç de dava zamanaşımının TCK’de düzenlendiği yer ve CMK’nin 223/8.maddesi hükmünden hareketle, dava zamanaşımının gerçekleştiğinden bahisle kamu davasının açılmasından sarfinazar edilemeyeceğini, bu kanaate varılsa bile davanın açılması gerektiğini ve kamu davası

Zamanaşımının maddi ceza hukuku kurumu olmasının bir sonucu olarak, durma ve kesilme sebeplerinin kıyas yoluyla genişletilmesi mümkün değildir.

2. Dava Zamanaşımını Durduran Sebepler

a. TCK'nin 67/1. Maddesinde Öngörülen Durma Sebepleri

Yukarıda da değinildiği üzere, kural olarak suç tipinin ihlal edilmesiyle işlemeye başlayan dava zamanaşımı, kanunda öngörülen sebeplerin bulunması halinde ya “işlemeye başlamaz” ya da “işlemeye başladıktan sonra durur”¹³⁷. Zamanaşımının durması sonucunu doğuran sebepler ortadan kalmadıkça –*süre ne kadar uzun olursa olsun*- bu keyfiyet devam eder¹³⁸. Söz konusu sebep ortadan kalktığına ise, zamanaşımı durduğu yerden işlemeye devam eder ve durmadan önce işlemiş olan süre varlığını korur. Oysa zamanaşımının kesilmesi durumunda o ana kadar işlemiş olan zamanaşımı süresi yanar ve süre tekrar işlemeye başlar¹³⁹.

Dava zamanaşımının durması, TCK'nin *-kaçak statüsündeki fail hakkında getirilen yeni düzenleme bir tarafa bırakıldığında 765 sayılı mülga TCK'nin 107.maddesine*¹⁴⁰ *tekabül eden- 67.maddesinin 1.fıkrasında* düzenlenmiştir. Buna göre dava zamanaşımı, soruşturma ve kovuşturma yapılmasının, izin veya karar alınması veya diğer bir mercide çözülmesi gereken bir meselenin sonucuna bağlı bulunduğu hâllerde; izin veya kararın alınmasına veya meselenin çözümüne ya da hakkında kaçak olduğu

açıldıktan sonra mahkemece düşme kararı verilmesi gerektiğini savunmaktadır (Özgenç, TCHGH, s.658).

¹³⁶ CMK'nin 223.maddesinin 1.fıkrasında, “*Duruşmanın sona erdiği açıklandıktan sonra hüküm verilir. Beraat, ceza verilmesine yer olmadığı, mahkûmiyet, güvenlik tedbirine hükmedilmesi, davanın reddi ve düşmesi kararı, hükümdür.*” denikten sonra 8.fıkrasında, “*Türk Ceza Kanununda öngörülen düşme sebeplerinin varlığı ya da soruşturma veya kovuşturma şartının gerçekleşmeyeceğinin anlaşılması hallerinde, davanın düşmesine karar verilir. Ancak, soruşturmanın veya kovuşturmanın yapılması şarta bağlı tutulmuş olup da şartın henüz gerçekleşmediği anlaşılırsa; gerçekleşmesini beklemek üzere, durma kararı verilir...*” denmektedir. Ancak aynı maddenin 9.fıkrasına göre, “*Derhâl beraat kararı verilebilecek hâllerde durma, düşme veya ceza verilmesine yer olmadığı kararı verilemez.*” hükmü nedeniyle derhâl beraat kararı verilebilecekse (ör. fiil şikâyete bağlı bir suç haline getirilmiş ve mağdur taraf şikâyetini geri almışsa) durma veya düşme kararı verilemez. Mevzuatımızda zamanaşımı nedeniyle genellikle “*davanın düşmesi*”nden söz edilmekle birlikte (TCK md.66; CMK md.223/1, 8), “*ortadan kalkması*” (765 sayılı mülga TCK md.102) veya “*ortadan kaldırılması*”ndan (ASK md.4) da söz edilmektedir.

¹³⁷ Önder, II-III, s.789, 791.

¹³⁸ Kunter, CDZD, s.166-167; Dönmezer /Erman, III, s.264-265; Yüce, CHTK, s.198; Artuk/Gökçen/Yenidünya, s. 1097.

¹³⁹ Önder, II-III, s. 789-791.

¹⁴⁰ “*Maddde 107 - Hukuku amme davasının ikamesi mezuniyet veya karar alınmasına yahut diğer bir mercide halli lazım gelen bir meselenin neticesine bağlı bulunduğu takdirde mezuniyet ve kararın alınmasına yahut meselenin halline kadar müruru zaman durur.*”

hususunda karar verilmiş olan suç faili hakkında, bu karar kaldırılıncaya kadar durur. Konuya ilişkin temel norm bu düzenleme olmakla birlikte, başta Anayasamızın 83/3.maddesi olmak üzere, diğer kanunlarımızda da bazı hükümler mevcuttur. Aşağıda bu hükümlere göre durma sebepleri kısaca incelenecektir:

aa. İzin veya Karar Alınması

Soruşturma ve kovuşturma yapılması, bazı hallerde “*izin*” veya “*karar*” alınmasına bağlı tutulmuş olabilir. Bu gibi hallerde izin veya kararın alınmasına kadar dava zamanaşımı durur (TCK md.67/1).

“*İzin (mezuniyet, muvafakat)*”, belli durumlarda Devletin iddia makamının/savcılığın sorması üzerine, bir diğer Devlet makamınca (ör. Adalet Bakanınca), somut olayda dava açılmasında kamu yararı görüldüğünde, engelin kaldırılması/dava açılmasında sakınca bulunmadığının bildirilmesidir¹⁴¹. İzin suçun niteliği nedeniyle öngörülmesi olabileceği gibi (ör. TCK md. 299/3, 305/3, 306/5), failin görev ve sıfatı nedeniyle de vazedilmiş olabilir¹⁴². 02.12.1999 tarih ve 4483 sayılı “*Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun*”¹⁴³ kapsamındaki kişilerin, görevleri sebebiyle işledikleri suçlardan dolayı yargılanabilmeleri için yetkili merciin izin (CGK, 28.03.2006, 2006/38–94)¹⁴⁴ vermesi şartı bu durumun örneklerinden birisidir. Aynı şekilde 24.02.1983 tarih ve 2802 sayılı “*Hakimler ve Savcılar Kanunu*”nun¹⁴⁵ 82, 19.03.1969 tarih ve 1136 sayılı “*Avukatlık Kanunu*”nun¹⁴⁶ 58, 18.01.1972 tarih ve 1512 sayılı “*Noterlik Kanunu*”nun¹⁴⁷ 153 ve CMK’nin161/5.maddelerinde, soruşturma yapılabilmesi yetkili merciin izin vermesi şartına bağlanmıştır¹⁴⁸.

¹⁴¹ Kunter /Yenisey /Nuhoglu, s. 90; Centel/ Zafer/ Çakmut, s. 629.

¹⁴² Toroslu, Nevzat/Feyzioğlu, Metin, Ceza Muhakemesi Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara 2006, s.52.

¹⁴³ RG, 04.12.1999/23896.

¹⁴⁴ Kararın tam metni için bkz. Bakıcı, s.1308–1313; Demirbaş’ın buradaki “*izin*” kavramının “*karar*” olarak anlaşılması gerektiği yönündeki görüşü ve dayanakları için bkz. Demirbaş, s.633.

¹⁴⁵ RG, 26.02.1983/17971.

¹⁴⁶ RG, 07.04.1969/13168.

¹⁴⁷ RG, 05.02.1972/14090.

¹⁴⁸ Anayasamızın 129/6.maddesine göre , “*Memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında işledikleri iddia edilen suçlardan ötürü ceza kovuşturması açılması, kanunla belirlenen istisnalar dışında, kanunun gösterdiği idari merciin iznine bağlıdır.*” Bu hükmün izin sisteminin dayanağı olduğunu söyleyebiliriz (Artuk/Gökçen/Yenidünya, s.1099); Bu konulardaki örneklerle ilişkin olarak gbi. bkz. Gökcan, Hasan Tahsin/Artuç, Mustafa, Ceza ve Usul Hukukunda Kamu Görevlisi Kavramı ve Özel Soruşturma Usulleri, Seçkin Yayınevi, Ankara 2007, s.433–606.

“**Karar**” da, “*izin*” gibi¹⁴⁹, kamu yararı esas alınarak bazı suç failleri hakkında bir kısım muhakeme işlemlerinin yapılabilmesi, kamu davasının açılması veya yargılamanın yapılmasının uygun olup olmadığının, yetkili makamca takdir edildiği bir “*muhakeme şartı*”dır¹⁵⁰. Örneğin 04.11.1981 tarih ve 2547 sayılı “*Yüksek Öğretim Kanunu*”nun¹⁵¹ 53/c. maddesinde, yükseköğretim üst kuruluşları başkan ve üyeleri ile yükseköğretim kurumları yöneticilerinin, kadrolu ve sözleşmeli öğretim elemanlarının ve bu kuruluş ve kurumların 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’na tabi memurlarının görevleri dolayısıyla ya da görevlerini yaptıkları sırada işledikleri ileri sürülen suçları nedeniyle haklarında kamu davası açılması, yetkili kurulların lüzumu muhakeme kararı vermesi şartına bağlamıştır¹⁵². Biz yasama dokunulmazlığının kazanılması ile birlikte hiçbir işleme gerek olmaksızın dava zamanaşımının duracağını/işlemeyeceği kabul ettiğimizden (AY md.83/3), doktrinde Anayasa’nın 83/2.maddesine göre seçimden önce veya sonra suç işlediği ileri sürülen bir milletvekilinin, tutulması, sorguya çekilmesi, tutuklanması veya yargılanmasının, istisnai bazı haller dışında, TBMM’nin karar vermesi şartına bağlı olmasını, 765 sayılı mülga TCK’nin 107 (TCK md.67/1) anlamında zamanaşımını durduran bir sebep olarak kabul etmiyoruz¹⁵³.

bb. Bekletici Meselenin (Mes’ele-i Müstehhirenin) Çözülmesi

Soruşturma ve kovuşturma yapılması bazı hallerde, diğer bir mercide çözülmesi gereken bir meselenin sonucuna bağlı bulunabilir. Böyle bir durumda dava zamanaşımı, meselenin çözümüne kadar durur (TCK md.67/1). Bir meselenin Kanunun aradığı anlamda zamanaşımını kesen bir sebep olarak kabul edilebilmesi için, söz konusu sorun çözülmedikçe soruşturma ve kovuşturmaya başlanamaması veya başlanmışsa devam edilememesi¹⁵⁴ ve çözümünün de mahkemenin yetkisi dışında olması zorunludur. Örneğin bakılmakta olan davada mahkemece, uygulanacak bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin hükümlerinin Anayasaya aykırı olduğu görülür veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varılırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar dava geri bırakılır. Böyle bir durumda zamanaşımı karar anından itibaren başlamak üzere, Anayasa Mahkemesinin karar vermesine kadar durur. Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere

¹⁴⁹ Özbek, s.128.

¹⁵⁰ Nitekim doktrinde gerek nitelikleri ve gerekse sonuçları aynı olan bu iki kurumun, “*izin*” terimi altında toplanması gerektiği belirtilmektedir (Kunter/ Yenisey/ Nuhoğlu, s.90); Benzer içerikte: Toroslu/Fezlioğlu, s.52; Bu konuda ayrıca bkz. ve karşı. Artuk/Gökçen/Yenidünya, s. 1099; Demirbaş, s.632.

¹⁵¹ RG, 06.11.1981/17506.

¹⁵² Artuk/Gökçen/Yenidünya, s. 1099–1100.

¹⁵³ Aksi düşünce: Dönmezer/Erman, III, s. 274–278; Erem/Danışman/Artuk, s. 1014–1015.

¹⁵⁴ Erem/Danışman/Artuk, s. 1015.

beş ay içinde kararını verir ve açıklar, aksi halde yani bu süre içinde karar verilmezse mahkeme davayı yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırır (CMK md.152/3). Dolayısıyla burada dava zamanaşımının duracağı süre maksimum beş aydır¹⁵⁵. İşaret edelim ki, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkeme buna uymak zorundadır.

Çözülmesi gereken sorun mahkemece çözülebilecek (veya çözülmesi gereken) bir sorun ise, bekletici mesele olarak kabul edilmesi ve zamanaşımını durdurması mümkün değildir. Örneğin kovuşturma evresinde mağdur veya sanığın yaşının ceza hükümleri bakımından tespitiyle ilgili bir sorunla karşılaşılması halinde; mahkeme, ilgili kanunda belirlenen usule göre bu sorunu çözerek hükmünü vermek zorunda olduğundan (CMK md.218/2), bu konuda hukuk mahkemesinde dava açılması veya açılmış davanın sonuçlanması ile ilgili olarak bekletici mesele kararı veremez. Ayrıca belirtelim ki, “*bilirkişi incelemesi*”¹⁵⁶ örneğinde olduğu gibi, soruşturma veya kovuşturmanın bütünlüğüne giren meselelerin çözümü uzun zaman alsa bile, dava zamanaşımını durdurmazlar¹⁵⁷.

cc. Suç Faili Hakkında Kaçak Olduğu Hususunda Karar Verilmesi

Kanunda hakkında kaçak olduğu hususunda karar verilmiş olan suç faili hakkında bu karar kaldırılıncaya kadar dava zamanaşımını durması, başka bir durma sebebi olarak kabul edilmiştir. 765 sayılı mülga TCK’de bulunmayan bu sebebin yeni Kanuna alınmış olması kanımızca isabetlidir. Zira kaçak sanık hakkında kovuşturma yapılabilmeyle birlikte, daha önce sorgusu yapılmamış ise, mahkûmiyet kararı verilemeyeceğinden (CMK md.247/3), yargılamanın sürüncemede kalması nedeniyle davanın zamanaşımına uğraması söz konusu olabilecektir.

Kaçaklığın zamanaşımını kesen bir sebep olarak kabul edilebilmesi için, suç faili hakkında kanun gereğince kaçak olduğu hususunda karar verilmiş olması zorunludur. Konunun düzenlendiği CMK’nin 247.maddesinin fıkrasında, “*Hakkındaki kovuşturmanın sonuçsuz kalmasını sağlamak amacıyla yurt içinde saklanan veya yabancı ülkede bulunan ve bu nedenle*

¹⁵⁵ Öztürk/ Erdem, UCH, s.370.

¹⁵⁶ Kanun koyucu bankalarla ilgili suçların geniş kapsamlı olmasından hareketle 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun 165/1.maddesinde bu konuda istisnai bir hüküm öngörmüştür: “*Bu Kanununun uygulaması ile ilgili olarak, bu Kanunda ve diğer kanunlarda öngörülen suçlardan dolayı açılan ceza davalarında bilirkişi, raporunu dosyanın kendisine verildiği tarihten başlayarak üç ay içinde mahkemeye verir. Bu süre hâkim tarafından iki aya kadar uzatılabilir. Bu süre içerisinde de rapor mahkemeye verilmediği takdirde görev, ücret ödenmeksizin bilirkişiden alınır ve yeni bilirkişi atanır... Dosyanın bilirkişiye tevdi tarihinde dava zamanaşımı süresi durur. Bilirkişinin raporunu mahkemeye verdiği tarihten itibaren bu süre kaldığı yerden işlemeye devam eder.*” İşaret edelim ki aynı hüküm, 4389 sayılı (mülga) Bankalar Kanunu’nun 24/7-a maddesinde de mevcuttu.

¹⁵⁷ Aynı içerikte: Erem/Damışman/Artuk, s. 1016.

mahkeme tarafından kendisine ulaşılamayan kişiye...”, “**kaçak**” denmekte ve devam eden fıkarda bu konudaki kararın hangi şekilde ve koşullarda verilebileceği düzenlenmektedir. (CMK md.247/1).

b. Diğer Kanunlarda Öngörülen Durma Sebepleri

TCK dışındaki kimi kanunlarda da durma sebepleri öngörülmüş olup, bunlardan kısaca söz etmek yerinde olacaktır.

aa. Görev Uyuşmazlığının Çözümünün Beklenmesi

Bu konu müstakil olarak bir durma sebebi olarak vazedilmiştir. Gerçekten 12.06.1979 tarih ve 2247 sayılı “*Uyuşmazlık Mahkemesinin Kuruluş ve İşleyişi Hakkında Kanun*”a¹⁵⁸ göre, “*Uyuşmazlık Mahkemesine başvurulduğu resmi yazı ile kendisine bildirilen yargı mercii, görev konusunda Uyuşmazlık Mahkemesince bir karar verilinceye kadar davanın görülmesini geri bırakır. Bu takdirde zamanaşımı süreleriyle öbür kanuni veya hakim tarafından verilen süreler, işin yeniden incelenmesine başlanacağı güne kadar durur./ Şu kadar ki, Uyuşmazlık Mahkemesine başvurulduğunu bildiren yazının alındığı günden başlamak üzere altı ay içinde bu Mahkemenin kararı gelmezse yargı mercii davayı görmeye devam eder...*” (md.18/1–2).

bb. Uzlaşma Süreci, Kamu Davasının Açılmasının ve Hükmün Açıklanmasının Ertelenmesi

CMK’nin 253.maddesi gereğince uzlaşma sağlanan bir suçta *-mevcut koşullar nedeniyle-* şüpheli hakkında kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı verildiğinde, erteleme süresince zamanaşımı işlemeyebilir (CMK md.253/19). Keza şüpheli, mağdur veya suçtan zarar görenden birine ilk uzlaşma teklifinde bulunulduğu tarihten itibaren, uzlaştırma girişiminin sonuçsuz kaldığı ve en geç, uzlaştırmacının raporunu düzenleyerek Cumhuriyet savcısına verdiği tarihe kadar dava zamanaşımı işlemeyebilir (CMK md.253/21). Aynı şekilde kamu davası açıldıktan sonra kovuşturma konusu suçun uzlaşma kapsamında olduğunun anlaşılması halinde, uzlaştırma işlemleri CMK’nin 253. maddesindeki esas ve usule göre, mahkeme tarafından yapılacak ve uzlaşma gerçekleştiği *-ve maddede öngörülen nedenlerle açıklanmasının geri bırakılmasına karar verildiği-* takdirde, geri bırakma süresince zamanaşımı işlemeyecektir (CMK md.254). İşaret edelim ki, burada zamanaşımı süresine ilişkin olarak geçen “*işlemez*” ibaresi “*durma*” anlamında kullanılmış ise de, TCK’nin 67/1.maddesi gözetilerek terim birliğinin sağlanması yerinde olurdu¹⁵⁹.

¹⁵⁸ RG, 22.06.1979/16674.

¹⁵⁹ **Kaymaz, Seydi/Gökcan, Hasan Tahsin**, Uzlaşma ve Önödeme Türk Ceza Kanunu ve Özel Kanunlardaki Uzlaşmaya ve Önödemeye Bağlı Suçlar, 2.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2007, s.158.

Kamu davasının açılmasının ertelenmesine karar verilmesi halinde (CMK md. 171/2-3), erteleme süresince zamanaşımı işlemez (CMK md. 171/4). Keza hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmesi halinde (CMK md.231/5-14), tabi tutulan denetim süresince zamanaşımı durur (CMK md.231/8).

cc. Askerlik Hizmeti

25.10.1963 tarih ve 353 sayılı “*Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu*”¹⁶⁰ 20. maddesinde askerlik bazı hallerde soruşturma ve kovuşturma işlemlerinin ertelenmesi sebebi olarak öngörülmüş ve bunun sonucunda geri bırakma süresi içinde zamanaşımı işlemeyeceği/duracağı kabul edilmiştir.

c. Anayasa'nın 83/3.Maddesinde Öngörülen Durma Sebebi: Yasama Dokunulmazlığı

aa. Milletvekilleri Açısından

Yukarıda dayanaklarıyla açıklandığı üzere, Anayasa'nın 83/3.maddesindeki “...*üyelik süresince zamanaşımı işlemez.*” ibaresi, ceza zamanaşımı yanında dava zamanaşımını da kapsamaktadır. Söz konusu hüküm TCK'nin 67/1 nci (765 sayılı mülga TCK md.107) maddesine göre özel normdur ve doğrudan uygulanabilecek nitelikte somut bir hükümdür. Dolayısıyla yasama dokunulmazlığı kazanıldığı anda, soruşturma veya kovuşturma organının herhangi bir istemi olmasa dahi, işlemekte olan dava zamanaşımı kendiliğinden durur. Ancak suç, yasama dokunulmazlığı mevcut iken işlenmemişse, dava zamanaşımı *-doğal olarak-* hiç işlemeye başlamaz.

Suçun işlenmesiyle yasama dokunulmazlığının kazanılması arasındaki süreçte başka bir durma sebebi ortaya çıkmışsa (ör. failin hakim olması sebebiyle soruşturma için Adalet Bakanından izin istenmişse) (TCK md.67/1), dava zamanaşımı bu nedenle duracaktır. Ancak ilerleyen aşamada yasama dokunulmazlığının kazanılması ile birlikte özel normun önceliği ilkesi gereği, Anayasa'nın 83/3. maddesi devreye girerek, dava zamanaşımı bu hüküm gereğince duracak ve söz konusu statü sona ermedikçe *-zaman ne kadar uzun olursa olsun-* durmaya devam edecektir.

Dava zamanaşımını yasama dokunulmazlığı nedeniyle Anayasa'nın 83/3. maddesi gereğince durmakta iken, genel nitelikte olan TCK'nin 67/1. maddesinde yer alan sebeplerin birinin ya da bir kaçının gerçekleşmesi ihtimalinde, bunun mevcut duruma herhangi bir etkisi olmayacaktır. Ancak bu durumda yasama dokunulmazlığı sona ererse, genel nitelikteki durma sebebi devreye girecek ve dava zamanaşımı buna göre durmaya devam edecektir. Örneğin seçimden önce işlenen suç nedeniyle işlemekte olan dava zamanaşımı, kişinin milletvekili seçilmesiyle birlikte otomatik olarak

¹⁶⁰ RG, 26.10.1963/11541 (Mükerrer).

duracak ve böyle bir durumda yasama dokunulmazlığın kaldırılması istemiyle TBMM'ye yapılan başvuru ya da bekletici meselenin çözümüne ilişkin sonuç, Anayasa'nın 83/3.maddesi gereğince durmakta olan dava zamanaşımına bir etkisi olmayacaktır. Bununla beraber, yasama dokunulmazlığı kaldırıldığı halde bekletici meselenin hala çözülmemiş olması halinde, dava zamanaşımı artık bu meselenin çözümüne kadar, TCK'nin 67/1.maddesi gereğince durmaya devam edecektir.

Yasama dokunulmazlığın kaldırılması kararı verildiği anda icra edilebilir nitelikte bir karar olduğundan (bu durumda kişi gözaltına alınabilecek, tutuklanabilecek, yargılanabilecek vs.), dokunulmazlığın kaldırılması veya üyeliğin düşmesi kararlarının iptali (AY md.85)¹⁶¹ için öngörülen yedi günlük sürenin veya iptal başvurusunda bulunulması durumunda kararın beklenilmesine gerek yoktur¹⁶². Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya milletvekilliğinin düşmesine ilişkin kararın Anayasa Mahkemesince iptal edilmesi¹⁶³ veya Anayasa'nın 83/4. maddesine göre dokunulmazlığı kaldırılan milletvekilinin tekrar seçilmesi halinde, milletvekili hakkındaki soruşturma ve kovuşturmanın devam etmesi, Meclisin yeniden yasama dokunulmazlığı kaldırmasına bağlı olduğundan, işlemekte olan zamanaşımı Anayasa'nın 83/3.maddesi gereğince tekrar durur. Bu halde işleyen süre, dava zamanaşımı süresinin hesabında dikkate alınır.

Suç iştirak halinde işlenmişse durma sebebi hangi fail için mevcutsa zamanaşımı sadece o fail için duracağından¹⁶⁴, yasama dokunulmazlığının zamanaşımını durdurucu etkisi, yasama dokunulmazlığına sahip failin suç ortaklarını kapsamaz¹⁶⁵.

Yargılamanın yenilenmesi durumunda olduğu gibi, aynı fiilden dolayı tekrar yargılama yapılmasını gerektiren hallerde, mahkemece bu husustaki talebin kabul edildiği tarihten itibaren fiile ilişkin zamanaşımı süresi yeni baştan işlemeye başlayacağından (TCK md.66/5), daha önce yasama dokunulmazlığı nedeniyle duran zamanaşımının hukuki bir sonucu kalmayacaktır. Buradaki ihtimalde fail yasama dokunulmazlığına sahip ise, Anayasa'nın 83/3.maddesi, kuşkusuz,yeni yargılama açısından da hüküm ifade edecektir.

¹⁶¹ Bu konuda gbi. bkz. **Özek, Çetin**, “Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararlarının Anayasa Mahkemesince İncelenmesi Konusuyla İlgili Bazı Sorunlar”, Onar Armağanı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No. 530, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1977, s.721–776.

¹⁶² Bu konuda gbi. bkz. **Özek**, YDK, s.776.

¹⁶³ **Özek**, YDK, s.776; **Feyzioğlu**, YDD, s. 14.

¹⁶⁴ **Soyaslan**, s. 586.

¹⁶⁵ Aksi düşüncede: **Hafizoğulları**, DCD, s.8.

Kesin hükümle sonuçlanmış olan bir davada, sonraki kanunla ilgili olarak lehe hükmün belirlenmesi ve uygulanması amacıyla yapılan yargılama bakımından dava zamanaşımına ilişkin hükümler uygulanmayacağından (5252 sayılı Kanun md.9/4)¹⁶⁶, yani dava zamanaşımının işlemesi söz konusu olmadığından, bu durumda Anayasa'nın 83/3.maddesinin bir fonksiyonu yoktur.

Dava zamanaşımının uygulanmadığı suçlar (TCK md.66/7, 76–78) ile dokunulmazlığın söz konusu olmaması nedeniyle muhakemenin yapılabildiği/devam ettiği suçlar [ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ile seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasa'nın 14. maddesindeki durumlara ilişkin suçlar (AY md.83/2)] açısından, zamanaşımın yasama dokunulmazlığı sebebiyle durması söz konusu değildir.

13.03.2005 tarih ve 5326 sayılı “*Kabahatler Kanunu*”nun¹⁶⁷ 20.maddesi gereğince soruşturma zamanaşımının dolması halinde kabahatten dolayı kişi hakkında idari para cezasına karar verilemeyecektir. Kabahati oluşturan fiilin aynı zamanda suç oluşturması ihtimali dışında yasama dokunulmazlığı idari para cezası verilmesine engel oluşturmayacağından, yasama dokunulmazlığının soruşturma zamanaşımına durdurma etkisi yoktur. Ancak kabahati oluşturan fiilin aynı zamanda suç oluşturması halinde muhakeme engeli devreye gireceğinden suça ilişkin dava zamanaşımını duracaktır (AY md.83/3; KK md.20/5).

Anayasa'nın 83/3.maddesine göre, yasama dokunulmazlığı mevcut olduğu sürece zamanaşımı duracağından, bu halde zamanaşımının kesilme nedenleri gerçekleşse dahi bunun durmuş olan zamanaşımı süresine bir etkisi olmaz. Başka bir anlatımla dava zamanaşımını kesici işlemler, yasama dokunulmazlığı nedeniyle hakkındaki dava zamanaşımı duran fail açısından herhangi bir sonuç doğurmaz¹⁶⁸. Ancak yasama dokunulmazlığına sahip fail hakkındaki gerçekleşen zamanaşımı kesici nitelikteki bir işlem (ör. yasama dokunulmazlığının kapsamı dışında kalması nedeniyle kamu davasının açılması), diğer şerikler açısından –*bunlar hakkında bir durma sebebi yoksa-* doğal olarak zamanaşımının kesilmesi sonucunu doğurur.

Yasama dokunulmazlığı kaldırılmadığı sürece, milletvekilinin bir suçla ilgili olarak; gözaltına alınması, savcı huzurunda ifadesinin alınması, sorguya çekilmesi, tutuklanması veya yargılamanın yapılarak mahkûmiyet kararı verilmesi mümkün olmadığından, bu işlemlerin dava zamanaşımını kesmelerinden söz edilemez. Keza bu işlemlerin herhangi birinin, yasama dokunulmazlığına sahip olması nedeniyle hakkındaki zamanaşımı süresi

¹⁶⁶ 04.11.2004 tarih ve 5252 sayılı “*Türk Ceza Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun*” (RG, 13.11.2004 /25642).

¹⁶⁷ RG, 31.03.2005/25772 (Mükerrer).

¹⁶⁸ Aksi düşüncede: **Alacakaptan**, MDT, s.510.

Anayasa'nın 83/3.maddesine göre duran failin suç ortakları hakkında yapılması da, zamanaşımını kesmez.

bb. Bakanlar Açısından

Anayasamıza göre Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından (md.109/2), bakanlar ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir (md.109/3). Milletvekili olmayan bakanlar da bakan sıfatını taşıdıkları sürece milletvekillerinin tabi oldukları kayıt ve şartlara uyarlar ve yasama dokunulmazlığına sahip bulunurlar (md.112/4). Dolayısıyla bakanlar, görevleriyle ilgili olmayan/kişisel suçları açısından milletvekillerinin tabi olduğu usule göre kovuşturulurlar. Bu durum milletvekili olmayan bakanların, bakanlık sıfatının taşıdığı dönemdeki kişisel suçları açısından da geçerlidir. Bu nedenle yukarıda “*milletvekilleri açısından*” yaptığımız açıklamalar *-anılan kayıtlar-*, bakanlar açısından da geçerlidir.

Başbakan veya bakanlar, görevleriyle ilgili suçlar nedeniyle milletvekillerinden farklı olarak Meclis soruşturması yoluyla suçlandırılmakla birlikte, bu durum Anayasa'nın 83/3.maddesindeki zamanaşımına ilişkin hükmün uygulanması açısından bir farklılık yaratmamaktadır¹⁶⁹. Gerçekten başbakan veya bakanlar hakkında görevleriyle ilgili bir suç nedeniyle Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilecek ve bu istem en geç bir ay içinde görüşülerek gizli oyla karara bağlanacaktır. İstem TBMM Genel Kurulunda kabul edilmemesi halinde yapılacak bir şey yoktur. Kabul edilerek soruşturma açılması halinde ise, kurulacak bir komisyon tarafından soruşturma yapılacak ve Komisyonun soruşturma sonucunu belirtilen raporunun Genel Kurulda görüşülmesine müteakip gerek görüldüğü takdirde ilgilinin Yüce Divana sevkine karar verilecektir. Aksi halde yine yapılacak bir şey bulunmamaktadır.

Hakkında Meclis soruşturması açılarak yürütülen ve görevde olan bakan,

¹⁶⁹ Yüce Divan da bu hususu açık bir şekilde ortaya koymuştur: “...Anayasa'nın 100. maddesindeki farklı düzenleme yalnızca dokunulmazlığın kaldırılması bakımından getirilen bir farklılıktır. Diğer hükümler yönünden milletvekili olmaları nedeniyle Başbakan ve bakanlar da milletvekillerinin tabi olduğu kurallara tabi tutulmalıdır. Zamanaşımının bu şekilde uygulanmaması, haklı ve mantıklı bir izahı olmaksızın suç ve suçlular arasında ayrımlar yapılması gibi sonuçlara neden olacaktır./TBMM üyeleri arasından seçilen Başbakan ve bakanların dışında, Anayasanın 100. maddesinin sağladığı olanakla TBMM dışındaki milletvekili seçilme yeterliği olanlar arasından seçilen bakanların da, yasama dokunulmazlığına sahip olduklarının Anayasanın 112. maddesinin dördüncü fıkrasında ayrıca belirtilmesi bu görüşün açık kanıtıdır...” (Yüce Divan, 23.06.2006, 2004/2, 2006/3, Yüce Divan Kararları, s. 323).

TBMM’ce Yüce Divana sevk edilmediği sürece yasama dokunulmazlığına sahiptir ve dolayısıyla Anayasa’nın 83/3.maddesi gereğince, bu sığata sahip olduğu zaman zarfında, dava zamanaşımı durur. Bunun için Meclis soruşturma önergesinin verilmesi ve/veya bunun kabul edilip edilmemesinin bir önemi bulunmamaktadır.

Zamanaşımının durması sonucunu doğuran neden (yasama dokunulmazlığı) mevcut olduğu sürece, kesilme nedenlerinden birinin gerçekleşmesinin [ör. TBMM İçtüzüğü’nün 111/3.maddesi gereğince başbakan veya bakanın komisyonca savunmasının alınması (TCK md.67/2-a)], durmakta olan zamanaşımı süresine bir etkisi olmayacaktır.

Başbakan veya bakanın Meclis soruşturmasına müteakiben TBMM Genel Kurulunca Yüce Divana sevk edilmesi halinde (AY md.100; TBMM İçtüzüğü md.112), bu kararla birlikte yasama dokunulmazlığı kalkmış ve duran zamanaşımı tekrar işlemeye başlamış olacağından, dava zamanaşımı kesilecektir (TCK md.67/2-c).

Önemle ifade edelim ki, Anayasa’nın 83/3.maddesindeki zamanaşımı kuralının sadece ceza zamanaşımını kapsadığı veya dava zamanaşımını da kapsamakla beraber TCK’nin 67/1.maddesiyle birlikte yorumlanması gerektiğinin kabulü halinde, başbakan veya bakanların işlediği suçlarda zamanaşımının durması mümkün değildir. Gerçekten gerek Meclis soruşturması açılması için önerge verilmesi, gerek istemin kabul edilmesi ve gerekse yapılan soruşturma sonucunda Yüce Divana sevk kararı verilmesi sürecinde, tek yetkili mercii TBMM olup, bütün bu aşamalarda soruşturmanın yapılabilmesi/sürdürülebilmesi için, TCK’nin 67/1.maddesi anlamında, zamanaşımının durmasını gerektirecek nitelikte bir “*karar alınması*” söz konusu değildir¹⁷⁰. Dolayısıyla başbakan veya bakanın görevi nedeniyle suç işlemesi ve Yüce Divana şu veya bu sebeple sevk edilmemesi halinde, TCK’nin 67/1.maddesine göre dava zamanaşımının durması söz konusu olmayacak, böylece suçun işlenmesinden itibaren işleyecek zamanaşımı süresi (bir kesilme de olmadığı takdirde), diğer kişilere oranla imtiyazlı bir şekilde dolacaktır.

3. Ceza Zamanaşımını Durduran Sebepler

a. Genel Olarak

İstisnalar bir tarafa bırakıldığında kesinleşen cezaların belli bir süre içinde infaz edilmemesi halinde, gerçekleşen zamanaşımı nedeniyle Devletin cezayı yerine getirme hak ve yetkisi düşecektir. TCK’nin 68.maddesine göre, kesinleşmiş cezalar; ağırlaştırılmış müebbet hapis cezalarında kırk yıl, müebbet hapis cezalarında otuz yıl, yirmi yıl ve daha fazla süreli hapis

¹⁷⁰ Kunter’e göre de, Başbakan veya bakanların görevleriyle ilgili suçtan dolayı Yüce Divana sevk edilmeleri kararı (AY md.100), bir tür kovuşturma kararı olup, izin kararı değildir; zira bu kararla kamu davası açılmaktadır (Kunter, CDZD, s.171–172).

cezalarında yirmidört yıl, beş yıldan fazla hapis cezalarında yirmi yıl, beş yıla kadar hapis ve adlî para cezalarında on yıl geçmekle infaz edilmez (f.1)¹⁷¹. Türleri farklı cezaları içeren hükümlerin söz konusu olması halinde, en ağır ceza için konulan sürenin geçmesiyle (f.4), müsadereye ilişkin hükümler ise, yirmi yıl geçmekle “*infaz edilmez*” (TCK md.70). Dikkat edileceği üzere Kanun, 765 sayılı mülga TCK’den farklı olarak¹⁷², cezanın “*ortadan kalkması*”ndan değil, “*infaz edilmemesi*”nden söz etmektedir.

09.06.1932 tarih ve 2004 sayılı “*İcra ve İflas Kanunu*”nun¹⁷³ “*Davanın ve Cezanın Düşmesi*” başlıklı 354/2.maddesinde “(Ek fıkra: 31.05.2005–5358 sayılı Kanun md.22) *İcra mahkemesinin bu Bab (16 ncı) hükümlerine göre verdiği tazyik veya disiplin hapsine ilişkin karar, kesinleştiği tarihten itibaren iki yıl geçtikten sonra yerine getirilmez.*” hükmüyle tazyik ve disiplin hapsinde yerine getirme zamanaşımı kabul edilmiş, ancak dava zamanaşımı öngörülmemiştir

Cezaya bağlı olan veya hükümde belirtilen hak yoksunluklarının süresi ceza zamanaşımı doluncaya kadar devam eder (TCK md.69).

08.05.1984 tarih ve 3002 sayılı “*Türk Vatandaşları Hakkında Yabancı Ülke Mahkemelerinden ve Yabancılar Hakkında Türk Mahkemelerinden Verilen Ceza Mahkumiyetlerinin İnfazına Dair Kanun*” un¹⁷⁴ 3.maddesine göre, Türk vatandaşları hakkında yabancı ülke mahkemelerinden verilip kesinleşen mahkumiyetlerin Türkiye’de yerine getirilebilmesi için –*diğer şartların yanında*- yabancı mahkeme hükmündeki sübut sebeplerine göre Türkiye’de tayin olunacak ceza müeyyidesinin zamanaşımına uğramamış bulunması gereklidir (f.4).

Ceza zamanaşımı, hükmün kesinleştiği veya infazın herhangi bir suretle kesintiye uğradığı günden itibaren işlemeye başlamakta ve süresi, kalan ceza miktarı esas alınarak hesaplanmaktadır (TCK md.68/5). Bu şekilde işlemeye başlayan ceza zamanaşımı, kanunda öngörülen nedenlerle durmakta veya kesilmektedir.

TCK’de ceza zamanaşımının durmasına ilişkin bir hükme yer verilmemiştir. Ancak bu ceza zamanaşımında durmanın kabul edilmediği anlamına gelmemektedir. Zira bu konuda başta Anayasamız olmak üzere mevzuatımızda bazı hükümler mevcuttur.

¹⁷¹ Belirtelim ki bu süreler çocuklar açısından daha kısa öngörülmüştür: “*Fiili işlediği sırada oniki yaşını doldurmuş olup da onbeş yaşını doldurmamış olanlar hakkında, bu sürelerin yarısının; onbeş yaşını doldurmuş olup da onsekiz yaşını doldurmamış olan kişiler hakkında ise, üçte ikisinin geçmesiyle ceza infaz edilmez.*” (TCK md.68/2).

¹⁷² “**Madde 112** - *Bu maddede yazılı cezalar aşağıdaki müddetlerin müdürüyle ortadan kalkar...*” (f.1).

¹⁷³ RG, 19.06.1932/2128.

¹⁷⁴ RG, 15.05.1984/18402.

b. Askerlik Hizmeti

Askerlik hizmeti bazı hallerde infazın ertelenmesi sonucunu doğurduğundan, ceza zamanaşımını durdurmaktadır¹⁷⁵. Gerçekten CGTİHK'nin 118/1.maddesine göre, “Sırf askerî suçlar ile askerî disiplin suçları ayrık olmak üzere, askere alınmadan önce ve askerlikleri sırasında işledikleri suçlardan dolayı er ve erbaşlar ile yedek subaylar hakkında kısa süreli hapis cezaları yerine hükmedilen Türk Ceza Kanununun 50 nci maddesinin birinci fıkrasının (c), (e) ve (f) bentlerinde yazılı tedbirler ile bu Kanunun 106 ncı maddesinde yazılı adli para cezasının yerine getirilmesi askerlik hizmetlerinin sonuna bırakılır. Bu süreler içinde zamanaşımı işlemez.”

c. Diğer Bir Cezanın İnfaz Ediliyor Olması

Mevzuatımızda ceza zamanaşımını durduran bir başka sebep¹⁷⁶ - aslında TCK'de yer alması gereken- 23.03.2005 tarih ve 5320 sayılı “Ceza Muhakemesi Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun”un¹⁷⁷ 15.maddesinde bulunmaktadır. Buna göre, “(1)Birden fazla mahkumiyeti olan kişi bu mahkumiyetlerden birine ilişkin cezayı infaz kurumunda çektiği sürece, diğer cezaları açısından ceza zamanaşımı işlemez./ (2) Cezanın infazının ertelenmesi veya durdurulması halinde, bu cezaya ilişkin zamanaşımı işlemez.”¹⁷⁸

Durma nedeni mevcut olduğu sürece ceza zamanaşımı işlemez; ancak ortadan kalktığında işlemeye devam eder ve eğer daha önce işlemiş bir süre varsa zamanaşımının hesabında nazara alınır¹⁷⁹.

d. Yasama Dokunulmazlığı

Anayasa'nın 83/3.maddesinde, “...üyelik süresince zamanaşımı işlemez.” hükmüyle dokunulmazlık mevcut olduğu sürece ceza zamanaşımının işlemeyeceği, yani duracağı kabul edilmiştir¹⁸⁰. Ancak doktrinde ceza zamanaşımının kesilmesinin mümkün olmakla birlikte durmasının söz konusu olmadığı¹⁸¹, zira ceza zamanaşımında infazı geri bıraktıran bazı sebepler varsa da bunların zamanaşımını durdurucu etki

¹⁷⁵ Centel/ Zafer/ Çakmut, s. 639.

¹⁷⁶ Centel/ Zafer/ Çakmut, s. 639; Hakeri, s.88.

¹⁷⁷ RG, 31.03.2005/25772 (Mükerrer).

¹⁷⁸ Aynı kanun'un 19.maddesine göre, “(1) Bu Kanunun;/a) “Zamanaşımı” başlıklı 15 inci maddesinin ikinci fıkrası yayımı tarihinde,/b) Diğer hükümleri 1 Haziran 2005 tarihinde,/ Yürürlüğe girer.”

¹⁷⁹ Centel/ Zafer/ Çakmut, s. 639.

¹⁸⁰ Alacakaptan, Uğur, “Temyiz Mahkemesi Başsavcılığı'nın Yaptığı İtiraz Hükümün Kesinleşmesine Mani Olur mu?” , AÜHFD, Cilt 24, Sa.1-4, 1967, s.290; Yüce, CHTK, s.198-199; Önder, II-III, s.804; Centel/ Zafer/ Çakmut, s. 638; Artuk/Gökçen/Yenidünya, s. 1116; Aynı yönde: Soyaslan, s.174, 177.

¹⁸¹ Demirbaş, s.638.

yapmadıkları, bu gibi hallerde infaz kesilmiş olacağından, kesilmeden sonra zamanaşımı süresinin, kalan ceza süresine göre belirleneceği savunulmaktadır¹⁸². Aynı şekilde Anayasa'nın 83/3.maddesindeki halde de, ceza zamanaşımı açısından bir durma değil, zamanaşımı süresinin başlangıç tarihinin belirlenmesinin söz konusu olduğu ifade edilmektedir¹⁸³.

Anayasa'da kabul edilen bu “*infaz engeli*” (md.83/3) nedeniyle, milletvekili veya bakanlar hakkındaki kesinleşmiş ceza mahkûmiyetlerinin infazı -*seçiminden önce veya sonra verilmiş olduğuna bakılmaksızın*-, mümkün olmayacak, bunun için yasama dokunulmazlığının sona ermesi beklenecektir. İşaret edelim ki, bunun için TBMM'nin bu konuda bir karar vermesine gerek bulunmadığı gibi, cezanın infaz edilmesi için yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına karar vermesi de mümkün değildir. Bu durumun bir sonucu olarak da, ceza zamanaşımı duracak/ işlemeyecektir (AY md.83/3). İşaret edelim ki, durma sebebi mevcut olduğu sürece ceza zamanaşımı işlemesi mümkün olmadığından, kesilmesi de söz konusu olmayacaktır. Dolayısıyla yasama dokunulmazlığı bulunan kişi hakkında şu veya bu sebeple infazın kesilmesi nedeni olarak öngörülen bir işlemin (TCK md.71) (ör. cezanın infazı için tebligatın) yapılması, bu durumu değiştirmeyecektir. Zira hukuka aykırı olan bir işlemin hükümlü aleyhine sonuç doğurması mümkün değildir.

Başbakan veya bakan göreviyle ilgili suçlar nedeniyle Yüce Divana sevk edilmesiyle birlikte bakanlıktan düşmekte (AY md.113/3)¹⁸⁴, yasama dokunulmazlığı kalkmakta ve yargılaması yapılabilmekte, ancak milletvekilliği sıfatı devam etmektedir. Böyle bir durumda Yüce Divanda yapılan yargılama sonucunda Başbakan veya -*aynı zamanda milletvekili ise*- bakanın, milletvekili seçilme yeterliliğine engel olan bir suçtan (AY md.76) hüküm giymesi halinde, bu kararının Genel Kurula bildirilmesiyle milletvekilliği de düşecek ve karar herhangi bir engelle karşılaşmaksızın infaz edilecektir. Bu ihtimalde yasama dokunulmazlığının infaza engel olması/ertelemesi söz konusu olmadığından, ceza zamanaşımı durdurması da söz konusu değildir. Ancak mahkûmiyet milletvekili seçilme yeterliliğine engel olmayan nitelikte bir suça ilişkinse, bu cezanın infazı üyeliğin sona ermesine bırakılacak ve doğal olarak ceza zamanaşımı da durmuş olacaktır (AY md.83/3).

KK'nin 21.maddesine göre, kabahatler nedeniyle verilen idari para cezasına veya mülkiyetin kamuya geçirilmesine ilişkin karar, yerine getirme zamanaşımının dolması halinde infaz edilmez (f.1). Kanun hükmü gereği

¹⁸² Dönmezer /Erman, III, s. 291; Dönmezer, s.372.

¹⁸³ Dönmezer /Erman, III, s.291; Demirbaş, s.638; Kunter yasama dokunulmazlığını (1924 Anayasası md.17) “*ceza zamanaşımının durmaması kâidesinin istisnaları*” arasında saymaktadır (Kunter, CHZ, s.130–131).

¹⁸⁴ “*Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile Yüce Divana verilen bir bakan bakanlıktan düşer. Başbakanın Yüce Divana sevk halinde hükümet istifa etmiş sayılır.*”

olarak idari yaptırımın yerine getirilmesine başlanamaması veya yerine getirilememesi halinde zamanaşımı işlemez (f.5). Yasama dokunulmazlığının anılan yaptırımların infazını engellemesinin söz konusu olmaması karşısında, yerine getirme zamanaşımına da herhangi bir etkisi yoktur.

SONUÇ

“*Yasama dokunulmazlığı*”, milletvekili ve bakanlara, özellikle gerçek olmayan suçlamalar ile bunların haksız sonuçlarından korumak ve böylece görevlerini kesintisiz bir şekilde yerine getirebilmelerini sağlamak amacıyla tanınmış bir teminat olup; işlendiği iddia edilen bir suç nedeniyle, üyelik süresince tutulmayı, sorguya çekilmeyi, tutuklanmayı, yargılanmayı ve kesinleşmiş ceza hükmünün infazını engellemektedir. Bu içeriğiyle yasama sorumsuzluğunun aksine cezasızlık sonucunu doğuran bir bağışıklığı değil, sadece özgürlüğü sınırlayıcı nitelikteki ceza muhakemesi işlemlerinden geçici olarak istisna tutulmayı sağlamaktadır.

Anayasa koyucu yasama dokunulmazlığının muhakeme işlemlerine ilişkin olarak getirdiği bu kısıtlamalar ile milletvekili ve bakanların statüleri, görevlerinin özellikleri ve Devlet içindeki güç ve yetkilerinin fazlalığı gibi hususları gözeterek, yasama dokunulmazlığının dava ve ceza zamanaşımına etkisini, “*Ceza Kanunu*”nda veya “*diğer bir kanun*”da değil, “*Anayasa*”da (md.83/3), “*özel olarak*” düzenleme gereğini duymuştur. Ancak bunu yaparken *-elinde iyi örnekler de bulunduğu halde-*, bugünkü tereddütler ile tartışmaların yaşanmasına sebep olan muğlâk düzenlemeyi yapmıştır. Gerçekten zamanaşımı konusundaki hüküm, 1924 Anayasamızda “*Milletvekilliği süresi içinde zamanaşımı yürümez.*” (md.17), yine 1961 Anayasamızda “*Üyelik süresince zamanaşımı işlemez.*” (md.79/3) şeklinde, ayrı birer cümle olarak, gerek dava ve gerekse ceza zamanaşımını kapsayacak şekilde düzenlendiği halde; mevcut Anayasamızın 83.maddesinin 3.fıkrasındaki, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesinin üyelik sıfatının sona ermesine kadar erteleneceğine ilişkin cümleye, madde kaleme alınırken gerekli ihtimamın gösterilmemesi sebebiyle, “*noktalı virgülle*” bağlanmak suretiyle düzenlenmiştir.

Biz söz konusu hükümde yer alan zamanaşımı ile ilgili kuralın *-ihtiva ettiği bütün olumsuzluklarına rağmen-*, “*ceza zamanaşımı*” yanında “*dava zamanaşımı*”nı da kapsadığını; üst ve özel norm olması nedeniyle TCK’yi (md.67/1) bertaraf ederek doğrudan uygulanabilecek nitelikte olduğunu, dolayısıyla yasama dokunulmazlığı bulunduğu sürece, hiçbir muhakeme işlemi yapılmasa bile zamanaşımının kendiliğinden duracağını kabul ediyoruz.

Yasama dokunulmazlığının zamanaşımı durdurmasıyla ilgili sorunlar Danıştay, Yargıtay ve Yüce Divan’ın kararlarıyla bugün için *-bizim de*

isabetli bulduğumuz istikamette- çözülmüş gözükse de, bunlar hala birer sorundur ve kanımızca her gündeme geldiğinde de sorun olmaya devam edeceklerdir. Dolayısıyla ilerde kamu vicdanını yaralayacak ve gerçek anlamda bir hukuk devleti olma çabalarını örseleyecek sonuçların ortaya çıkmaması için *-son günlerde hızlanan Anayasa değişikliği hazırlıklarının yaratacağı fırsattan da istifade edilerek-*, konu, Anayasada hiçbir gri alan bırakılmayacak şekilde tekrar düzenlenmelidir. Üstelik bunun için yapılacak şey de oldukça basittir: “*Üyelik süresince zamanaşımı işlemez.*” hükmünü, önceki Anayasalarımız da olduğu gibi, hem dava hem de ceza zamanaşımını kapsayacak şekilde ayrı bir cümle olarak yazmak¹⁸⁵.

Önemle işaret edelim ki, sorunun giderilmesine yönelik bir değişikliğe gidilmemesi ve Yüce Divan, Yargıtay ve/veya Danıştay’ın da mevcut içtihatlarından şu veya bu gerekçeyle dönmesi halinde, siyasal iktidarı ellerinde tutan veya yakın olan kişi ya da kişilerin işlemiş oldukları suçların, zamanaşımına uğrayarak cezasız kalması kuvvetle muhtemeldir. Gerçekten, Ülkemiz siyasal kültürü ve gerçekliği de dikkate alınarak, gerek yasama dokunulmazlığının kaldırılması ve gerekse Meclis soruşturmasında, ceza adaletine yabancı olan çeşitli güdülerle hareket edilerek adaletin tecellisine engel olunabileceği hatırdan çıkarılmamalıdır.

¹⁸⁵ Örneğin Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nin önerisi bu açıdan iyi bir örnektir: **Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi 2000**, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Ankara Nisan 2000, s.69–70; Keza Partiler Arası Uzlaşma/Uyum Komisyonu’nca hazırlanıp 06.02.1997 tarihinde Anayasa Komisyonu’nca kabul edilen, ancak TBMM Genel Kurulunda oylanarak (22.03.1999) reddedilen Anayasa değişiklik önerisi de, bu konuda örnek alınabilecek bir metindir. Zira burada da “*Dokunulmazlık süresince dava ve ceza zamanaşımı işlemez.*” hükmüne açıkça yer verilmiştir (Bkz. **Aktaş**, YDTG, s.106–107 ve dn.76–78; TBMM Aylık Bülteni, 1997:1–2).

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmet Mesut Yılmaz ve Güneş Taner Kararı (23.06.2006 T, 2004/2 E, 2006/3 K)**, [http:// www. anayasa. gov. tr/ images/ loaded/ pdf_dosyalari/ 02- yilmaz- taner_ 05_ 02. pdf](http://www.anayasa.gov.tr/images/loaded/pdf_dosyalari/02-yilmaz-taner_05_02.pdf), 26.11.07.
- Aktaş, Kadir**, “*Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun Türkiye’deki Gelişimi*”, *Yasama*, Sa.3, Ekim-Kasım-Aralık 2006, s.85–114([http:// www. yasader. org/ web/ yasama_ dergisi/ 2006/ sayi3/ Yasama_ Dokunulmazligi_ Kurumunun_ Turkiyedeki_ Gelisimi.pdf](http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2006/sayi3/Yasama_Dokunulmazligi_Kurumunun_Turkiyedeki_Gelisimi.pdf), 16.12.07) (*Metinde YDTG olarak anılmıştır*).
- Aktaş, Yusuf**, *Ceza Davalarında Yasayolları Zamanaşımı ve Süreler*, Yasa Yayınları: 37, Bilim Bilgi Dizisi: 3, İstanbul 1979(*Metinde CDZ olarak anılmıştır*).
- Akyürek, Akman**, *Parlamentoların Yasama Faaliyetlerinden Dolayı Hukuki ve Cezai Sorumlulukları (Doktrin- Uygulama-Yargıtay İçtihatları)*, Parlamento Hukuk Dizisi No.1, Ankara 1991.
- Alacakaptan, Uğur**, “*Milletvekili Dokunulmazlığı Bakanların Sorumluluğu Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu (Tartışmacı)*”, Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı 9–13 Ocak 2001, Türkiye Barolar Birliği, Ankara 2001(*Metinde MDT olarak anılmıştır*).
- Alacakaptan, Uğur**, Temyiz Mahkemesi Başsavcılığı’nın Yaptığı İtiraz Hükümün Kesinleşmesine Mani Olur mu? AÜHFD, Cilt 24, Sa.1–4, 1967.
- Arslan, Çetin**, *Yüce Divan Olarak Anayasa Mahkemesi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1999.
- Arslan, Çetin/Azizağaoğlu, Bahattin**, *Yeni Türk Ceza Kanunu Şerhi*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2004.
- Artuk, Mehmet Emin/Gökçen, Ahmet/Yenidünya, A.Caner**, *Ceza Hukuku Genel Hükümler, Yeniden Gözden Geçirilmiş 3. Baskı*, Turhan Kitabevi, Ankara 2007.
- Aslan, Zeyid**, “*TBMM’nin 22. Dönem 3. Yasama Yılı 97. Birleşiminde Yapılan Konuşmalar*”, [http:// ww. tbmm. gov.tr/ develop/ owa/ tutanak_g. birlesim_baslangic? P4= 14485& P5= B& page1 =15 &page2= 15](http://ww.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_birlesim_baslangic?P4=14485&P5=B&page1=15&page2=15), 09.09.07.
- Bağcı, Basri**, *Türk Ceza Hukukunda Dava Zamanaşımı ve Müddetler*, Adalet Yayınevi, Ankara 1999.
- Bakıcı, Sedat**, 5237 Sayılı Yasa Kapsamında Ceza Hukuku Genel Hükümleri, Adalet Yayınevi, Ankara 2007.

- Bilir, Faruk**, Türkiye’de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001.
- Centel, Nur/ Zafer, Hamide/ Çakmut, Özlem**, Türk Ceza Hukukuna Giriş, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile İlgili Mevzuata Göre Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 4.Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2006.
- Centel, Nur/Zafer, Hamide**, Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 3.Bası, İstanbul 2005.
- Çağatay, Mustafa**, “*Yüce Divan Yargılamasında ‘Dava Zamanaşımı’ Sorunu*”, Anayasa Yargısı İncelemeleri 1, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2006.
- Demirbaş, Timur**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 2.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2005.
- Dönmezer, Sulhi /Erman, Sahir**, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Genel Kısım, Cilt III, Yeniden Gözden Geçirilmiş 12.Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş, İstanbul 1997.
- Dönmezer, Sulhi**, Genel Ceza Hukuku Dersleri, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.
- Dönmezer, Sulhi/Erman, Sahir**, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, C. 1, 9.Bası, İstanbul 1985.
- Erem, Faruk/ Danışman, Ahmet/ Artuk, Mehmet Emin**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 1997.
- Erol, Haydar**, Gerekçeli, Açıklamalı ve İçtihatlı Yeni Türk Ceza Kanunu, Ankara 2005.
- Ersoy, Yüksel**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2002.
- Feyzioğlu, Metin**, “*Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler*”, http://www.turkhukusitesi.com/makale_114.htm, 20.09.07 (*Metinde YDD olarak anılmıştır*).
- Feyzioğlu, Metin**, “*Yasama Dokunulmazlığı*”, <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1991-1992-42-01-04/AUHF-1991-1992-42-01-04-Feyzioglu.pdf>, 20.09.07(*Metinde YD olarak anılmıştır*).
- Gökçen, Ahmet**, “*Türk Ceza Hukukunda Zamanaşımı*”, Kamu Hukuku Arşivi (KHUKA), http://www.akader.info/KHUKA/2004_mart/2.htm, 09.09.07(*Metinde TCHZ olarak anılmıştır*).
- Gönenç, Levent /Ergül, Ozan**, “*1982 Anayasası’na Göre Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı*”, Yaşayan Anayasa

([http:// www. yasayanayasa. ankara. edu.tr/ docs/ analizler/ yasama_ dokunulmazligi. pdf](http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/docs/analizler/yasama_dokunulmazligi.pdf), 09.09.07).

Gözler, Kemal “*Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 56, No 3, Temmuz-Eylül 2001, s.71–101 ([www. anayasa. gen. tr/dokunulmazlik. htm](http://www.anayasa.gen.tr/dokunulmazlik.htm), 27.11.07) (*Metinde YD olarak anılmıştır*).

Gözler, Kemal, Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi Yayınları, Üçüncü Baskı, Bursa 2003 (*Metinde AHG olarak anılmıştır*).

Gözübüyük, A.Şeref, Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, 9.Bası, Ankara 2000.

Gökcan, Hasan Tahsin/Artuç, Mustafa, Ceza ve Usul Hukukunda Kamu Görevlisi Kavramı ve Özel Soruşturma Usulleri, Seçkin Yayınevi, Ankara 2007.

Gülsoy, Tevfik, “*Milletin Temsili*”, Kamu Hukuku Arşivi (KHUKA), Eylül 2006 ([http:// www. akader. org/ KHUKA/ 2006_eylul/6. pdf](http://www.akader.org/KHUKA/2006_eylul/6.pdf), 26.11.07).

Günay, Erhan, Dava ve Ceza Zamanaşımı Memnu Hakların İadesi Adli Sicil Kayıtlarının Silinmesi, Seçkin Yayınevi, Ankara 1998.

Hafizoğulları, Zeki / H. Acar, Bülent, “*Cumhurbaşkanı Seçilme Yeterliliğinin Bir ‘Suç İsnadı Altında Bulunmama’ Koşulu*”, [http:// www. baskent. edu.tr/ ~zekih/ uygulamaci/ CUMHUR. doc](http://www.baskent.edu.tr/~zekih/uygulamaci/CUMHUR.doc), 04.12.2007.

Hafizoğulları, Zeki, “5237 s. Türk Ceza Kanununda Davanın ve Cezanın Düşürülmesi”, [http:// www. baskent. edu.tr/ ~zekih/ ogrenci/ makale. htm](http://www.baskent.edu.tr/~zekih/ogrenci/makale.htm), 19.06.07(*Metinde DCD olarak anılmıştır*).

Hakeri, Hakan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2007.

Hakeri, Hakan/ Ünver, Yener, Ceza Muhakemesi Hukuku Temel Bilgiler, Adalet Yayınevi, Ankara 2007.

[http:// www. anayasa. gov. tr](http://www.anayasa.gov.tr), 16.12.07.

[http:// www. anayasa. gov. tr/ eskisite/ KARARLAR/ IPTALITIRAZ/ K1994/ K1994- 34.htm](http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1994/K1994-34.htm), 27.11.07.

[http:// www. danistay. gov.tr/ kerisim/ container. jsp](http://www.danistay.gov.tr/kerisim/container.jsp), 29.11.07.

[http:// www. ntvmsnbc. com/ news/ 419868. asp](http://www.ntvmsnbc.com/news/419868.asp), 14.09.07.

[http:// www. tbmm. gov. tr/ anayasa/ anayasa24. htm](http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm), 12.09.07.

- [http:// www. tbmm. gov. tr/ Anayasa. htm](http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm), 12.09.07.
- [http:// www. tbmm. gov. tr/ anayasa/ anayasa61. htm](http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm), 12.09.07.
- [http:// www. tdk. gov. tr/](http://www.tdk.gov.tr/), 24.12.07.
- [http://www. danistay. gov. tr/ kerisim/ container. jsp](http://www.danistay.gov.tr/kerisim/container.jsp), 29.11.07.
- İba, Şeref**, 100 Soruda Türk Parlamento Hukuku, Gözden Geçirilmiş 3.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2006.
- İçel, Kayıhan /Erman, Barış**, “*Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı*”, Prof. Dr. Çetin Özek Armağanı, Galatasaray Üniversitesi Yayınları: 32, İstanbul 2004.
- İçel, Kayıhan/ Donay, Süheyl**, Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku Genel Kısım, 1.Kitap, Yeni Yasalara Göre Güncellenmiş 5.Bası, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş, İstanbul 2006.
- İçel, Kayıhan/ Sokullu Akıncı, Füsun/Özgenç, İzzet/ Sözüer, Adem/Mahmutoğlu, Fatih S./Ünver, Yener**, İçel Yaptırım Teorisi, 3. Kitap, İstanbul 2000.
- İzgi, Ömer/Gören, Zafer**, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu, Ankara 2002.
- Kanadoğlu, Sabih**, “*Meclis Soruşturmasında Zamanaşımı*”, Cumhuriyet, 28.03.2006 (*Metinde MSZ olarak anılmıştır*).
- Kayanççek, Murat**, “*Dava Zamanaşımı*”, [http:// www. ceza- bb. adalet. gov. tr/ makale1-2. htm](http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale1-2.htm), 26.09.07.
- Kaymaz, Seydi/ Gökcan, Hasan Tahsin**, Uzlaşma ve Önödeme Türk Ceza Kanunu ve Özel Kanunlardaki Uzlaşmaya ve Önödemeye Bağlı Suçlar, 2.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2007.
- Keskinsoy, Ömer**, Yasama Sorumsuzluğu, Turhan Kitabevi, Ankara 2007.
- Kırath, Metin**, Parlamenter Muafiyetler -Bizde ve Yabancı Memleketlerde- (Doktora Tezi), Sevinç Matbaası, Ankara 1961.
- Kili, Suna /Gözübüyük, A.Şeref**, Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yenilenmiş 2.Baskı, İstanbul 2000.
- Kunter, Nurullah**, “*Ceza Davası Zamanaşımının Durması*”, İstanbul Barosu Dergisi, Yıl 22, Sa.4, Nisan 1948 (*Metinde CDZD olarak anılmıştır*).
- Kunter, Nurullah**, “*Ceza Hukukunda Zamanaşımının Kesilmesi*”, Adalet Dergisi, Yıl 37, Sa.6, Haziran 1946.

- Kunter, Nurullah**, “İki Çeşit Cezayı Gerektiren Suçlarda Dava Zamanaşımının Hesaplanması”, İHFM, Cilt XXII, Sa. 3, 1947.
- Kunter, Nurullah**, Ceza Hukukunda Zamanaşımı (Doçentlik Tezi), İstanbul 1946 (Yayınlanmamıştır) (*Metinde CHZ olarak anılmıştır*).
- Kunter, Nurullah/Yenisey, Feridun/Nuhoglu, Ayşe**, Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, Onbeşinci Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2006.
- Kuzu, Burhan**, “Anayasalarımızda Suç Muhakemesine İlişkin Hükümler (Mukayeseli Bir İnceleme)”, Prof. Dr. İlhan E. Postacıoğlu’na Armağan, İÜHF, Bayrak Matbaacılık, İstanbul 1990.
- Onar, Erdal**, “1982 Anayasasında Milletvekilliğinin Düşmesi”, Anayasa Yargısı, Cilt 14, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 1997.
- Önder, Ayhan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Cilt I, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul 1991.
- Önder, Ayhan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Cilt II-III, Beta Yayınevi, İstanbul 1992.
- Özbek, Veli Özer / Bacaksız, Pınar/ Doğan, Koray**, Ceza Hukuku Bilgisi Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Ankara 2006.
- Özbek, Veli Özer** Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayınevi, Ankara 2006.
- Özbek, Veli Özer/Kanbur, Nihat**, TCK İzmir Şerhi Yeni Türk Ceza Kanununun Anlamı (Açıklamalı-Gerekçeli-İçtihatlı) Cilt 1, 2.Baskı, Ankara 2005.
- Özbudun, Ergun**, Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 5.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 1998.
- Özcan, Hüseyin**, “Bakanların Yasama Sorumsuzluğu”, Kamu Hukuku Arşivi (KHUKA), Eylül 2006 ([http:// www. akader. org/ KHUKA/ 2006_eylul/6. pdf](http://www.akader.org/KHUKA/2006_eylul/6.pdf), 26.11.07).
- Özek, Çetin**, “Mutlak Yasama Dokunulmazlığı Sınırlanabilir mi?”, İÜHFM, Cilt XXXI, Sa.1-4, İstanbul 1966 (*Metinde MSDS olarak anılmıştır*).
- Özek, Çetin**, “Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararlarının Anayasa Mahkemesince İncelenmesi Konusuyla İlgili Bazı Sorunlar”, Onar Armağanı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No. 530, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1977 (*Metinde YDK olarak anılmıştır*).

- Özgen, Eralp**, “*Yeni Anayasamız ve Milletvekili Dokunulmazlığı*”, AÜHFD, XVII, Sa.1–4, 1960 ([http:// auhf. ankara. edu. tr/ auhfd/ auhf-dergisi/ yil- 1960- cilt- 17- sayi- 1–4](http://auhf.ankara.edu.tr/auhfd/auhf-dergisi/yil-1960-cilt-17-sayi-1-4), 02.10.07).
- Özgen, Eralp**, Ceza ve Ceza Muhakeme Hukuku Bilgisi, Eskişehir 1988.
- Özgenç, İzzet**, “*Banka Yolsuzlukları ve Zamanaşımı Sorunu*”, Türk Hukuk Dergisi, Sa.71, Ocak 2003.
- Özgenç, İzzet**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Ankara 2006 (*Metinde TCHGH olarak anılmıştır*).
- Öztürk, Bahri/ Erdem, Mustafa Ruhan**, Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku-Yeni TCK’ ya Göre Yenilenmiş 9.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2006 (*Metinde UCH olarak anılmıştır*).
- Öztürk, Bahri/ Erdem, Mustafa Ruhan**, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Yeni Ceza Muhakemesi Kanununa Göre Yenilenmiş 10.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2006 (*Metinde UCMH olarak anılmıştır*).
- Savaş, Vural/ Mollamahmutoğlu, Sadık**, Türk Ceza Kanunu Yorumu, Cilt 1, Seçkin Yayınevi, Ankara 1994.
- Soruşturmaların Yürütülmesi, Soruşturma Evrakının Düzenlenmesinde ve Tamamlanmasında Dikkat Edilecek Hususlar Hakkında Genelge** (Ceza İşleri Genel Müdürlüğü) (01.01.2006, No:2), [http:// www. mevzuat. adalet. gov. tr/ html/ 26661.html](http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/26661.html), 16.12.07.
- Soyaslan, Doğan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Güncelleştirilmiş 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2005.
- Şahin, Ali Oğuz**, Başbakanların ve Bakanların Görevleriyle İlgili Cezai Sorumlulukları, Palme Yayıncılık, Ankara 1999 (*Metinde BCS olarak anılmıştır*).
- Şahin, Cumhur**, Ceza Muhakemesi Hukuku I, Seçkin Yayınevi, Ankara 2007 (*Metinde CMH I olarak anılmıştır*).
- Şen, Ersan**, Yeni Türk Ceza Kanunu Yorumu, Cilt I (m.1–140), Vedat Kitapçılık, İstanbul 2006.
- Tanör, Bülent/ Yüzbaşıoğlu, Nemci**, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, Yapı Kredi Yayınları–1447, İstanbul 2001.
- Taşdemir, Kubilay**, Ceza Davalarında Zamanaşımı, Adil Yayınevi, Ankara 2001.
- Teziç, Erdoğan**, Anayasa Hukuku, Beta Basım Yayım Dağıtım, A.Ş., İstanbul 1986.

- Toroslu, Nevzat**, Ceza Hukuku Genel Kısım, 8. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara 2005.
- Toroslu, Nevzat/Feyzioğlu, Metin**, Ceza Muhakemesi Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara 2006.
- Tosun, Öztekin**, Suç Hukuku El Kitabı, 2. Baskı, Ar Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1982.
- Tuğcu, Tülay / Kantarcıoğlu, Fulya / Erten, Mehmet/ Özler, A. Nemci/ Apalak, Şevket**, “*Karşı Oy*”, in: **Yüce Divan Kararları Yaşar Topçu Kararı /A.Mesut Yılmaz ve Güneş Taner Kararı**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Cilt 4, Ankara 2006.
- Tuna, Hüsnü**, “*Kamu Vicdanında Aklanmak*”, [http:// www. hukukcular. org. tr/ yazi_ detay. php? Yazi_ id= 22&yazar= 16](http://www.hukukcular.org.tr/yazi_detay.php?Yazi_id=22&yazar=16), 20.09.07.
- Turhan, Faruk**, Ceza Muhakemesi Hukuku, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2006.
- Tutumlu, Mehmet Akif**, Türk Borçlar Hukukunda Zamanaşımı ve Uygulaması, Kazancı Hukuk Yayınları No: 96, İstanbul 1991.
- Tülen, Hikmet**, “*Yasama Sorumsuzluğunun Mutlaklığı Üzerine Düşünceler*”, [http:// www. jura. uni - sb. de/ turkish/ HTuelen. html](http://www.jura.uni-sb.de/turkish/HTuelen.html), 09.09.07.
- Türk Hukuk Lügati**, Türk Hukuk Kurumu, 4. Baskı, Ankara 1998.
- Türkiye Barolar Birliği Anayasa Önerisi**, Geliştirilmiş Gerekçeli Yeni Metin, 3. Baskı, Kasım 2007.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi 2000**, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Ankara Nisan 2000.
- Ünal, Şeref**, “*Yasama Dokunulmazlığı*”, Adalet Dergisi, Yıl 78, Sa.6, Kasım-Aralık 1987.
- Yalçın, Türkan**, “*Yasama Sorumsuzluğu*”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sa.2, 1992.
- Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması ile İlgili İşlemler Hakkında Genelge** (Ceza İşleri Genel Müdürlüğü) (20.01.2006 tarih ve B. 03. 0. CİG. 0. 00. 00. 05/ 010. 06. 02/46 sayılı), [http:// mevzuat. adalet. gov. tr/ html/ 26764. html](http://mevzuat.adalet.gov.tr/html/26764.html), 20.09.07].
- Yaşar Topçu Kararı (26.05.2006 T, 2004/5 E, 2006/2 K)**, [http:// www. anayasa. gov. tr/ images/ loaded/ pdf_ dosyaları/ 02- yilmaz- taner_ 05_ 02. pdf](http://www.anayasa.gov.tr/images/loaded/pdf_dosyaları/02-yilmaz-taner_05_02.pdf), 26.11.07.
- Yaşar, Osman**, Uygulamada Türk Ceza Yasası Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Ankara 2000.

- Yaşar, Yusuf/Kırıt, Emrah**, “*Cumhurbaşkanlarının Siyasi ve Hukuki Sorumluluğu*”, Cumhuriyet (19.01.07).
- Yayla, Yıldızhan**, “*Milletvekili Dokunulmazlığı Bakanların Sorumluluğu Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu (Sunuş)*”, Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı 9–13 Ocak 2001, Türkiye Barolar Birliği, Ankara 2001.
- Yılmaz, Ejder**, Hukuk Sözlüğü, Yenilenmiş 9. Baskı, Yetkin Yayınevi, Ankara 2005.
- Yurtcan, Erdener**, Ceza Yargılaması Hukuku, Alfa Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2002.
- Yüce Divan Kararları Yaşar Topçu Kararı /A.Mesut Yılmaz ve Güneş Taner Kararı**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Cilt 4, Ankara 2006.
- Yüce, Turhan Tufan**, Ceza Hukuku Dersleri, C.1, Manisa 1982 (*Metinde CHD olarak anılmıştır*).
- Yüce, Turhan Tufan**, Ceza Hukukunun Temel Kavramları, Ankara 1985 (*Metinde CHTK olarak anılmıştır*)

